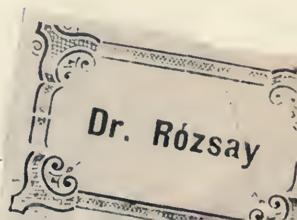

KÖLCSEY FERENCZ'

MINDEN MUNKÁI.

V.

VEGYES DOLGOZATOK.

KÖLCSEY FERENCZ'

MINDEN MUNKÁI.

SZERKESZTIK

B. EÖTVÖS JÓZSEF,

SZALAY LÁSZLÓ ÉS SZEMERE PÁL.

ÖTÖDIK KÖTET.

PESTEN,

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

MDCCCXLIV.

LIBRARY
FEB 7 1974
UNIVERSITY OF TORONTO

KÖLCSEY FERENCZ'

VEGYES DOLGOZATAI.

TARTALOM.

I.

Engel' aesthetikai töredékei.

(Fragmente über Handlung, Gespräch und Erzählung).

1. Töredék.

Sulzernek kétség kivül igaza van, midőn a' költeménynek szokásban levő felosztásait gáncsolja; de midőn egyáltalában minden felosztást feleslegvalónak 's szükségtelennek mond, nyilván csalatkozik. Én ugyan theoriát felosztás, és jó theoriát jó, tökéletes 's fundamentomos felosztás nélkül nem gondolhatok. Egy illyen felosztásnak nem léte okozza a' kritikának hanyatlását, mellynek önkényes 's akaratos kivánságai olly gyakran jőnek a' művész' geniejével, 's az olvasó' ízlésével ellenkezésbe.

A' szokásban levő Poetika egyes tárgyakkal foglalatoskodik, 's az egészet eltéveszti maga elől. Hosszú szakaszaiban a' költésnek csak azon nemein megy keresztül, mellyeknek nevet találhat; minden név alatt valami olly művet gondol, a' millyet már ez vagy ama költő szerzett; 's egész komolysággal azt kivánja, hogy nem más hanem csak illy művek, és nem más hanem csak illy móddal készüljenek. De a' materiák, valamint a' dolgozó fejek végetlenül különböznek egymás közt; és minden materiának, minden főnek vagynak különös reguláі, miket a' művészség' közönséges reguláival öszveütköztetni nem kell, ha mind a' főt, mind a' materiát nem akarjuk megrontani. A' tökéletes poetikának nem kellene egyebet tenni, hanem először

azt, — *mi a' költemény?* — egész kiterjedésében ki fejteni, azután a' főbb nemeket fundamentomosan különböző jegyeiknél fogva megállapítani, 's végre minden nemre nézve olly regulákat határozni, mellyek közvetlenül annak természetéből következnek. Mind azt, a' mit a' históriától igazságtalanúl elrabolt, visszaadnia, azon saját módról mellyel Homér maga Iliását, Pindar odáit; Sophokles tragoediáit irta, csak mellesleg emlékeznie, 's egészen a' különös kritikának kellene hagynia, hogy benünket ezen nagy művészekkel megismertessen, kikhez csak ugy közeledhetünk, ha azon közeledés után kevesebb erőlködéssel fáradunk.

Sulzer azt hiszi, hogy a' költeményeket a' költői szeszély' különböző grádusai szerint lehetne legjobban felosztani. De ugy tetszik, hogy a' gradus sokkal határozatlanabb, sokkal bizonytalanabb concept, mintsem az egy jó felosztásnak fundamentomúl szolgálhatna: 's minden esetre, a' költeménynek főbb nemei, nem egyedül a' szeszély' grádusaira nézve különböznek egymástól. Sokkal inkább megkülönbözteti azokat ezen szeszélynek természete, 's magának a' lelkesedésnek természete. A' tragoedia például, egészen más nemü lelkesedést kiván, mint az óda; és a' ki ezen nemeknek egyikében nagy, megtörténhetik hogy azért a' másikban minden küzdése mellett is igen középszerü, vagy épen rosz marad. Oka az, mert ezen költeményeknek formáik 's materiáik egészen különbözők, 's feltévén e' szerént, hogy az előbbi felosztás jó lenne, még is az mindig már előre egy más felosztást teszen fel, melly, épen azért mivel első volt, egyedül alkalmatos.

Két úton találhatjuk meg a' keresett felosztást, 's ha mind a' kettő ugyan azon czélra vezet, bizonyos,

hogy az igaz felosztásra jutottunk. Egyik ez: hogy a' költeménynek bizonyos meghatározott nemét hasonlítsuk össze más nemekkel, mik tőle legtávolabb, vagy hozzá legközelebb állanak, 's keressük fel mindegyik nemtől miben különbözzék. Vegyük a' tragoediát. Ettől legmesszebb távoznak az óda, a' tanitó költemény, 's a' látható és morális természetnek rajzolatai; közelebb áll az epopoea, 's általán fogva minden epósi versezet; leginkább rokon vele a' vígjáték. Az elölemlített nemek közt az a' különbség, hogy az óda érzeményeket ömledez, a' tanitó költemény közigazságokat ádelő, a' rajzolat pedig azon egymástól különböző dolgokat mik a' térben és időben öszveköttetnek, egyenként, 's egymás után állítja fel; a' tragoedia pedig történeteket történetekkel úgy fűz egybe, hogy minden történetnek okát az emberi szív' szenvedelmeiben felleljük. A' mi az epost illeti, erre nézve az a' különbség, hogy noha mind ez, mind a' tragoedia bizonyos történetet, moralis okokból kifejtegetve, tűntetnek előnkbe, de az epos már elmult történetet mond el, a' tragoediában pedig szemeink előtt történő változások, az azokat okozó személyek által terjesztetnek elő. Az utólemlített nemnek különbözését a' minézi, a' vígjátékban is szintúgy emberi történetek fejtetnek ki, 's a' személyek itt is előállíttatván mindent jelenvalóvá tesznek; de a' tragoedia megindítni, megrázni, a' vígjáték pedig mulatni 's nevettetni törekszik. — Ha már az így megtalált különbségeknek saját neveket adandunk, azonnal készen lesz a' költemény' nemeinek felosztásokra, három név: materia, forma, behatás.

Ugyan ezen felosztásra jutunk a' másik úton is, még pedig úgy, hogy gondolataink világosabban, 's telje-

sebben fejtődnek ki. — A' költemény, mint közönségesen tartják: *érzékileg tökéletes beszéd.* Igyekezzünk már most, hogy a' két különböző jegyeket *„beszéd"* és *„érzéki tökéletesség"* meghatározván, belőlök a' költemény különböző nemeit megállapíthassuk. A' beszédet szavakban előállított rendideák teszik, 's a' szavak gondolatainknak hallható jegyeik. Itt megkülönböztethetjük az egyes szavakat jelentésökre 's a' szólás' formáival egybeköttetett értelmökre nézve, attól a' külső hangtól, a' mi csak a' hallást érdekli, vagy attól a' mi csupán mechanicum. A' két elsőbb helyességére a' nyelvtudomány, szépségére nézve a' stilistika alá tartozik; az utóbbit pedig a' musika' tárgyaihoz számláljuk; a' musikát, tudniillik, a' maga legszélesebb értelmében vévén, miszerint az egész prosodiát és rhytmikát magában foglalja. A' poetikának tehát nem marad egyéb, hanem hogy ezen tanitásokat a' költeményre 's annak különböző nemeire fordítsa. — Az ideák, így tanít a' psychologia, háromfélék. Mert vagy az érzés' rendét követik, vagy az okosság utánjárnak, vagy a' képzelet' törvényeihez szabják magokat. Az első szerü ideák leirásokat; a' másodszerüek részint tanító, részint nyomozó; az utolsók lyrai darabokat szülnek. Ez első felosztás önként vezet a' másodikra: mert azon rend ideák vagy tiszták, vagy egymásba szövettek; 's ez utolsó esetben az uralkodó rendidea neveztetik materiának, a' másik pedig, mi ennek alárendeltetett, formának. Igy a' tragoediában materia a' munkálkodás (Handlung); az előterjesztés' formáját pedig a' lyrai hevület, 's a' characterrajzolás fonják belé. — Ha nézzük a'költemény' másik jegyét, az érzéki tökéletességet, ugy azon sokféle behatásokra jutunk, mik a' költemény' czéljait

tehetik. Egyiknek bámulást, másnak az ártatlanság és nyugalom' szelid érzeményét, harmadiknak félelmet és szánakozást kell ébresztenie. Ezen három felosztások egymás mellett járnak; 's látni való, hogy ha ezeknek különböző részeik egybeköttetnek, mi sokféle poetai művek származhatnak.

2. Töredék.

Az actioról.

Méltó lenne talán a' csupán leíró és nyomozó művek közt való különbséget, mind a' két szót a' maga legszélesb értelmében vévén, közelebbről megvizsgálni.

A' dolog' minden állapotjának van oka, mi ezen mostani állapotot szerzette, 's ezen ok több vagy a' kérdésben levő, vagy más dolognak már előrement állapotjaiban fekszik; 's minden csak attól függ, ha a' dologgal csak úgy bánunk e, a' mint most van, nem tekintvén az állapotot szerző okra, vagy pedig ezen okot is gondolóra vesszük.

E' szerint minden tárgyat kétképen lehetne felvenni; mert minden tárgyra nézve kétféle kérdést tehetünk: miben van a' dolog' állapotja? és: hogyan származott ezen állapot? — De az első kérdésre nem csak a' tartozik: miben van az állapot épen most? hanem bizonyos meghatározás alatt az is: miben volt minekelőtte azzá lett a' mi most? Ellehet ugyan is mondani, hogy bizonyos dolog micsoda sok változásokon ment már keresztül, a' nélkül, hogy azon változásoknak okaik felfedeztetnének: és ez mindannyiszor megtörténik, valahányszor mindegyik változásnak hogyanléte, 's szakadatlan folyása telyesen elő nem adatik.

Akár azért mivel azt egyáltalában előadni nem tudjuk, akár azért mivel az írónak épen most előadni, kedve nem vala.

Minden természeti tüneménynél, minden ideaöszvefonódásnál, minden külső relatio' változásánál feltehetjük a' két említett kérdést. Példák által jobban meg fog a' dolog világosodni.

Valamelly természetvizsgáló leír egy plántát minden tulajdonságaival együtt, millyenek legyenek annak levelei, virágának formája, porszálai, porzsacskói, magtartói; leír egy hernyót annak saját alakjában, nagyságában, alkatjában, élelme 's mozgása' módjában. Vagy pedig keresztül vezet benünket a' plántával történt különbféle változásokon; mint volt az először egy parányi mag, mint hozott egy bimbót, miböl az után egy szép virág nyila ki; ismét előmutatja hogy a' mondott féreg váltólag micsoda alakokat vett magára: hogyan csúszik először mint hernyó a' falevelen, hogyan fekszik azután mint szendergő púpa önszövedékében bepólálva, 's végre hogyan emelkedik a' levegőbe mint szárnyas pillangó. A' vizsgáló' munkája egyik esetben sem vala egyéb leirásnál; a' felvett dolgoknak állapotjokat, vagy állapotjaikat csak úgy adta elönkbe a' mint vagynak, nem pedig úgy a'mint származtak. Mindegyik állapotról telyesebb ismeretet kellett volna adnia, 's egyiktöl a' másikig benünket léptenként vezetnie, ha azt akarta volna láttatni, miként jött elö egyik állapot a' másikból. E' szerént kétféle szere van a' leirásnak, a' mit Sulzer is igen helyesen megkülönböztetett. „Az egyik, ugymond, bizonyos egyszerre levő dolognak, például valami tájnak, a' másik pedig bizonyos lassan feltünő dolognak, például valami történetnek, mibenlétét nyomja ki.“

Valamint a' testi természet' külső változásait, úgy a' lélek' belső változásait is csupa leirással előadhatjuk. A' philosophiának történetiroja tegye elönkbe valami philosophi systemának állításait egyenként. Olvaszszafel Brucker szerint bizonyos philosophnak metaphysikáját, vagy moralját egyes állításokra 's maximákra; vagy vigyen keresztül azon különböző változásokon, miket bizonyos systema vagy a' találónak, vagy a' tanítványoknak fejeikben szenvedett: mondja el például micsoda pontokban gondolkozott másképen a' régi akademia mint a' közép, a' közép mint az új. És mindenik esetben épen az történt, a'mi felebb a' természetvizsgálóval: a' történetiró az értelmi világ' különböző tüneményeit csak ugy adta elő, mint amaz a' testi világbeli tüneményeket; actiókat csupa történetekké változtatott. Munkája csak ugy lenne valóságos elbeszélés, ha benünket egyik ideáról a' másikra, a' systema' egyik változásáról a' másikra minden közbenfekvő ideákon keresztül vezetett volna.

Igy lehet bánni az ember' állapotjának külső változásaival is, még akkor is, ha azok a' lélek' szabad munkásságától függenek. A' nempragmaticus történetíró felmutatja a' híres Cromwellt életének minden különböző jelenéseiben, miként leve magányos emberből először katonatisztté, majd fővezérré, majd a' parlament' urává 's Angliának protektorává; egyes tudósitásokat közöl ezen protektornak erőszakjairól, igazgatásáról, győzedelmeiről 's sokféle öszveköttetéseiről; de hogyan jutott hát tulajdonképen a' csekély nemes ember olly nagy uraságra, azt az ő tudósításaiból által nem láthatjuk, 's legfelebb igen bizonytalan 's ingadozó sejditést meríthetünk belőlök, mint történhetett meg a' dolog.

A' történetíró ugyan is, kötelességét nem telyesítette; azon külső és belső állapotoknak egymásból függő sorát, mikben a' Cromwell' rendkivülvaló felemelődésének oka fekszik, száraz, 's szakadozott történetfolyammá változtatta; a' status' változását csak ugy adta elő a' mint történt, nem pedig a' mint származott, 's tökéletességre ment.

E' szerint az együttlétel és egymásutánlétel, az utolsót úgy tekintvén mint csupa egymásutánlételt, essentialiter nem különböznek egymás közt. Ha azt mondjuk, hogy tulajdonképen csak az együttlevőt írhatjuk le, az egymásután levőt pedig, kivált midőn az emberi állapot' szabad változásairól van szó, csak elbeszélhetjük: úgy azt is kell mondanunk, hogy itt az elbeszélés egészen a' leirás' természetével bir, mivel a' dolgokat csupán úgy terjeszti elő a' mint vagynak vagy történtek, nem pedig a' mint származtak, 's a' mint az előrement állapotokból kifejtőztek. E' szerint hogy az illy elbeszélést a' tulajdonképen valótól megválaszszuk, leirónak vagy nem pragmatikainak lehetne nevezni.

De változtassuk meg a' fölebbi három esetet. Tegyük fel, hogy egy philosoph természet vizsgáló a' plántának vagy féregnek első állapotjából kiindulván, mind ezen állapottal mind azon relatiókkal, mikben a' beható okokkal állanak, tökéletesen megismertet bennünket, 's azután az egymásra következő változásokon keresztül (miknek mindegyikét az előtte valóbol származni láthatjuk), egészen a' kinyiló virágnak, vagy a' szárnyas pillangónak feltűntéig vezet. Ekképen a' leirás egyszerre elbeszéléssé fogna válni; a' természeti tüneményt származni látnók, 's támadásáról számot tudnánk adni.

Épen így a' két hátralevő esetben is. A' philosophiának történetirója mutassa elő, mint ül Newton a' maga kertjében, mint vonatik lelke, melly épen a' hold' nyomása felől vizsgálódik, egy leeső almától a' gravitatio' systemájának szerencsés ideájára! mint találja fel ezen ideának újabb alkalmaztatásit, mint old fel általa újabb meg újabb nehézségeket etc. etc. Vagy mutassa meg, miként csatlódnak a' Leibnitz' lelkében már készen álló ideákhoz több meg több ideák. Ő ezen ideákat miként választja el 's köti együvé, miként szorítja öszve saját elveikre, 's ismét miként szélesíti ki; miként győz meg kétséget 's ellenvetést, miket majd ismét az igazság' megállapitására alkalmaztat; 's mind ezeken úgy vigyen keresztül, mintha a' harmonia praedestinata' systemáját, vagy a' calculus infinitus' elveit még egyszer mi magunk találnánk fel. Ez már nem lelketlen leirás lenne, hanem a' Leibnitz' systemájának valóságos practica historiája, mert látnánk, hogy a' Leibnitz' lelke minő egymásból függő változásokon ment által, 's az ő egész philosophi alkotmányáról számot adhatnánk.

A' politikai történetiró legyen pragmatikussá, 's fedezze fel a' titkos rugókat; egy felől ismertesse meg velünk Cromwellnek fanaticus, nagyravágyó, vitéz, ravasz charakterét, másfelől pedig Angliának akkori állapotját; fejtegesse ki ezen elvekből az ő életének minden történeteit, 's láttassa miként vitte őtet, a' legkedvezőbb külső környülmények közt, egyik czél a' másikra, egyik jó siker a' másikra, mind addig míg hazájában a' legfőbb hatalmat magának ragadta. 'S itt is a' leírás mindjárt való historiává fogna válni; mert lát-

nánk miként származott a' statusbeli változás, 's arról számot adhatnánk.

Látni való, hogy itt is együttlétel és egymásutánlétel van, de egészen máskép mint felebb: 's ez a' mi a' kettőt szükségesen megkülönbözteti. A' coexistens nem csak egyenként mutattatik elő, a' mint egymás mellett vagy egymásban van, hanem úgy, a' mint a' következő változásban egyenlő részt vesz; itt több együttmunkáló természeti okoknak, több öszveütköző ideáknak, 's egy vagy több szabad lényekben levő egyesült előterjesztéseknek, czéloknak, hajlandóságoknak coexistentiája van, mellyek az idő, a' hely' stbb külső környülményeinek befolyások alatt öszveszen munkálódnak. A' successív itt nem úgy áll elő mint távol levő, 's ki nem fejtett tüneményeknek megszakadt következése, hanem úgy mint egymásbol folyó változások, hol egyik a' másikig mindig léptenként vezet; úgy mint egymásból függő 's egymásból fejlő tagoknak láncza, hol az utolsó az elsőbbek nélkül, 's mindegyik tag az azt megelőző nélkül, vagy nem származhatott volna, vagy legalább nem úgy a' mint most van. Igaz, hogy a' legjobb történetírónak is ezen sorban sokat felfejtetlen kell hagynia, a' miröl talán magok a' személyek sem tudnának számot adni; sokszor előre nem látott okok is kivülről adják elő magokat, miket csak úgy kell felhoznia mint puszta eseteket, mert majd valami feltétel miatt, majd a' nélkül lehetetlen azokat megvilágosítani 's előre elkészíteni. De mihelyt valami illyen jön elő, azonnal félbeszakasztja a' történetiró a' maga actiojának folyamatját, 's akkor, ha ezen külső környelmény is magát a' sorhoz kapcsolta, ismét szakadatlanúl folytatja azt, mind addig mig ismét illy külső ok jön elő, 's ismét a'

sorhoz csatolja magát, 's a' következőkre együtt munkálódik.

Beszédem természeti tüneményekről, ideák' öszvekötődéséről, 's külső relatiók' változásáról folyt. Minden attól függ, hogy mi a' különbség a' testi és lelki behatások közt.

De az ember a' testi világban, bár milly ismerősnek gondolja magát azzal, nagyon idegen; ő sehol sincs otthon csak a' lelki világban. A' léleknek önmagáról sokkal közvetetlenebb 's világosabb ismerete van, minden állapotjával szorosabban 's telyesebben ismeretes, 's változásainak folyamatját tökéletesb öszveköttetésben láthatja. Az tehát a' minek származását nyilván meg lehet mutatni, kiváltképen a' lélekben van, vagy a' lélek által leszen, még pedig úgy, ha a' léleknek tiszta előterjesztései vagynak, vagy pedig tiszta előterjesztéseinek ismeretes menetelöknél fogva ki lehet találni, hogy a' homályos előterjesztések alatt minő állapotban volt. — Azt említni sem kell, hogy az egészen más, ha az illyen származást a' philosoph, mint ha a' költő mutatja elő. Az egyik értelmességet keres, a' másik csak világosságot az ismeretben; az egyik azt akarja, hogy az öszvefüggésnek helyes voltát megfogjuk, a' másik csak hogy érezzük. Amaz nincsen is a' maga fáradozásában soha olly szerencsés mint ez: mert az ember inkább az érzésre mint a' megfogásra van teremtve. Mint függjön öszve a' hatás az erővel, az ő előtte mindíg titok volt 's titok marad.

Ezekből meg lehet érteni, a' mi már olly sokszor hibásan magyaráztatott, mi legyen az actio. Ugy vélem, hogy ezen szót nem magyarázhatom meg helyesebben 's hasznosabban mintha azt mondom: *hogy*

a' költeményben csak akkor és annyiban van actio, midőn abban bizonyos változást bizonyos lénynek, a' melly czélra dolgozik, munkássága által látunk származni. A' dolog' származásához tartoznak ugyan az időnek és helynek külső környülményei, 's a' külső esetek is, de ezek az actionak nem részei: csak modificálják azt, befolynak reá, 's ellene vagynak v agy mellette.

Egyáltalában minden a' mi ahhoz tartozik, hogy valami változást származni lássunk, mind az szükségesen az actióhoz is tartozik. Az író az actioban munkálódó egy vagy több lényeknek első meghatározott állapotjából indúl ki; még pedig olly állapotból a' mi ismeretes, lehetséges 's annálfogva minden olvasónak 's nézőnek megfogható. Ezen állapotot leginkább annyiban mutatja fel nekünk, a' mennyiben abban a' jövendő változásnak magva fekszik, 's azután szerencsés vagy szerencsétlen lépéseken kedvező vagy ellenkező revolutiókon keresztül addig vezet, mig az utolsó fő változásra érünk, hol az egész eddigi munkásság megszűnik, 's az actio alatt foglalatosságban volt minden erők és szenvedelmek elnyúgosznak. A' cselekvő személyek bizonyos czélra törekednek, 's annak elérésére minden hatalmokban levő eszközöket elővesznek: a' távolban látják bizonyos valónak csillámlását, a' mit örömest teljes ragyogásában látnának, 's a' mihez majd ez majd amaz oda vezetni látszó úton törekednek; vagy a' jövőben valami szerencsét vesznek észre, a' mi kivánságaiknak hizelkedik, 's bizonyos szerencsétlenséget a' mi kivánságaikat ellenzi: minden szükséges machinákát megpróbálnak, hogy az elsőt megnyerjék, a' másikat elkerülhessék. Ott is itt is majd nagyobb majd kisebb

nehézségek támadnak fel: bizonytalanságok 's kétségek miket feloldani, 's másoknak ellenkező czéljaik miket semmivé tenni kelletik; az első uton a' valót el nem érhetni: a' léleknek mást kell keresnie; az első machinák gyengék vagy felfedeztetnek, 's a' szenvedelmeknek másokhoz kell nyulniok. Majd megmaradnak a' kezdetben volt czélok; majd az actio' folyamatjában más egészen ellenkezők 's újak támadnak: 's igy most hoszszabb, majd rövidebb úton, most több majd kevesebb tekervényekkel végre az actio az utolsó katastrophára jut, hol a' személyeknek minden eddigi czéljaik, minden eddigi munkásság és szenvedelem, így vagy amúgy véget érnek. A' változás majd egyiknek majd másiknak kivánsága szerint történ meg; majd pedig úgy a' mint senki sem akarta, senki sem reménylette.

Batteux az actiot ollyan vállalatnak magyarázza, a' mi választás 's czél szerént történik. Mivel Lessing, az a' nagy elméjü kritikus ezen magyarázatot helyesnek tartja, illő okát adom, miért távoztam légyen el attól.

Tulajdonképen nem távoztam el attól, csak másképen alkalmaztattam. Tudni való, hogy valami gondolatnak helyes 's hasznos volta mennyire függ attól, hogy mellyik oldalról veszszük fel, 's ugy tetszik, hogy az az oldal, a' mit én az actio' magyarázatában előforgatok, sokkal tanúságosabb, 's jobb következéseket von maga után, mint a' Batteuxé. Jobban lehet látni, hogy az actióval mint kelljen bánni a' költőnek, ha azt magában az ő munkájában keressük; 's az is világosabban megtetszik, hogy az actionak egysége 's telyessége miben áll.

Batteuxnek magyarázatjaként az actio' egységét, a' czél' egységében kellene helyheztetni; azt kellene mon-

dani Lessinggel, hogy a' költőnek magába az actióba kell czélokat tenni, 's ezen czélokat egy fő czél alá szükség rekesztenie. De lehet ollyan darabokat gondolni, hol a' személyek' kezdetbeli czéljaik, az utánok küzdés alatt egészen ellenkezőre 's ezek ismét másokra változnak, 's hol ezen elváltozást ugyan azon charakterből ki lehet ugyan magyarázni, de egy fő czél alá rekeszteni nem lehet. Felteszem ugyanis, hogy ezen fő czélt senki sem fogja valami abstracta ideában keresni, sem pedig a' személyek' czéljait a' költő' czéljával öszve nem zavarja. A' mi magyarázatunk szerint ez a' nehézség elmarad: mert az actio' egysége az okozott változás' egységében áll, és ha hátul kezdve ezen változásból indulunk ki, hogy azon okokat keressük, mik azt, úgy a' mint van, megmagyarázhatják: úgy minden illy magyarázat egy actióhoz tartozik, mig végre bizonyos első okra érünk, hol többé nincsen mit kérdeni. — Batteux szerént az actio' telyessége abban áll, hogy a' vállalat a' maga czélját vagy egészen eléri, vagy egészen elhibázza; de a' személyek a' magok első czéljokat egészen elhibázhatják, 's ez által az actio legnyughatatlanabb, a' személyek' sorsa legkétségesebb, 's az olvasó' várakozása legnagyobb lehet. Az actio tehát a' maga teljességét nem éri el hamarabb, mint mikor a' személyek a' magok utolsó czéljokat, mi az előbbiből fejlett ki, vagy elérik vagy elhibázzák; 's épen ezen utolsó czél az, a' mi az utolsó változásra vezet, hol minden eddig munkásságban volt erők és szenvedelmek nyugalomra jutnak. Ugy hiszem azért, hogy minden tekintetben hasznosabb az actio' magyarázatjában az utolsó változásnak, mint a' kezdetben felvett szándéknak conceptjét forgatni elő.

Másik ok, miért én a' Batteux' magyarázatjától eltávozom, ez: mert ő maga egy másik helyen, a' hol azt először ujra felhozza, 's mellé egy magyarázó példát told, megczáfolja. Meg akarja, ugyanis, határozni, mi legyen a' különbség a' *készség*, szenvedelem, és actio közt 's ezt igy teszi: „A' Horatiusoknak legidősbbike, ugymond, szereti Romának becsületét: ez ő benne készség. Camilla, a' huga, könyeket önt a' Róma' dicsőségét nevelő győzedelmen, ő azért haragba jön: ez benne fellobbanó szenvedelem. Megöli hugát haragjában: ez actio. A' készség távol álló principium; a' lelket érdeklő tárgy megeleveníti ezen principiumot, a' megelevenedett principium a' szerént a' mint inkább vagy kevésbbé érdekeltetett, nagyobb vagy kisebb elevenséggel hajlik az actióra. — Nyilván való hogy itt Batteux a' nyelvszokás' kétértelműsége miatt megtévedt, és az actiót ugy a' mint ez a' művészi nyelvben vétetik, a' tettel cserélte fel; hogy arra törekszik, hogy mindent a' mi belől a' lélekben történik, annak conceptusából kizárjon. A' készséget ugyan a' mi illeti, arra nézve igaza van: az az actióban csak előre feltétetik, a' nélkül, hogy annak része lenne; de midőn azt a' behatást is, a' mit bizonyos meghatározott ok a' lélekre teszen, midőn a' lélek' felzúdúlt szenvedelmét 's az annak megelégítésére törekedést az actiótól megválasztja: akkor ellene mond minden művitélők' nyelvszokásának, 's az önnön magáénak is. Mert mindjárt a' következő szakasz' második periodjában két actióról beszél, mik együtt haladnak, 's e' szerént ezen szó alatt egy egész sorváltozást ért, a' mi lehetetlen, hogy ollyan egy sor tettekből állana, mint Camillának meggyilkoltatása.

Által án fogva a' művitélők, a' nyelvszokás' felebb megjegyzett kétértelmüsége miatt gyakran tévedeztek, 's csak igen ritkán tudtak magoknak az actióról meghatározott conceptust csinálni. „Vagynak, mond Lessing, kik azzal olly materialis conceptust kötnek öszve, hogy sehol nem látnak actiót, csak a' hol a' testek olly foglalatosságban vagynak, hogy a' helynek bizonyos változását megkivánják. Ezek csak ott találnak a' tragoediában actiót, a' hol a' szerető térdre esik, a' herczegné elájúl, a' hősek verekednek: 's a' fabulában csak ott, hol a' róka ugrik, a' farkas szaggat, és a' béka az egeret szárához köti. Az soha sem akart eszökbe jutni, hogy a' szenvedelmeknek minden belső küzdésök is, minden különböző gondolatok' folyamatja, hol egyik a' másikat eltolja, actio; talán mivel magok inkább mechanice gondolkoznak 's éreznek, mint sem a' mellett legkisebb munkásságot éreznének magokban."

Örülök, hogy illy fontos jegyzést, olly derék irónak szavaival mondhattam el. De még egy mást a' magaméival kell elmondanom, mi által az actiót attól, a' mit én csupa mozgásnak nevezek, megkülönböztetem. Vagynak ugyan is egész rend behatások, mik ugyan az actióhoz tartoznak, de benök egyéberánt semmi actio nincsen; theatrumi scenák mint a' Goldoni' háborújában 's éposi ábrázolatok mint az Iliasban, hol kezek és lábak rendkivül foglalatosságban vagynak, de mindöszveséggel csak egyetlenegy szemét teszik a' láncznak.

A' hol actiónak kell lenni, ott több tagoknak is kell szükségesen lenni, ha nem többnek, mint kettőnek is; egyetlen egy tag nem egyéb mint egyetlen egy állapot, a' miben egyebet származni nem látunk. De

egyszersmind az actio' conceptusához tartozik, hogy az állapotok ugy légyenek öszvefűzve, hogy az egyik a' másikra befolyjon, azt támaszsza, 's származására okot adjon. A' hol tehát a' változások' egymást váltó sorában ez az öszvefüggés nem találkozik; ott nincsen egyéb mozgásnál. Azonban az egész az actióhoz tartozhatik; de nem sok, hanem csak egyetlen egy szemét teszi a' láncznak. — Legjobb példát ád erre Gessnernek első hajósa, ez a' derék kis darab, a' mi egyszerre terjeszt előnkbe két interessant ábrázolatokat, kifejtődését egy ideának az értelemben, 's egy szenvedelemnek a' szívben. A' gyöngéd ifjunak, szeretett Melidájától a' tenger által elválasztva, tele hév esdekléssel hozzá juthatni, és még is lehetetlen lévén a' távol szigetet úszva elérhetnie, hogy az actio' végczélját érje, szükségesképen hajóval kell birnia. De a' tengerjárás' mestersége, még fel nem talált mesterség; az ifju tehát gondolkozni kezd: kedvező környülményekre akad, a' miket szorgosan szemmel tart; most egy észrevételt öszveköt a' másikkal, eljut a' hajónak első ideájára, dolgozni kezd, próbál, különbféle tökéletlenségeket vesz észre, segít rajtok, 's elér kedveséhez. Itt a' felebb adott conceptus szerint nem csupa mozgás, hanem valóságos actio van. Az ifju' első állapotjából fejlik minden más állapot; szenvedelme megérteti velünk, miként jut arra a' szándékra, hogy a' tengert megjárja; ezen szándék azon figyelmet, mivel minden előadott kedvező környülményt észreveszen; ezen észrevétek' öszveköttetése az első ideát; a' próba a' találmány' tökéletlenségeinek felfedezését; ez az ifju' új figyelmét az észrevétekben stbb. De tegyük fel, hogy ez az első hajós ne lett légyen első, 's tudott volna mindent a' mi egy hajóhoz tartozik, 's épitése' mesterségét

értette volna: igy annak egész kifaragása, öszverakatása csak egyetlen egy darabja lett volna az actiónak, a' miben magában semmi actio nem lett volna, csak csupa mozgás.

Épen igy történt Homérban az Achilles' hires paizsának kiczifrázásával, 's a' Júno' szekere' öszverakásával. Látunk egy egész sor testi behatásokat; de nem ollyakat, hogy mindig egyik a' másik által hozatnék elő: ugyan azért az egész sort meg lehetne fordítani, a' nélkűl hogy a' behatásban valami különbség származnék. Ha Vulkan ez vagy amaz képet vési e először a' paizsba; ha Hebe ez vagy amaz kereket teszi e először a' tengelybe, az mindegy: a' paizs mindenképen elkészűl, 's a' szekér mindenképen öszve lesz rakva. A' testi behatásokban magát az egymás után következő sorok' öszvefüggését sem lehet látni; ha csak a' lélek meg nem határozza, a' test semmit nem mivel: és a' lélekben csak egyetlen egy maradandó feltétel van, a' mi, mint én itt felteszem, a' dolog' végrehajtását illető, egyetlen egy maradandó behatás szerint, a' testi erőket a' munka' végbevitelére mindig újonnan serkentgeti. Ha a' külső testi változások' rende bizonyos épen most kifejlő lelki belső változások' rendéhez hasonlólag történne, 's azok ezektől függésben lenni látszanának: az egészen más lenne.

Látnivaló tehát, hogy az előbbire visszamenjünk, mennyire hibáznak azok kik mindenütt a' hol mozgás van, actiót látnak. Minden actionak tulajdonképen való nézőhelye, a' gondolkozó és érező lélek; 's a' testi változások csak annyiban tartoznak a' rendhez, a' menynyibe azok a' lélek által producáltatnak, a' lelket kinyomják, a' lélekben mintegy más lélek' szándékainak

's mozdúlásinak jegyei, conceptusokat 's eltökéléseket szerzenek, vagy akarmi más az actiora tartozó benyomást csinálnak a' lélekre. Ugyan azért a' pantomimban, a' tánczban nem lehet máskép actio, hanem ha abban a' lélek actiók és mozgás által nyomattatik ki.

Hogy jegyzésemet egész kiterjedésében ádjam elő: ott nincs semmi előrehaladó actio, a' hol csak bizonyos egész ideához, vagy bizonyos egész feltételhez tartozó minden részeken egymás után keresztűl megyünk. Mikor bizonyos conceptus a' lélekben már tökéletesen megvan, és a' bészélő annak egyes részeit egymás után adja elő, nem pedig egymásbol fejtegeti ki, akkor sincs előrehaladó actio. Másképen azt kellene állítanunk, hogy minden új phrasis, 's az organumnak minden új hajtása, mi által szavakat és syllabákat mond ki, az actiót egy lépéssel tovább viszi. De csak akkor viszi tovább, ha a' beszéd alatt a' lélekben új mozgások tűnnek elő, miknek az utóbb következő állapotra befolyások van; mint például, ha valaki hevességében magával beszél, vagy magát a' beszéd által kihűti, és azután a' dolog másképen megyen, mint ezen hevesség, vagy ezen kihűlés nélkül ment volna.

Az actio' legfontosabb elosztása önként foly a' végső főváltozásnak különbféleségétöl, mire az actio törekszik. Ez vagy csupán külső, vagy egyszersmind belső állapotnak is változása; legyen az mienk vagy a' másé: vagy a' mi gondolkozásunk', 's hajlandóságunk' systemájának, vagy bizonyos individualis viszonynak, miben bizonyos külső dolgokkal vagy személyekkel állunk, változása. A' magunk vagy mások' ismeretében bizonyos ideát akarunk kifejteni, bizonyos valót vagy fellelni vagy megerősíteni, vagy felvilágositani; bizonyos té-

velygést világra hozni és megczáfolni; bizonyos kétséget, mi a' valónak ellenében áll, megmagyarázni 's feloldani. A' magunk, vagy mások' akaratjában akarunk bizonyos közönséges hajlandóságot vagy útálatot, bizonyos maradandó feltételt szerzeni vagy elváltoztatni; bizonyos szándékot, a' mit csak a' jórol és roszrol való ítéletünknek okoskodás által leendő megváltoztatásával lehet elérni. Mind ezen változások csupán a' lélek' belső állapotjára tartoznak; az ismeret' tökéletesítésére, a' charakter' jobbitására czéloznak; és bár azután a' külső állapotra igen fontos befolyásuk van, még is itt semmi meghatározott individualis alkalmaztatásukat nem látjuk. — Más esetekben bizonyos külső relatióinkat kívánjuk megváltoztatni. Szükségektől körülvéve mint emberek, a' valóságos társaságban mint atyák stbb lépünk fel. Ott megtörténhetnék az actio, ha mi egyesegyedűl ídeáink' öszveségével, 's lelkeinknek eléggé gyakorlott erejeikkel lépnénk is fel a' színre; itt pedig rajtunk kivűl csak nem mindig, még külső tárgyak, 's több játszó személyek kivántatnak meg, kiknek interesséjök a' mienkkel majd így, majd amúgy van öszveszőve; amott ha másokkal volt dolgunk, azok csak úgy interessáltak benünket mint gondolkozó fejek, mint illyen vagy általános charakterű emberek: itt mint bizonyos meghatározott szándékú emberek, kiknek szándékaik a' mieinknek kedvezők, vagy nem kedvezők, mint bizonyos individualis hajlandóságu 's szenvedelmü emberek, kiknek hajlandóságaik vagy szenvedelmeik a' mieinkkel egyeznek, vagy öszveütköznek; ott mint barátjai vagy ellenei a' résnynek és valónak, itt mint barátjai vagy ellenei ennmagunknak. Amaz actio főkép az értelmet, ez a' szívet érdekli; amaz, ha bi-

zonyos munkában előállíttatik, főkép felső, ez pedig főképen alsó lelki tehetségeinket tökéletesíti. Az egyiket, ha tetszik, philosophi actionak nevezhetjük; a' másik pedig az a' mit a' költésben tulajdonképen actionak neveznek.

3. Töredék.

A' beszélgetésről.

Egyik a' legfontosb különbségek közül a' philosophi és a' tulajdonképen úgy nevezett actio közt ez: hogy az utolsó, mivel külső relatiók' megváltoztatására czéloz, külső tárgyak' együtthatása vagy közbejötte nélkül, és leginkább a' dramában, több személyek' behozása nélkül, semmire sem mehet; ellenben az első, a' philosophi actio, nem kiván egyebet egyetlen egy gondolkozó lélek' munkásságánál. Minden olly esetben tudnillik, a' hol a' czélbavett változás magában a' philosopháló fejben fekszik, a' hol nem másokat hanem magunkat akarjuk tanítni, a' hol nem másokért, hanem saját hasznunkért akarunk valami gondolatot megigazítani, messzebbvinni, meghamisítni, vagy állapítani.

Ebből egy, mind a' philosophi történetirástol, mind a' philosophi dialogtol különböző nemü munka származik, a' mi még is némelly részben az utolsónak természetét veszi fel; a' mennyiben önmagát mintegy több személyekre osztja fel, majd saját, majd idegen szerepet játszik, 's magának hogy úgy szóljunk, más ember' lelkéből teszen ellenvetéseket, a' mikre osztán saját lelkéből felel. Annál fogva én az illy nemü munkákat philosophi önbeszélgetésnek nevezem. Ezek magasb, 's nemesb

természetüek, mint az értekezések: azonban közönségesen azoknak alakjában jelennek meg; valamint gyakran csupa értekezések az önbeszélgetés' álarczát viselik. Az értekezésben, miben csak a' végresultatumok a' vizsgálódás' történetéből vett legszükségesb dolgokkal adatnak elő, az épület már csak nem telyesen elvégezve áll előttünk; nem pedig a' hozzávaló első készületek a' követő változásokkal 's azoknak okaikkal együtt, nem a' még fel nem dolgozott materiáléknak eligazitása, nem az épülethez szükséges eszközök, nem a' mesterség, nem a' szerszámokkal való bánás, nem az épület' öszverakásának 's végbevitelének egész módja. Mind ezek pedig többé vagy kevesebbé szemünk elébe terjesztetnek abban a' mit én philosophi önbeszélgetésnek hívok. Az író ugy teszen, mintha semmi hallgatója nem volna, 's magában még nem határozta volna meg, mit akar előadni; mintegy cabinetjába zárkozik, 's elkezd hangosan gondolkozni, az alatt míg mi olvasók észrevétlen ajtajánál lesködünk.

Az illyen előadásnak nagy haszna van, ha ügyesen és fontos tárgyakra használják. Először, ugyan is, a' vizsgálódás' tárgyáról jobban 's fundamentomosabban tudósít benünket; bele plántálja, hogy Baco' szavát mondjam, a' valót az olvasó' lelkébe, úgy a' mint az az irónak saját lelkében termett; nyujtja neki nem csak a' levágott gyümölcstelen törzsököt, hanem magát az egész plántát gyökerével, 's a' rajta függő maradék földdel együtt: úgy hogy maga az olvasó is, ha azt ápolja, az ismeretnek legszebb gyümölcseit várhatja töle.

Másodszor, ez a' methodus benünk is felébszerti a' vizsgálódás' szellemét; fejünknek lökést ád a' gon-

dolkodásra, 's képzi azt, hogy más tárgyakban épen olly szerencsésen dolgozhassék, mint az író a' magáéban. Ez a' nagy haszon, a' mit az önbeszélgetések a' valóságos philosophi dialogokkal közösen birnak, teszi a' Sokratikusok' miveiket olly megbecsülhetetlen monumentumivá a' régiségnek, ámbár a' vélemények és elvek az ő idejöktöl fogva olly véghetetlenül megváltoztak. És ha semmi más érdemök nem volna is, már maga ez a' charakter általadná hiröket a' maradéknak, 's azt jobban megfogná a' mulandóságtol, mint a' czedrus-olaj oltalmazni.

Épen illy jusok van a' halhatatlanságra, 's épen ezen oknál fogva a' Lessing' irásainak, a' mikböl inkább lehet, mint akarmi másbol, conceptust venni arrol, a' mit én philosophi önbeszélgetésnek nevezek. Az ő Laocoonjában minden mély belátásu művitélők ezen charaktert első tekintetre megismerték. Lessing' írása módja, mond egy közűlök, poetának stylusa, az az, olly íróé a' ki nem már készített, hanem épen most készít, a' ki nem már gondolkozott, hanem épen most előttünk gondolkozik; látjuk művét származni, mint az Achil' paizsát Homernál. Ugy tetszik mintha mi ndent a' mi neki valami reflexióra alkalmat adott, szemünk elébe hozna, darabonként széllyel szedne és öszve hozna; most elpattan a' rúgó, a' kerék forogni indúl; minden gondolat, minden következtetés mást hoz elő, a' végczél közelebb jön; íme itt van a' vizsgálódás' productuma! Minden szakasz egy tökéletességre vitt gondolat; könyve egy folyton folyó poema közbe ugrásokkal, episodákkal, de mindíg nyugtalan, mindig munkában, haladásban, származásban . . . Lessing magában munkáinak philosophiájában eleven mulattató, 's könyve

gyönyöködtető dialog lelkünkre nézve. — A' művitélő itt nagyon jól vette fel a' Lessing' methodusának charakterét. — Azonban kicsinységekkel 's csekélységekkel, mik ismét más kicsinységekkel és csekélységekkel függnek öszve, így bánni nem kell. Ez a' methodus elkerülhetetlenül messze vezet; és ha a' materiák mind csekélységek 's szőrszálhasogatások, nem lehet beléjök annyi interessét önteni, hogy az olvasót mind végig figyelemben tartsák. Örömest teszünk az iróval egy kis kerülést, hogy a' tartománynyal ismeretesbek 's a' járásban gyakorlottabbak legyünk; de annyit megkivánunk tőle, hogy ne mindegyre sivatag pusztákon, hanem virágzó 's gyümölcsös tájakon vezessen.

A' mit itt az önbeszélgetésröl mondék, megmagyarázhatja sok philosophi dialogoknak saját természetét. Nem mindenütt, sőt igen ritkán munkálódnak úgy egy pontra a' személyek, mint a' drámai művekben; a' keresett való közönségesen csak a' főszemély' ügyessége 's fáradozása által fedeztetik fel: 's ezen főszemély Platonnál mindig Sokrates maga. A' másik beszélő kevéssel teszen többet, mint azt hogy kérd, bizonyit, kételkedik, 's további felvilágosítást kiván. Még is a' beszélgetés telyes, valóságos 's most folyó actioval: a' főszemély nemtanít valami ollyant, a' mit már magában régen kidolgozott; most kezdi a' vizsgálatot, 's csak most a' jelenvaló pillantatban viszi az alkatot tökéletre. Ezen helyben való kifejtegetésre, a' mi az újabbaknak dialogusaiban igen ritkán találkozik, mivel ezek csaknem mindig dogmatikusok, kiknek bizonyos megállapitott systemájok van; ezen kifejtegetésre, mondom, senkinek charaktere sincs olly alkal-

matos, mint a' Sokratesé, a' ki a' gondolkozásnak csak nem minden tárgyaira nézve meghatározatlan lévén mindig új meghatározó principiumokat ohajtott, mindig kételkedett, mindig vizsgálódott, 's magokat a' szó alatt levő igazságokat mindig akkor először akarta megtanúlni. Épen azért többszöri ismétlések jőnek elő, a' mikre akkor nem igen van szükség, ha valaki a' maga vizsgálódásait már valami systemának kicsinált állításaihoz köti; kiváltképen innen származnak azon kis ellentmondások is, a' miket St. Mardnak a' Platon' dialogjaiban nem kelle vala felforgatnia, mivel azok Sokrates' kételkedő lelkével olly természetesen egyeznek. — Igen gyakran tehát a' philosophi dialog nem egyéb, mint némünemü önbeszélgetés, dialog formában. Azonban a' második személy abban nem felesleg való; ez ád alkalmat, hogy épen illyen materia vétessék vizsgálatba, és meghatározza nem csak az első ideákat, mikből az első vizsgálat kiindul, hanem annak egész menetelét is, mivel a' főszemély az ő különböző véleményeire 's gondolkozása' módjára tekintettel van.

Más neme a' dialogoknak nem egyéb mint értekezés, beszélgetés' formája alatt. Igy, például, a' Xenophon' Hieronjában Simonides akarja tudni, az igazgató él e' boldogabbul, vagy a' magányos ember: olly kérdés, mire neki senki nem felelhet jobban, mint épen a' syrakusai tyrannus, mivel ez elébb magányos ember volt, és így mind a' két állapotrol ítélhet. Hieron elfogadja a' kérést, és hogy Simonidest a' magányos állapot' jobbvoltárol meggyőzhesse, pontrol pontra keresztül megyen a' tyrannusok' nyomorúságaikon, az alatt mig a' magányos polgár' boldogságát azoknak mindig ellenökbe állítja. Az érzési gyönyörüségeknél

kezdi, ezekről moralis gyönyörüségekre megy által, beszél a' kétféle állapot' különbözéseiről: 's ezen inductióval megbizonyítja, a' mit mindjárt kezdetben igaznak allított. E' szerént nem most először fejti ki gondolatait, hanem olly gondolatokat ismétel, miket már régen magában megállapított; ollyakról beszél, a' mik már régibb reflexiók 's lelkének régibb actioi által bizonyosságra jöttek. Az ő fejében már minden készen van, mint az egész morál a' Cebes' tábláján; mintegy felemelt újjal megyen a' rajzolat' egyik figurájától a' másikig, 's igyekszik Simonidest felvilágosítani. A' műv a' maga nemében szép, mint Xenophonnak minden munkái; de csak a' maga nemében: mert minő különbség, ha a' memorabiliáknak olly sok darabjait 's kiváltképen Platon' dialogjait vele öszvehasonlitjuk! Vegyük az utolsónak első Alcibiádját vagy Menonát vagy akarmellyik nyomozó dialogját kezünkbe: 's mennyivel nagyobb munkásságot fogunk saját lelkünkben érezni! mennyivel nagyobb részt fogunk a' vizsgálódás' folyamjában venni! mennyivel nagyobb nyughatatlansággal fogjuk a' dolog' jó vagy rosz kimenetelét várni!

Cicerónak, mond egy művítélő, a' sokratesi methodus nem igen szerencsésen ütött ki. Az ítélet helyes; de még inkább lehetne mondani, hogy azt az ő dialogjaiban egyátaljában fel sem lehet találni. Ennek oka részént az ő írói charakterében fekszik, mivel ő inkább orator, mint philosoph volt, részint az ő materiáinak tulajdonságában 's nagy kiterjedésében; az ő oratorrol való dialogusiból temérdek nagyságu könyvnek kellett volna lenni, ha azokban a' sokratesi manírt követte volna! De ezt a' manírt azokban, mint már Sigonius, mind ezen mind több más dialogjairól megjegy-

zette, általjában nem lehet észrevenni; a' szüntelen munkában 's vizsgálatban lévő sokratesi beszélgetés helyett, egész nyugalommal kidolgozott értekezéseket olvasunk, 's nyilván látjuk, hogy Cicero már az előtt formalis planumot csinált, a' mi szerint előadását intézi, a' mit már most pontrol pontra majd Antoniusnak majd Crassusnak szájával véghez viszen: azalatt míg a' többi személyek alkalmasint unalmas complimenteket szúrnak közbe, 's örök kérelmeket a' tanitás iránt, örök dicséreteket, a' mik épen nem olly humorral írattak, mint azok miket Sokrates a' sophistáknak teszen. Az ő személyei már a' magok véleményeik felöl telyes bizonyossággal vagynak, minekelőtte szájokat felnyitnák: mert mindjárt azzal a' propositióval kezdik a' mit bebizonyitani akarnak, 's azután iparkodnak azt hosszú szakadatlan beszédek által felvilágositani, megbizonyitani, kicziírázni, kétség és ellenvetés ellen megőrzeni. Az első ponttal készen, és így következik a' második; a' személyek szélyelmehetnének, ha akarnának , és a' többit egész nyugalommal holnapra vagy holnaputánra halaszthatnák. Sokratesnek legjobb dialogjaiban semminek sincs vége, míg mindennek vége nincs: csak egy rend idea van előttünk, olly útakra indúlunk, mikröl semmi tudományunk nincsen, hogyan fognak a' czélra vezetni, de minden tekervényeiken szerencsésen keresztűl megyünk, 's a' beszélgetésnek vége van. Egy interessében 's egy várakozásban tartatunk, mert csak egy főactio van előttünk. Az expressiónak is Ciceroban bizonyos telyessége , bizonyos oratori éke 's numerusa van, a' mit értekezésben, bár dialogizált legyen is, el lehet türni, de valóságos sokratesi beszélgetésben igen ízetlen. Tudjuk, hogy Plátónak az ő sok oratori, vagy

inkább poetai expressióért, mennyi szemrehányásokat, és nem oknélkül tettenek. Ezen felül, Ciceroban olly nagy olvasottság, olly sok philosophia' története, 's idegen véleményekkel való vívás van, hogy azok miatt a' dialog egészen értekezési ábrázatot vesz magára. —

Azonban nem ohajtanám, hogy ezek mind Cicero' gyaláztatásának lenni gondoltassanak. Régi írót gyalázni, még akkor is midőn az másik réginek kedvéért esik, igen veszedelmes. Az ő értekezései, ha nem platói dialogok is, derék értekezések lehetnek, 's valóban azok; a' felvett dialogi forma is nagy szépségeket adhat azoknak és ád is. A' nélkül hogy a' charakteristicumra és azon sok apró vonásokra néznénk a' mikkel az a' beszédet megeleveníti: ki lenne el örömest csak a' puszta bevezetések, vagy csak az oratorrol írt harmadik könyv' bemenetele nélkül, a' mit épen ezen formával élés producál?

Valamint csupa értekezést lehet irni dialog formában, úgy lehet csupa elbeszélést scenai alakban csinálni. Példákat nem kell öszvekeresgélni, holott az egész franczia theatrum illyen scenákkal telyes, nevezetesen az első 's ha a' játék szomorú, az ötödik felvonásban is. Nem, mintha az elbeszélés nem szükségesképen való része lenne az actionak, 's gyakran nem a' legelevenebb scenákat adná: mert az Oedipusban 's Shakespearnál olly gyakori scenákat kell emliteni; hanem mivel azon elbeszélések nem úgy jelennek meg, mint az actio' valóságos részei, mert csak az ásitozó nézőket tudósítani állanak ott; mert a' második személy csak egy Ah-t vagy O-t, vagy egy hogyant, vagy miértet vet közbe, a' nélkül hogy az által legkisebb munkál-

kodásra is eleveníttetnék; mert végre azon elbeszélések nem egyszerü, haladó, drámai tonban, hanem egészen telyes, kiképző 's eposi tonban írattak. — A' költeménynek minden neme másra változik, ha magát más különbözővel vegyíti öszve, a' mi a' munkának fő tonust ád. Nem csak az elbeszélés más a' dramában mint az epopeában; hanem a' dramaticum maga más az eposban mint a' dramában: és a' tragediaíró valami szakadatlan 's igen periodice írt beszéd miatt nagyon roszúl oltalmazná magát, ha Homerra vagy Miltonra provocálna. Az epicus poeta, ki előtt egy tágos mező van felnyílva, hogy azt léptenként járja keresztül, és a' ki planumának egy részét sem fejtheti ki igen bőven, ha csak minden proportiot el nem akar rontani, még ott is hol a' maga személyeit beszélgetve hozzabe, rendszerént csak epikus költő marad: ő nála már a' beszédnek vége van, 's ő már mindent tud a' mi megtörtént: ő tehát a' maga személyeinek beszédjeikből bizonyos extractust csinál, 's ezen extractust, hogy az előadás hathatósb 's lelkesebb legyen, magoknak a' személyeknek szájokba adja: nem mintha ők valósággal mindent illy telyesen 's illy öszveköttetésben mondottak volna, hanem mivel ez annyira mennyire a' legessentialisabb része annak a' mit ők beszéltek.

A' valóságos dramai és a' nemdramai elbeszélés közt való különbséget nem világosíthatom fel jobban, mint a' Moliere' példájával. Az ő l' école des femmes-ja ellen azt vetették, hegy nincsen benne semmi actio, hanem csupa elbeszélés. Moliere azt felelte erre bizonyos kis darabjában a' Dorante' személyében: Les récits eux mêmes y sont des actions etc. — Lessing, mint illik, Moliernek igazat ad: de csak az első fundamen-

tomban, mivel Arnolph a' Horácz' elbeszélése által olly sokféle szenvedelmek közé tétetik, mi által benünket megnevettet; nem pedig az utolsó okbol, a' mit én sokkal jobbnak tartok. Ime az egész hely: „Nem egyéb szóvítatásnál, hogy Moliernek ezen darabjában az elbeszélésektől az actio' nevét megtagadják. Mert sokkal kevesebb függ azon eseteken, a' mik elbeszéltetnek, mint azon benyomáson, a' mit ezen elbeszélések a' megcsalatott öregre tesznek, midőn azokat megtudja. Ezen öreg' nevetséges voltát akarta Moliere főképen rajzolni; ezt kell tehát főképen tekintenünk, miképen viseli magát a' fenyegető baleset miatt: és ezt nem láthattuk volna ollyan jól, ha a' költő azt a' mit elbeszéltet, szemeink előtt hagyta volna megtörténni, 's azt a' mit megtörténtet, beszéltette volna el helyette. Az a' kedvetlenség a' mit Arnolph érez; az az erőszak a' mit magán elkövet, hogy ezen kedvetlenséget elpalástolja; az a' csufoló ton a' mit felveszen, midőn azt hiszi, hogy a' Horácz' további előmenetének akadályt vetett; az a' bámúlás és lassu méreg mellyben őtet látjuk, midőn megtudja, hogy Horácz mind a' mellett is előre ment a' maga dolgában: mind ezek actiok, és sokkal komikusabb actiók, mint mind az, a' mi a' scenán kivül történik. Magában az Ágnes' elbeszélésében, hogy miként jött ő Horáczczal ismeretségbe több actio van, mint lenne, ha az ismeretség a' theatrumon történnék. — A' szerint a' helyett hogy az asszonyok' iskolájáról Voltaire-al azt mondanók, hogy minden actionak látszik, holott minden csak elbeszélés; ugy hiszem, hogy sokkal igazabban azt lehet mondani, hogy ott minden csupa actio, holott csak elbeszélésnek lenni látszatik.“

Ez az itélet magában gondoltatván, igen helyes és Voltairenak nyilván igaza nincsen: de ha Lessing elegendőleg megczáfolta e Voltairet, abban kételkedem. Ugy látszik Lessing nem igen mutatott meg többet, mint azt, hogy az elbeszélés komikaiabb mint az actio lett volna; olly dolog a' mit Voltaire bizonyosan nem tagad: de azt kellett volna megmutatni, hogy a' komikaibb elbeszélés valósággal inkabb actío, mint maga az előbeszélt actio. És hogy ez igy van, sokkal inkább megtetszik abbol a' mit Moliere hozzá teszen: hogy t. i. Arnolph minden újan hallott történet után, minden lehetséges módokat előveszen, hogy a' fenyegető gonoszt elhárítsa. De ezen módok nem csak haszontalanok, sőt inkább arra szolgálnak, hogy Agnes' szivében a' szerelmet egészen kifejtsék, és Horáczot a' maga czéljához egyszerre közelebb segítsék. Épen ez teszi azt, hogy ezen elbeszélések valóságos actiová lesznek, 's a' történetek' lánczában szükségesképen való lánczszemek. Ne lenne semmi egyéb, hanem hogy Arnolph a' megtörtént dolog által igy vagy amúgy illettetnék, úgy nem lehetne jobban itélni, mint Voltaire. Úgy látszanék t. i. hogy az elbeszélések valóságos actiók, szenvedelmek riadnának fel, a' mikből bizonyos törekedés, bizonyos munkásságra való tendentia lenne; minden pillantatban várnók, hogy ki fognak fakadni 's a' legfontosb változásokat okozzák; de maga a' munkásság kimaradna: a' szenvedelmek Arnolph' lelkébe bezárva maradnának, 's a' dolog úgy ütne ki, mint ezen szenvedelmek nélkül kiütött volna, egy szóval az, a' mi actionak látszik, nem volnaegyéb mint elbeszélés. Gondoljuk magunknak Arnolphot valami tömlöczbe záratva, a' nélkül hogy tehetségében állana a' Horacz' projectuminak ellenök dolgoz-

ni, senkitől Horáczon kivűl meg nem látogattatva, 's azon bohó elbeszélések által múlattatva, mellyek neki annyira fájnak: tegyük fel, hogy a' scenák változatlan maradjanak, mint most: még úgy is komikai scenák maradnának azok, még úgy is elevenek 's múlattatók; de actio többé sehol sem lenne. — Jól tudom én, hogy a' vigjáték' essentiáját nem a' történetekben, hanem a' charakter' kifejtődésében szokták helyheztetni, de mind a' mellett is ez a' két dolog nagyon különbözik egymástol, 's nem mind actio az, a' mi a' charakter' kifejtődésére szolgál.

A' formáknak történetes elegyedésöken kivűl, a' miröl eddig szó volt, van még egy más is, t. i. az actiók' elegyedése. A' belső állapot' változása, egyszersmind immediate a' külső állapotnak is változása: és megforditva a' külsőnek változása, egyszersmind immediate a' belsőnek is változása. Ez főképen a' philosophi beszélgetésekben bizonyos különbözést szerez, a' mit minden észre fogott venni. Némellyikében ezeknek csupán a' philosophi interesse uralkodik, és az okoskodás semmi nem egyéb, mint situatio az elmére nézve; másokban a' philosophi interessén kivül bizonyos személyes interesse is van, és az okoskodás egyszersmind situatio az emberre nézve.

Általjában ezen tekintetböl háromféle philosophi beszélgetéseket lehet megkülönböztetni. Némellyek általán fogva és tisztán philosophiak: a' személyeknek nincs más czéljok az igazság' megismerésén kivűl; csupán értelmöknek közönséges charakterében lépnek elő, mint illyen vagy amollyan gradusu tehetségüek, illyen vagy amollyan philosophi iskolából valók. Másokban a'

személyek' philosophi charaktere öszvefüggésben van az ő moralis charakterökkel: az ő fejeiknek principiumi szíveiknek hajlandóságaikkal 's szenvedelmeikkel annyira öszveszőttek, hogy egyiknek okát mindig a' másikban találjuk; egész viseletök, egész tonusok a' philosophálásban felfedezi előttünk charakteröknek belsőjét. Ez a' második mód, *caeteris paribus*, sokkal több interessével bir. Azonban mind a' két mód, azaz conceptus szerint, a' mit felebb az actio' felosztásakor adtam, vegyitetlenűl philosophi. Végezetre ismét másokban a' dramai interesse a' philosophival szorosan öszvekötte-tett; az okoskodás' kimenetele függőben tartja a' személyek' nagyravágyásokat 's haszonvadászásokat; büszkeségök' lealázása, képmutatóságok' felfedezése 's bujálkodásoknak, fösvénységöknek, csalárdságoknak 's ügyetlenségöknek megszégyenitése forog fel; ha nyernek, becsületet várhatnak, ha pedig vesztenek, szégyent és gyalázatot 's gyakran más fontos vesztéseket is. Annál fogva sokféle szenvedelmek elegyednek a' játékba, a' mik egyébiránt csak a' színen szoknak megjelenni: egyszersmind a' személyek' interesséjével együtt a' néző' interesséje is kétféle: nem csak a' tárgy mellett és ellen melegszik fel, hanem a' személy mellett vagy ellen is, ki a' tárgyat felfogta; nem csak a' való' felfedezése szerez neki gyönyörüséget, hanem a' megalázott kevélység, a' felfedezett színmutatás, a' megszégyenült bujálkodás és megmezítelenített alacsony haszonvadászás is. Részszerint illyenek Sokrates' beszélgetései a' sophistákkal. Való öröm a' léleknek, midőn ez a' derék ember és gondolkozó valamelly felfúvalkodott sophistát az athenaiak' jelenlétökben előfog, hogy kénytelen az helyt állani; és akkor a' szerény bölcseség a' dicsekedő bohóságon, a' haszonra nem néző

valószeretet a' bért kereső csalárdságon dicsőséges győzedelmet nyér.

Másik elegyedése az actióknak az, mikor az egyik mind egyes rész a' másikban foglaltatik. Igy lehet a' drámai beszélgetés első tagja vagy közép tagja a' philosophinak, 's a' philosophi beszélgetés egy része a' dramainak. Hozzunk be t. i. olly személyeket, a' kik nem csak mindig oda indulnak, hova őket a' szenvedelem 's a' jelenvaló benyomás hajtja, hanem a' kik azon principiumok szerént munkálódnak, vagy a' kiknek ezen principiumokat csak sürgetőleg kell ellenökbe tartaniok, hogy másképen munkálódjanak; tegyük őket ezen principiumok' valósága vagy közönséges volta felől kétségesekké, legyen az valóságos értelmi okok vagy csupa tetsző okok által, miket valamelly szenvedelem sugall, melly szenvedelmet az értelem örömest a' maga interessséjébe huzna: ezen az úton philosophi beszélgetések dramában fognak származni, hol valamelly különös individualis eset' kedvéért bizonyos közönséges igazság magyaráztatik meg. Monologok azok, ha a' személy egyedűl saját belátása által akarja magát felvilágosítani, scenák, ha a' felvilágosítás más valaki' belátásának segédjével történik. Az első nemü jelenések közé tartozik Hamletnek olly igen és olly méltán csudált monologja az öngyilkosságról; minek a' komikumban azon másikat, mit Falstaff tart a' becsületről, lehetne ellenébe tenni. Az illy scenák, ha Shakespearei lélekkel dolgoztatnak, különösen nagy becsüek: részint azon eleven interesse miatt, a' mivel a' személy a' valóhoz vonattatik, részint azon tiszta világosság miatt, mellybe gyakran a' való a' situatio' sajátsága által helyheztetik. — De itt is helyt talál az a' megjegyzés, hogy a' philoso-

phi beszélgetés a' dramában egészen más mint a' tulajdonképen való philosophi dialogban. Minden inkább a' valóságos jelenlevő esetre vitetik: a' ton a' felemelkedettebb interesse miatt tüzesebb, haladóbb, erősebb, és a' mit Quintilian az oratoroknak mond, hogy nekik nem kell olly szőrszálhasogatva disputálniok, mint a' dialecticusoknak, azt mindenek felett a' dramaticus írónak kell megjegyezni. — Sulzer azon az úton volt, mellyen mindezekröl sok jót mondhatott volna, 's sajnálni kell, hogy itt a' maga ideáit olly kevessé fejtegette ki.

Szabad legyen ezen alkalommal azon szemrehányást említenem, a' mit a' monologok ellen gyakran közönségesen vetettek, mintha azok az actiót tartóztatnák. Valóban ha azok nem egyébre valók, hanem hogy valami roszúl öszvekötött plánban az üres intermezzókat kipótolják; ha azok csak mintegy hidak, mellyek az írót egyik scenárol a' másikra segítsék: úgy ez a' szemrehányás nagyon helyes. De van elég példa jobb monologokra is, a' mellyek az actiot vivő személyek' lelki állapotjokban, 's annálfogva magában az egész actióban, fontos változást szereznek. A' mi philosophi, és általában minden okoskodó monolog mind a' kettő lehet: csupa öszvekötő, vagy valóságos, a' következésre együtt mnnkálódó scena, Ha az okoskodás az előbbeni jelenés' alkalmatosságával a' hátramaradt heverő személytől tartatik, ugy a' monolog nem egyéb episodnál; ha megengedhető e? az azon kérdésre való felelettől függ: ha magának a' személynek, 's azután az interessált nézőnek épen most van e békességes tűrése 's ideje okoskodni? De ha a' személy az okoskodás' kimenetelével a' következés miatt gondol; ha az ő annakutáni léptei másképen esnek mint

a' monolog nélkül történtek volna, vagy legalább a' lélek' megváltozott állapota miatt más móddal történnek, s' ennek a' más módnak valósagos befolyása van: akkor a'monolog szükségesképen való elválhatatlan szeme a' láncznak, a' mi nélkül semmi öszveköttetés nem lenne, 's mi annál fogva nem csupán czifraság kedveért függesztetett a' többiek mellé.

Ugyan ezen jegyzést lehet alkalmaztatni azon inkább pathetikus monologokra is, hol bizonyos személy csak szívét akarja megkönnyíteni, 's mind azon érzeményeket készül kiömleszteni, mellyek az előbbi situatiók' alkalmatosságával benne felébredeztek. Ha a' dologbol egyéb nem jön ki, hanem hogy a' szív magát kiönti, úgy az illy indulattal teljes jelenések ismét csak episodi kinövések, a' mik azonban a' magok helyén igen jók, és ha a' képzelődés benök nem nagyon szilaj, fenncsapongó 's pompás, 's a' mostani valóságos situatiótol nem lyrai módon csapong el, igen szépek lehetnek. De tegyük fel, hogy ezen elégtétel forma által a' passiónak gradusa lejebb száll; tegyük fel, hogy az a' beszéd alatt a' tárgy' közelebb megtekintése miatt feláradoz; tegyük fel, hogy ez által valami változás okoztatik, a' mi más viseletet von maga után: ekkor a' monolog ismét, mint szükséges tag, a' rendbe tartozik. Mind ez az actio' felebbi conceptusából következik. — A' legepisodikusabb monologok egyszersmind a' legtermészetlenebbek 's legkevésbbé interessálók; az ollyak t. i., hol a' személy maga magának ád elő egy elbeszélést vagy leírást, csupán az ügyetlen vagy korhel poeta iránt való kedveskedésből, hogy őtet valami jobb expositio után való fáradástol megkimélje.

4. Töredék.

Az elbeszélésröl.

Megérdemlené a' fáradságot, mond Sulzer, hogy valaki a' beszélgetésnek saját charakterét, a' hozzá leginkább illő tárgyat, 's annak legjobb előadását különösen megvizsgálná. Ohajtottam volna, hogy ezen munkát Sulzer maga vette volna magának, mivel ő arra alkalmatosb volt mint én; azonban bátor vagyok legalább próbát tenni a' két forma beszélgetés és elbeszélés közt való különbségröl, és ha nem lehetek is bene szerencsés,gondolhatom azt, a' mit Charmides Platonnál: legalább gyakorlottam ereimet, legalább küzdöttem, és a' nekem elég.

A' beszélgetésnek és elbeszélésnek minden sajátságai azoknak első főkülönbözéséböl folynak. Az elbeszélésben az actio már megtörtént: a' beszélgetésben pedig épen most történik a' jelenvaló pillantatban; ott bizonyos tanú tesz arrol tudósítást, a' ki tehát a' maga hallgatóira tekintettel van, 's bizonyos czélt tart maga előtt, a' mellyre beszél: itt pedig mintegy történetböl jövünk a' dologhoz, 's a' beszélő személyek általán fogva semmi más tanúrol nem tudnak magokon kivűl, és semmi más czélokrol sem azokon kivűl, miket egymás közt elérni akarnak.

Az elmúltnak nyomait az elbeszélésben el nem lehet titkolni; még ott sem, hol a' beszélő magárol 's a' jelen időben szól; annál inkább nem ott, hol a' mult időben 's valami harmadik személyröl van szó. Neki mindig, még az első esetben is a' többiröl, a' kikkel dolga van, a' harmadikban kell szólani; 's azoknak be-

szédeiket, mind addig, mig az elbeszélés tonusábol ki nem lépe, a' magáéhoz kell kötnie. Ha azokat beszélve hozza be, vagy ha a' maga saját személyét hozza be, magát t. i. a' jelenvalóbol a' múltba tévén által: ugy ő többé nem elbeszélő hanem ezen pillantattol fogva dramatikus író. Az elbeszélő tehát sok grádicsokon közeledhetik a' jelenvalóhoz; a' képzeletnek, az idő' felcserélgetése által segédjére kelhet, hogy a' jelenlét 's szemmellátás felé könnyebben küszködhessen: de azt egészen a' valóságba belé nem teheti úgy, mint a' dialogista, a' kinél minden jelenvaló, mind ezen pillantatban történik. Ellhallgatván azt, hogy az elbeszélőnek értelem' kedvéért olly sokat kell saját személyében a' dologhoz mondani, a' mit a' dialogista a' szemmellátásra bíz.

Ezen első fő különbségből következik a' második, a' mi legfontosabb. Az elbeszélés az actioban levő lélek' mindenkori állapotjárol 's a' benne történő változások' szoros öszvefüggéséröl soha sem adhat olly specialis teljes ideát mint a' beszélgetés.

Hihetetlen az, mint nyomhatja bele magát a' lélek a' szavakba, 's mint teheti a' beszédet saját tűkörévé, miben a' maga' mindenkori alakját a' legvéknyabb 's leggyöngédebb vonásokig előadhatja. A' logikai tétel vagy csupán a' szavakbol kivont közönséges értelem, mindig a' legkevesebb: az expressiónak egész képződése, a' mi a' léleknek a' gondolat' alkalmával levő meghatározott állapotát ismerteti meg, az teszen mindent. Ezen képződés gyakran olly sok mellékideákat foglal magában, hogy azokat minden fáradságunk mellett is egyenként előadni 's egymásbol kifejtegetni nem tudjuk: vagynak olly beszédek Euripidesben és Shakespearban, a' miket az elbeszélőnek egész ívekké, 's scenák, a'

miket egész könyvekké kellene változtatnia, ha azt akarná, hogy foglalatjokbol 's az általok kinyomott ideákbol semmi se vessszen el: 's mind a' mellett is azon könyvek még se adhatnák azt, a' mit egyetlen egy kicsiny scena nyújt; mert árnyékozatok, mert az öszveköttetésnek titkai maradnának el, a' miket egy leíró sem foghat fel. A' szavak, okos megválasztások, a' közökbe szórt partikulák, mik sokszor a' lélek' gondolkozásában olly sokat meghatároznak, a' beszéd' inversiói, az a' mi mondatik, és az a' mi elhallgattatik, az öszveköttetések a' mik tétetnek és nem tétetnek, valami gondolatnak hirtelen félbeszakasztása, a' figurákkal sokféle helyes élés, a' cadence, a' hang, a' periodok' alkotványa: — mind ez adja meg először a' gondolat' individualis meghatároztatását 's elevenségét. A' csak imigy amúgy kimondott idea alig mutatja elő a' lélek' állapotjának árnyékozatát 's legszélsőbb líneáit; a' meghatározottan kinyomott idea pedig egy valóságosan elkészült, eleven, kiszínezett kép. De mind ez még kevés a' mellékideák' új bőségéhez képest, a' mit a' dialogizált munka egész nagy kiterjedésü scenákban a' lélek' állapotjárol ad. A' gondolat' folyamának sajátsága, a' meghatározott hely, hova mindenik megyen, azon pontok, hol a' lélek megnyugszik, hol tovább halad, 's majd illyen, majd amolylyan gyorsasággal halad tovább; a' szenvedelmek 's tonusok' sokféle cseréje; szorgalmatos eltávoztatása bizonyos ideának, és a' másikra való gyakori visszajövetel; az előre ment benyomások' sokasága, miknek egész ereje gyakran egyetlen egy beszédben concentráltatik; és mind ezek felett még a' szózat tonja, a' tekintet, a' tagok mozgása, a' mi a' szavak által a' sebes képzeletü embernél már egyúttal meghatározva van: mennyire

hátra kell mind ezen nagy praerogativákban az elbeszélésnek állani!

Ha van nemzet, a' mi ezen különbséget elevenen érezheti, ugy a' miénk az. Mert valóban a' mi nyelvünk a' constructióban való nagy szabadsága, kiváltképen a' maga inversiói 's particulái miatt, mellyeknek sokaságára 's finomságára nézve talán csak a' görögnek áll utána, a' legszebb hajlandósággal bir az erővel 's lélekkel teljes dialogra: azonban ez a' jó dialogot a' mi nyelvünkben nehezebbé teszi, 's félek, hogy nekünk ezen nemben mindig kevesebb jó productumaink lesznek, mint más nemzeteknek. Olly nyelvben t. i., melly az ídeáknak több meghatározást adhat, több meghatározást is kívánunk: azaz, az írótol lelkesebb 's hevesebb képzelő erőt kívánunk, a' mi magának a' tárgyat annak legvéknyabb nüanszaival jelenvalóvá tehesse. És hogy ezt különösen a' dramára alkalmaztassuk, nagyobb geniet kívánunk, a' ki a' léleknek egész saját állapotjába, a' mit a' maga személyeiben rajzolni akar, mélyebben behasson.

De azt fogják ellenem vetni, hogy az elbeszélőnek nem áll e a' nyelv minden gazdagságával 's minden különbféle erejével épen ugy szolgálatjára mint az ő actioban levő személyeinek? Igen is, szolgálatjára áll; de mind addig, míg elbeszélő marad, csak az ő saját hasznára, csak azért, hogy saját lelkének gondolatit 's érzeményeit kinyomhassa. Ha tehát a' forog fenn, hogy azon hatás okát írja le, miket ő benne a' tárgynak vizsgálása okozott: azt bizonyosan olly bővséggel és elevenséggel teheti, mint akarja; de akkor megszűnik elbeszélő lenni, 's orator vagy lyrai költő leszen. Ő maga fogja munkájában a' főszemélyt játszani, a' maga

actioját meghomályosítani, 's velünk az abba vegyült személyek' lelke helyett, mellynek állapotjárol volt a' szó egyedűl, saját lelkét ismertetni meg. Ha ezt nem akarja, úgy vagy a' maga személyeit kell beszéltetnie: és akkor megszűnik elbeszélő lenni; vagy pedig személyeinek beszédjeiket kell conjunctiók által saját beszédéhez függesztenie; de ez elkerülhetlenül a' constructio' egyformaságát vonja maga után, minek különbféleségével 's szabadságával együtt a' felebb említett hasznok nagy részint elvesznek. Ő tehát mindig csak közönséges ideát ád a' lélek' mindenkori állapotjárol, kivetkeztetve az azt körülvevő megerősítő mellékídeákbol, vagy ha ezeket is előadni akarja, akkor azt, a' mit ott egyetlen egy gondolatban öszvegondoltunk, egymás után egész rend egyes conceptusokban kell elszámlálnia, azaz a' lélek eleven képéböl hideg holt leírást csinálnia. De először itt a' gondolat soha sem áll elő a' maga teljességében, mikint legyen minden egyes rész az egészben meghatározva 's öszvekötve; és másodszor a' leírás' hosszasága miatt — az egész nagy hatás a' maga elementumaira széllyel daraboltatva elvész.

A' lélek' leírásával épen ugy megy a' dolog, mint a' testi tárgyak' leirásával. A' tekintet mindig végetlenül teljesebben, gyorsabban 's ezen két okra nézve elevenebben tudósít benünket, mint a' legszebb leírás. Akarmilly magos és eleven coloritot válaszszon a' költő, akarmilly mélyen ereszkedjék a' különös részekbe; még is mindig csak bizonyos oldalait foghatja fel a' tárgynak, mindig csak közönséges kifejezésekben szólhat azokrol, mindig csak olly képzelő tehetség, a' mi már ezen tárgyakat, ha csak részenkint is, másszor gondolta, emlékeztetheti vissza, a' nélkül hogy új, még ismeretlen

ídeát varázsolhatna elő bene. Ha tovább akar menni, rövid időn észre fogja venni, milly erőtlen az eszköz, a' minek használására szorítja őtet művészsége; látni fogja, hogy a' nyelv egészen közönséges conceptusok' jeleiből áll, 's hogy ő ezen közönséges conceptusokat csak hijában hordja rakásra, mert ez individuale mindig egyéb mint közönséges, abstrahált sajátságok' summája. E' képen szükségesen eltéveszti a' maga végczélját, 's a' mi még legroszabb, ha a' tulajdon szavakkal él, kénytelen egy rakás száraz abstrahált conceptusokat öszvehordani, a' mik az olvasót elfárasztják, vagy ha metaphorákban 's hasonlatosságokban beszél, egy rakás képet öszvetenni, miknek a' tárgygyal való hasonlatosságok, épen mivel ismét közönséges idea, a' czélt el nem éri, és a' miknek öszvevegyült különbféleségeik a' képzelő erőt egészen elnyomják. — De épen illy szűk és tökéletlen a' nyelv a' lélek' változásainak kinyomására nézve is, ha azokat nem közvetetlen a' beszéd által nyomja ki, hanem leírás' tárgyává teszi. Csak annak felsőbb nemeire 's módjaira nézve vagynak szavai, 's végetlenűl sokféle nüanszokat 's mellék meghatározásokat illetetlenűl kell hagynia.

Ez szerint épen azon okbol, miből a' leiró poesist megvetették, 's épen azon megszorításokkal kell a' lélek' leírását is megvetni. Ott a' poeta a' festőnek, itt az elbeszélő a' dialogistának dolgába avatja magát: és a' mit jól nem tehetünk, legjobb azt csak abba hagyni. Az elbeszélő tehát az Aristoteles' szabása és Homer' példája szerint, mihelyt a' lelket kell rajzolnia, menjen által a' dramai módra; vagy ha azt nem akarja, tehát minden határozatlanabbúl szóljon: az neki nem fog szemrehányást szerzeni. A' lélek' mindenik állapotjárol csak közönséges ideát adjon: „ A' király elrettent; — az atya mélyen megil-

letődött; — a' vitéz nagy dühösségbe jött." — Egész rend állapotokat és változásokat egyetlen egy vonásba húzzon öszve: — „ Újra megbékéltek 's barátokká lettenek. — Ezer hasztalan fáradozások után végre megleve. — Minden biztatási hijába lettek ..." — A' szoros detail, a' mi a' beszélgetésben ollyan jó, az elbeszélésben csömört 's únalmat szerez, mert itt az ideák' individualis meghatározásával minden melegségtöl 's élettöl megfosztatik. Legnyilvábban megtetszik ez, ha drámai művekböl vonunk ki planumokat, mellyek, bár melly szép legyen maga a' darab, 's bár melly jók legyenek a' kivonások, még is mindig igen kedvetlen olvasásuak.

Ezen generalizálásra való engedelmet nagyon jól hasznokra is tudják az elbeszélők fordítani. Ritkán lesznek ők nagy lelkü Richardsonokká, kik a' mi hasznunkért szabadságokrol lemondanak, és mihelyt az actio eléggé interessans, a' szőnyeget felvonják; igen örömest használják szárnyaikat, miket nekik formájok ád, 's egy pillantat alatt a' legtövisesb tájakon általszáguldanak : midőn a' dialogista, ki mindig léptenként mász előbbre, a' földön ezer fáradsággal 's munkával hat keresztül. Már Diderot észrevette az elbeszélésnek ezen elsőségét; csakhogy ő csupán a' románköltőkröl beszél, holott az ő ítélete minden elbeszélő müvek' szerzőjökre ráillik. „Nincs olly nehézség, ugymond, a' mit a' románíró ki nem kerülhetne. Igy szól , például: „„A' vándor' nehezült szemhéjaira 's bágyadt tagjaira nem foly édesben az álom' balzama, mint az istenné' hizelkedő szavai folytanak; még is bizonyos titkos hatalom mindig ellentálla néki, 's bájait sikeretlenekké tette ... Mentor , változhatatlan a' maga bölcs feltételiben, hijába valóvá teszi minden sürgetéseit: gyakran ugyan reményt

adott neki, mintha kérdései őtet zavarodásba hoznák; de a' midőn épen újságkivánását megelégíteni gondolta, akkor tűnt el ismét reménye. Az, a' mit erősen gondolt tartani, kisikamlott kezeiből, 's egy rövid felelet első bizonytalanságába visszataszította."" — És ezzel a' románíró szerencsésen kivonta magát a' dologbol, De bár milly nehéz legyen egy illy beszélgetést kivinni, még is a' dramaköltőnek vagy planumát egészen meg kell változtatni, vagy pedig a' nehézséget meggyőzni. Minő különbség bizonyos behatásnak leírása 's eszközlése közt!"

Mennél szárazabb ez az én materiám, annál inkább megengedhető, ha egy kevéssé kicsapongok. Mit akar hát Diderot azon ítélettel mondani, hogy a' drámaköltőnek vagy a' maga planumát meg kell változtatni, vagy a' nehézséget meggyőzni? Csak kétfélét gondolhat: vagy hogy a' költőnek az egész actiót meg kell változtatnia, hogy abban a' nehéz scena elő ne fordúljon: vagy pedig, hogy az actiót a' különböző felvonásokban másként kell felosztania, hogy a' nehéz scena belőlök kimaradjon, és vagy a' coulissák megé, vagy az intermezzókba essék.

Az első eszközzel élnie szabad minden drámaköltőnek, ha ugyan lelkén el tudja vinni, hogy művét szántszándékkal roszabbá csinálja, 's önkényes vallomást tegyen saját gyengeségéről vagy restségéről. A' második eszközzel pedig senki nem élhet a' regulás költőn kivül, ki magát az idő' és hely' egységéhez szorosan tartja. Ha ennek szemére vetjük, hogy valami derék situatiót kihagyott, ravaszúl azt fogja felelni: „Mindent egyszerre tenni nem lehet. A' scena ugyan derék lett volna, 's olly igen örömest vontam volna azt planumomba, de nem lehete tennem. Miatta olly sok más scenák-

nak el kellett volna maradni; jelenéseimet roszúl köthettem volna együvé; olly nyilvánságos hibákat kelle vala a' hihetőség ellen elkövetnem, hogy végezetre ez az egyetlen egy scena annyi áldozatot nem érdemelhetett. Elégedjetek meg tehát, ha én minden pillantatban nem rántalak ki beneteket az illusióbol, scenára nem vonatok fel új meg új szőnyeget, 's beneteket, mint valami Faust' köpönyegjén, nem tétetlek Németországbol Francziaországba és viszont! Elégedjetek meg, hogy a' dolog' legtermészetesb folyamatja mellett még csak ennyi jót is nyújtottam, 's illy kevés öszvekötő jelenéseket 's bágyadt elbeszéléseket csináltam, a' mennyi darabomban találtatik! Nincs a' világban olly haszon, a' mit valami kárral nem kellene megvásárolni." Igy fogja magát a' bajbol kisegíteni, és mit fogunk neki felelni? Az egység' nagy hasznait kellene tagadni, de a' mi mellett ismét olly sok okok vagynak; vagy pedig épen olly természetes és regulás plánt kellene elébe rajzolnunk, mint az övé, a' kérdés alatt levő scena belé menne, és akkor ha makacs, még azt fogja kívánni, bizonyitsák be, hogy ez a' plán tökéletesb mint az övé, 's a' megnyert situatio jobb mint az elmaradtak. Rövideden, ezzel a' regulás költővel való pör, a' mint látjuk, igen hosszúra terjed, 's esztendőkig függésben maradhatna.

A' regulátlan költővel ellenben, ki benünket mindig öszve vissza hány, ki Aristotelesröl 's d' Aubignacrol hallani sem akkor, egyszeriben készen lehetünk. Nem engedjük meg neki, hogy actiojában fekvő egyetlen egy nehéz situatiót is elmellőzzön; mert épen a' legnehezebbekböl lesznek, ha genie dolgozik rajtok, a' legszebbek. A' mi azokat nehezzé teszi, épen az, hogy azok a' charakterek' beljébe 's a' szívnek legrejtekebb szögeibe olly mély belátást kívánnak, hogy a'

költőnek, ha eleget akar tenni, a' szenvedelmeket olly jól kell temperálnia, a' beszédeket olly jól választania, 's magát a' tárgyba olly magas lelkesedéssel belegondolnia: és mi által lehet másként valami theatrumi scéna jóvá? Ha én tehát a' londoni kalmárt nézem, köszönöm Lillónak, hogy előttem új szőnyeget von fel, a' hol az onkle meggyilkoltatik, 's ismét újat, hol Barnwell Milwoodhoz visszajön; de bár melly sok jót producáljon is, még is megelégedetlen maradok, ha mindent nem producál. Még nyilván sokkal több jó fekszik az ő materiájában, és mi teszen neki akadályt, hogy azt mind elő ne mutassa? Kétségbe veszem geniejét, mikor ő két inas által beszélteti el azt, a' mit ha szemmel láthatnék, bizonyosan a' legnagyobb scenája lenne az egész darabnak, de egyszersmind a' legnehezebbje is: miként vétetik reá az ifjú az elcsábítótol. Barnwell, mind azon iszonyodás mellett, mivel olly fekete tett iránt viseltetik, mint az ő jóltevőjének, bátyjának 's második atyjának meggyilkolása; olly dühösségben maga ellen, csak a' mint ezen gondolat lelkében megfordúl: minő kép lett volna ebből? Minő képe a' két léleknek, az övének és a' Milwoodének! Minő fordúlatokkal, minő Barnwellhez illő mesterséggel, minő tettetett kétségbeeséssel kezdheti azt a' rettenetes Milwood, hogy a' szerencsétlen ifjút annyira vegye? Mint rejtheti el charakterének legfeketébb mutatkozása mellett is lelkének egész utálatosságát? Minők lehetnek azon pillantatok, midőn magát visszavonni, mindent felmondani, 's inkább meghalni mintsem valami ollyat kivánni látszatik, a' mi kedves Barnwelljének nehezen esnék? 'S minők ismét azon más pillantatok, midőn ismét kettőzött erővel küzd reá, 's szerelemmel, dühhel 's keserü szemrehányásokkal sürgeti? Minő folytok 's visszfolytok a' szenve-

delmeknek, minő szélvészeik a' legellenkezőbb 's erőszakosabb mozdulatoknak, mellyek Barnwell'szivét szaggatják? Miként lehet végre, hogy a' tett ellen való minden útálatjának ellenére is a' gyilkoló szándék olly erősen meggyökerezik benne, hogy többé sem meggondolás, sem bánat vissza nem tartóztathatják? Mind ezen interessans és olly nehéz problemákat meg kell a' költőnek fejteni; meg nem kötött szabadsága által, maga magának tette azt kötelességévé, a' mit ha be nem teljesít, magának tulajdonítsa, ha talentumairól nagyon csekélyen gondolkozunk. — Ne gondoljuk tehát, mintha a' regulátlan Shakespeari manier a' könnyebbik manier volna! A' maga egész tökéletében minden bizonynyal ez a' legnehezebbik, 's ugyan azért a' kontárok ebben leghamarabb elárúlják magokat. — Minthogy most Németországon a' regulátlan nézőjátékok kedvet kezdenek találni; a' szerint talán ez a' jegyzet nem leszen haszon nélkül.

A' formák' felebb megállapított második különbségéből: hogy az elbeszélés az actióban levő lélek mindenkori állapotjárol, 's a' bene történő változások' szoros öszveköttetésérol nem adhat olly specialis és teljes ideát; mint a' beszélgetés: közvetetlen következik ez a' csak másként kitett különbség: hogy tehát a' beszélgetésben sokkal több actio lehetséges mint az elbeszélésben. Arra nézve ugyan, a' mi történik, az elbeszélő munkák végetlenül többet foghatnak magokba; de arra nézve, hogy a' beszélgetésben a' változások' támadását inkább megérthetjük, több actio van a' dialogizáló művekben. Mert mi forog fenn másként az actionál, mint elöször: hogy a' lélek' mindenik állapotját, és azután, hogy változásainak közelebbi, belsőbb öszveköttetését teljesebben megismerjük?

Ezen különbségből következik másodszor: hogy a' dialogi forma charakterrajzolásra sokkal alkalmatosabb, mint az elbeszélés. Mivel az utolsó a' lélek' állapotjáról mindig közönséges concepteket ád, tehát nem is adhat egyebet, mint közönséges classisát a' charaktereknek, melly classisba tartozzék az actiót vivő személyek' charaktere: az első ellenben ezen charaktert a' maga egész finomabb vegyületében, minden saját árnyékozataival együtt inkább detaillírozva, 's ha akarja, épen mint valami portraitot, rajzolhatja ki.

Ezen különbségből következik harmadszor: hogy a' drámaköltő még akkor is találó marad, ha planumát elbeszélőtől kölcsönözi. Sőt még akkor is, ha azt más drámaköltőtől kölcsönözi, mihelyt a' charaktereket 's történeteket megváltoztatja: mert igy egyszerre minden másképen fog lenni, 's phantasiájának minden pillantatban valami újat kell teremtenie. Csak *sir Fremendous* 's csak a' *némelly német poeták' becséről szóló levelek'* szerzőjök vetheti a' drámai költőnek szemére a' régiekből 's ujabbakbol szedett zsákmányait.

Harmadik főkülönbsége a' kétféle formáknak ez: az elbeszélésnek nem csak az a' szabadsága van, hogy egész rend váltózásokat egy közönséges vonásba foglaljon; hanem az is, hogy majd kisebb majd nagyobb ugrásokat tehet, több momentumokat, gyakran egész hosszú sorban, napokat, hónapokat, éveket általszökellhet: mihelyt t. i. ezen momentumokban valami fontos, 's az actiora szükségesen tartozó nem történik. Az elbeszélő minden illy esetekben önnkényesen bánhat materiájával, mivel már ő úgy tekinti az actiot mint elmúltat. „Követeket küldenek, 's ő jön; — Egymáshoz érnek, 's az ellenség meg van verve; Mentem, láttam, győztem;" — és az elbeszélés készen van.

Mind azt, a' mi az elküldés és odaérés, az egybekapás és követő győzedelem, a' jövetel és diadalom közt történik, ha czéljára nem tartozik vagy nem eléggé fontos, elhagyja az elbeszélő. 'S általán fogva így szaggatja el ő száz meg száz helyen a' fonalat, 's messzire köti ismét öszve, midőn elég sima 's alkalmatos lesz, hogy vele állandó csomót köthessen. A' behatás egész rend köztagok által elválasztathatik az első októl; mihelyt ezeň köztagok szokottak, 's az olvasó közönséges ideát szerezhet magának arról, miként származott a' behatás az okból: így szökell által az elbeszélés minden közbevetett momentumokon, 's azokat közvetetlenül függeszti egymásba. Az elbeszélés csak nem ollyan mint extractusa, de ha jól tétetik, mint jól öszvefüggő extractusa az actionak. A' beszélgetés, a' mi magát a' jelenlevő actiot foglalja magában, nem bír ezen általszökellés' szabadságával, hanem mind addig, míg tart, pontról pontra, momentről momentre kell azon keresztül mennie. — Vagynak ugyan módok ezen momentumoknak, ha kevessé interessansok, megrövidítésére; mint ismét mások azoknak, ha interessansok, meghoszszabbítására, és talán az elsőt senki sem tudta jobban mint Shakespeare, a' másodikat senki sem jobban, mint Molière használni. De ezen módok' használásában is van határ, 's mihelyt a' poeta valamit vagy nagyon öszvehúz, vagy nagyon kiszélesít, a' jobb izlésü ember egy pillantatban azt fogja neki kiáltozni: „nagyon sebesen!" vagy: „nagyon lassan!" Amott nem biztathattad magadat, hogy előttem több momentumokat interessánsokká tégy, vagy pedig ezen momentumok' nüanszait nem tudtad megtalálni; itt meg' csak helyet akartál csinálni egy pár elmésségnek, a' mi még begyedben volt, vagy egy pár hangos decla-

mationak. De a' természet' valósága lenne művészségednek legelső érdeme, 's azt soha sem kellene kicsinyke mellékczéljaidnak feláldoznod."

Ezen harmadik különbségben új okot találunk arra, miért foghat fel az elbeszélés olly sok történeteket: a' beszélgetés pedig az eposnak egyetlen egy oldalát gyakran egész művekké szélesíti.

Az elbeszélés' említett praerogativájából foly ezen újabb: az elbeszélés inkább dolgozhat bizonyos megállapított czélra mint a' dialogista. Ugyan azon egy tárgyat gyakran sokféle oldalról lehet felfogni; egyik oldala indít, másik mulattat, harmadik oktat. Tegyük fel, hogy bizonyos actiót három különböző író, a' történetek' változása nélkül, ezen három különböző szempontból dolgozzon; 's úgy fog tetszeni, mintha három különböző történet lenne. Mert a' mit az egyik felvett, azt a' másik elmellőzte; a' mit az egyik közönséges vonásokba foglalt öszve, azt a' másik különös környülményekkel bőven adta elő. — A' felebb említett szempontok közűl ismét mindegyik különbféleképen változhat. Mert például, ha az elbeszélő tanítni akar, majd inkább moralis, majd inkább politicai, majd inkább philosophiai oldaláról veheti fel tárgyát; sőt gyakran bizonyos egészen specialis egyes valóra fordíthatja figyelmét, mire nézve bizonyos adatott actioból különös felvilágosítást vagy erősséget láttatik magának vehetni. E' határozza meg azután egész planumának elrendelését: azon scenákat, miket csak futólag érdeklenie, a'miket bővebben előterjesztenie, azon vonásokat, a' miket kiválasztania vagy elmellőznie, azon accidentiákat, miket csak mint történeteket behoznia, vagy mint actiót kifejtegetnie kelletik.

A' dialogistának is lehet scenáinak elrendelése, 's a' fénynek és árnyéknak ügyes felosztása által, inkább

egyik mint másik szempontra dolgozni; de azt még sem teheti olly egészen 's olly kirekesztőleg, mint az elbeszélő. Formája által köteleztetik, hogy az individualéba sokkal mélyebben ereszkedjék, és minden ezen elébe hozott scenában az actiót léptenként, minden momentumain keresztül kövesse. Neki hát nem lehet a' beszédeket csak részeként hozni fel; hanem egész öszvefüggésökben kell azokat előadnia; neki nem lehet valami olly scenát, a' minek még természetesen tovább kell tartani, félbeszakasztania; egész végig kell azt játszania; annálfogva neki nem szabad a' charakternek csak egy bizonyos oldalát mutatni: hanem egészen úgy, a' mint van, szemünk elébe kell tennie. Formája azt a' szabadságot is megtagadja tőle, hogy az olvasónak vagy nézőnek azon szempontrol, mellybe charakterét felállítani akarná, a' maga személyében intést adjon. — Az alatt tehát, mig az elbeszélő formájához hűséges marad és jó munkát csinál: a' dialogista, ha egészen bizonyos pontra akarna dolgozni mint amaz, a' maga formája' természete ellen dolgoznék, 's következőleg szükségesképen rosz munkát szerzene.

„Midőn Favart, mond Lessing, Marmontel' regéjét (Roxelanérol) theatrumra akarta vinni, csak hamar megérezte, hogy a' drámai forma által a' moralis propositio' intuitiója nagy részint elvész, és ha tökéletesen megtartatnék is, az abból származó gyönyörűség nem olly nagy és eleven lenne, hogy a' mellett azon másik nélkül, mi a' drámának természetére tartozik, ellehetnénk.“ — Ezen állítás' kivitelében Lessing inkább az utolsó mint az első pontra megyen; 's ezt is, mint czélja hozta magával, inkább moralis mint poetai oldaláról fogja fel: inkább azt mutatja meg, hogy ha a' Marmon-

4 *

tel' actiója változatlan maradjon, mennyire megsértette volna az erkölcsi érzésünket, mint azt, mennyire rosz dráma származott volna az által. Amaz első pont: hogy t. i. a' dialog' formája által — a' hozzá járúló pantomime nélkül is — a' moralis propositio' intuitioja eltűnnék, a' felebbiből világos. Ha ezen intuitiót meg kellene tartani, úgy a' beszélgetés kivitelében soknak el kellene maradni abbol, a' mi azt elő nem mozdítja, következőleg hátráltatja. A' költőnek egész actiohoz tartozó scenákat csupa actiókká kelle vala változtatnia, vagy csak bizonytalan találgatásra hagynia, 's a' szem elébe hozott scenákbol, a' charakterek' detaillirozásából és igy valóságából 's elevenségéből sokat elvennie. Azaz, minden tekintetben középszerű 's csonkított drámát kell vala producalnia, ha mindenütt egy bizonyos valónak, egy bizonyos tanúságnak szükség lett volna kisúgárzani, 's mindennek arra czélozni. — De, azt mondhatnák, nem minden mesének' bizonyos moralis valónak intuitiója e a' czélja? és nem írt e Willamow dialogizált meséket, mik közül némellyek hiba nélkül valók? Vagy pedig, magok a' moralis elbeszélések' írói, mint például Marmontel, nem dialogizálták e főbb scenáikat? Mind igaz; de itt csak nagyobb actiók' kiviteléről, és egészen dialogizált munkában van szó. Elhallgatván azt, hogy a' mesékben legtöbbnyire az, a' mit azok' actiojának mondanak, mint Lessing fundamentomosan megmutatta, egészen más mint a' tulajdonképen úgy nevezett actio.

Még csak futólag érdeklem a' két formának némelly más különbségeit, mik azon környülményből folynak, hogy az elbeszélő saját személyében szól, 's hallgatóira tekintettel van. Mivel ő ura a' maga egész materiájának, minthogy az actiót úgy nézi, mint már elmúl-

tat: annál könnyebben adhatja előadásának azt a' rendet, a' mi előtte legalkalmatosbnak látszik arra, hogy a' történet' összefüggése kitetszővé legyen. Az elmultbol olly környülményeket hoz vissza, mik az actio' mostani pontját felvilágosítják; az egyik actio olly bizonyos pontig vezeti, hol egy másik együtt folyó actio elkezd reá befolyással lenni; amazt tehát gyakran egész oldalokon keresztül elhagyja; egész évekkel vissza megy velünk, 's ezen második actio' folyamatját egész addig elvégzi, a' midőn az az elsőnek okaival egyesül. Épen így tekint gyakran a' legtávolabb jövendőbe, ha az által a' jelenvaló pillantatnak világosságot szerezhet, vagy bizonyos reflexiót, a' mi épen most helyén lenni látszik, az által megerősíthet. — A' dialogistától — mint egyszerre általláthatni — ezen szabadság el van véve, mert az actio ő nála még most van származásban, 's a' jövendő reá nézve igazán jövendő, sűrű, bizonytalan ködével körülvétetve. A' múltba visszanézni neki csak annyiban lehet, a' mennyiben azt az ő személyi valóságos szükségökhez képest, 's czéljaikhoz illő módon tehetik. Ha planumában két együtt folyó actio van, ugy kell magán segítenie, hogy azokat valósággal együtt folyóknak lenni rajzolja: mivel nem lehet sem a' múltra vissza mennie, sem a' jövendőt anticipálnia.

Továbbá az elbeszélő leirásokat vegyít beszédjébe, a' hol az actio' belátása a' személyek' különös helyheztetésétöl, vagy a' scenák' saját mibenlététöl függ; 's ott, a' hol a' pantomimnak az actio szükséges, vagy világosító vonatkozása van, azt is *expresse* hozzá teszi. Ellenben a' dialogista, kinél minden jelenvaló, 's a' ki semmi hallgatórol nem tud semmit is, mind ezt a' szemmellátásra bízza; csak annyit adhat abban érzésünkre, a' mennyit személyei erőszak és természetsértés nélkül

beszédjeikbe elegyíthetnek, vagy vonatkozások által eltaláltathatnak. Az elbeszélésnél gyakran az elmúltban sok bizonytalanság van: az vizsgálatra ád okot; sok dolog kicsiny környülményektöl függ, a' mik a' fő okok' kifejtegetésében nem készíttettek el előre: az világosításra ád okot; sok különös módon az elbeszélő' czéljára tartozik: az okoskodásra vagy megjegyzésekre ád okot. A' dialogistának minden bizonyos, mert minden épen most történik; semminek sem kell magyarázat, mert az egész actio minden környülményeivel együtt jelen áll ; a' dialogista pedig hallgatókrol semmit sem tud, semmisem ád saját okoskodásra alkalmat, mert ő maga nem jelen meg a' színen, és igy minden factumairol való okoskodást a' nézőkre kell biznia. — Mind ez a' két forma közt való ötödik különbségre tartozik: Az elbeszélő minden pillantatban nyilván tekintettel van hallgatóira; a' dialogista pedig semmi hallgatóra nem néz, 's csak a' maga személyei forognak előtte.

Öszveséggel tehát a' fontosb és közönségesb hasonlító pontok a' két forma között ezek lennének: jelenvaló pillantat; mult idő; — közönségesség; individualitás; — szökés; momentumrol momentumra menés; — egy szempont; minden szempont; — az elbeszélő' czéljai; a' személyek' egyedül való czéljai. — Ezen itt elkészített okokbol lehet már universaliter következtetni: minő tárgyak inkább alkalmatosbak az egyik mint a' másik formára; mellyik a' két forma közül, 's micsoda tárgyakra nézve tökéletesb 's interessánsabb; minő esetekben jobb a' formákat öszvevegyíteni, mint tisztán megtartani; minő saját genie kivántatik az elbeszélésre, minő a'dialogra; és végezetre, minő regulákra kell vigyázni a' beszélgetésben, 's minő másokra az elbeszélésben.

II.

Felelet a' Mondolatra néhai Bohógyi Gedeon úrnak

„Mondolat. Sok Bővitményekkel, és egy kiegészített új szótárral együtt. Dicshalom (azaz Veszprém) 1813." czimü pasquilusára.

Tandem sua poena nocentem
Insequitur passusque sapit tum denique stultus.

Mit kelljen ezen levelekröl tulajdonképen itélni, a' kiadó szerényen vallja meg, hogy ő azt nem tudja. A' kiadó darab idötöl fogva figyelmezett a' magyar literatúrának elömenetelére, 's annak productumira; nem tagadja, hogy azok őtet gyakran örömre, gyakran fájdalomra, gyakran nevetésre, gyakran boszúságra is indították. Néhány napokkal ez elött néhai Bohógyi Gedeonnak könyvét is, melly ezen levelek' czímlapján megneveztetett, olvasta, 's nem szükség nyilván elmondani, micsoda érzések között olvasta. A' kiadó mint iró még nem tett a' magyar publikum elött egy lépést is, 's ő, a' ki más literatori versengéseknek, szépeknek és rútaknak nézője volt, birhatott elég hideg vérrel ezen újonan kezdődni látszónak is végignézésére. Nem lehet

tudni, ha a' megtámadott felek fogtak volna e az említett könyv ellen kikelni, vagy inkább (minthogy a' literatori versengésekben, fájdalom, többnyire személyes villongások forognak fenn) annak irója ellen, mivel az a' munka' megjelenése után nem sokára meghalt, 's ez által minden lehető veszekedéseknek elejét vette. Némelly levelek, 's épen ezek, mellyek itt kiadatnak 's az iróhoz az általa kiadott munka miatt küldettek, halála után több irásai közt találtattak, 's literatúránknak egyik pártfogója jónak látta, hogy azok kiadassanak. „Mivel, úgymond, a' Mondolat már sokaknak kezén forog, és az is illő, hogy a' megholt literatorok' emlékezete fenntartassék, ezen levelek mind a' Mondolatra néműnémű commentarius gyanánt szolgálhatnak, mind a' néhai szerző' biographusának valamelly részben segédjére lehetnek." — 'S ezzel lett légyen elmondva minden, a' mit a' kiadónak szükség- és szokásképen előre kellett bocsátnia.

Íme tehát a' levelek; vegye a' publikum mint akarja; a' kiadó az illy collectiókat szükségeseknek hiszi. Nincsen semmi, melly velünk a' már megholtat, kinek privát életét más kútfőkből már nem meríthetjük, jobban megismértesse, mint azon ő maga vagy ismerői által írt levelek, mellyek nem azzal a' czéllal iratván, hogy másoktol is olvastassanak, a' szív' rejtekébe hagynak pillantani, 's felvonják a' kárpitot, melly a' házi életnek magányos scenáit mindeddig fedezte.

A' kiadó nem akarja olvasóit communis locusok' előhordásával terhelni, 's mind a' helyett mit czéljának szükséges voltárol 's ezen könyvnek ajánlásár a' mondhatna, készül azon irónak életéről, ha bár csonkán is, a' publikumot tudósitani, kihez ezen levelek irattak. A' magyar

literaturának historiájában még sok hézag vagyon, 's talán ezen tudósítások is be fognak egyet a' többek közűl tölthetni.

Bohógyi Gedeon Veszprém vármegyében született, 's atyja a' tót-vázsonyi és köves-káli ecclésiáknak papja volt. Születésének idejét meghatározni nehéz, minthogy az említett ecclésiák' matrikuláját a' kiadó nem láthatta. Azok, kik Tót-Vázsonyhoz, a' mi Gedeonunknak születése helyéhez, 's később lakához közelebb laknak, ezen hézagot könnyen kipótolhatják. Annyit még is lehet állítani, hogy 1782-dik év körűl lépett ezen új vendég a' világra, mellyen ő a' maga körében egykor fénylő pályát futandó vala.

Gyermeki éveiről nem sokat mondhatunk, az sem bizonyos, életének hányadik évére esik az, hogy a' pápai r. collegiumba vitetett tanulni. Satyrára vagy pasquilusra (mellyikre inkább, nálunknál bölcsebbekre hagyjuk az itéletet) hajlandó charaktere már akkor kitetszett azon pajkos és csufolodó tonból, melly neki eleitől fogva tulajdona volt 's egész külső képén látszatólag ömlött el. — „Jut e eszébe, igy ir hozzá a' húga Záfir Czenczi, midőn egyszer Pápán meglátogattuk 's a' Halhatatlanság' oszlopa' írójának nyúlfarkat függesztett hosszan lenyúló kaputrokjára az útczán. Én még arra is emlékezem: midőn a' szegény öreg Szakályinak akademiai harisnyáiba fejér papiros darabokat ragasztott, 's midőn a' nehéz nyelvü Peleit kikaczagta. Hát a' prédikátor G.' köhentéseit, arczvonásait, nyekegéseit ki tudta úgy mímelni, 's ki mulattatta a' társaságokat az illyenekkel? még akkor hallám némellyektől, hogy bácsit a' csúfolódás' daemona még egyszer messze fogja ragadni.“ — ezen vonásokból könnyen által-

láthatni, mint mehetett a' pajzán ifjú többröl többre, mint tévesztette el inkább inkább a' mértéket, mint ment a' gondolatbol cselekedetre, pajkosságbol 's csúfolódásbol ifjúi impostúrákra, 's mint tette végre azok által tanitóit 's az iskolai elöljárókat ellenségeivé? 'S valóban annyira ment az ifjú, hogy az elöljárók elvégezték őtet collegiumoktol eltiltani. Prof. L... látta, hogy az ifjui hibák többnyire természeti elevenségből 's abbol származnak, ha ezen elevenség az iskolai regulák által határba szoríttatik, és hogy illyen esetben a' legjobb charakter is kicsaphat; 's pártjára kelt a' csak nem megszentencziázottnak. — „Egy túróért, úgymond, az ebet nem ütik agyon; hadd mennjen; még eszére jöhet". — 'S az ifju megszabadúlt 's Pákozdiba küldetett iskolarectornak.

Minden tudja, hogy a' r. iskolákban nálunk az ifjak klastromi nevelést vesznek, miyel azon iskolákat inkábbára csak papi semináriumoknak lehet tartani, 's az ifjú társalkodásbeli culturát magának ritkán szerezhet, a' magányban egyoldalú, magának kelletinél inkább tetsző lészen. Ha ez a' magának-tetszés, midőn az ifjú faluba, parasztokhoz megyen tanítani, sokszor durvasággal mutatja ki magát 's versengésre ád okot, nem lehet csudálni. B., úgy mondják, a' faluban dúrván kevély, és zabolátlan volt. Akármint legyen a' dolog, esztendő mulva ott hagyta hivatalát; 's minthogy seculáris pályára szándékozott, patvariára ment v. ispány Kún László úr mellé. Majd prókátornak felesküdt; de pereket nem folytatott. Vármegyei szolgálatra adván magát, 1811-ikben esküdt lett 's ezen hivatalt haláláig folytatta.

A' magyar olvásó publikum mindeddig semmit sem tudott B... rol; 's úgy látszik, hogy nem is volt czélja

magát az irói pályán megpróbálni. A' magyar literatúra néhány évek óta új színbe kezdett öltözni. Sokan, kik a' külső nemzetek' literatúráikkal megismérkedtek, látták, hogy a' magyar nyelv még nem elégséges minden nüanszokat kinyomni; 's következésképen még nincsen azon állapotjában, mellyben maradnia kellene. Több és különböző fejek különböző szerencsével nyúltak a' munkához, 's a' magyar tudós sereg az antiquitas' szeretőiben 's a' neologokban két részre oszlott el.

Minden tudja, csak említenem kell, hogy újítás még a' pallérozottabb nyelvekben is szükséges, és tétetik is, 's maga a' franczia academia, melly a' nyelvet despotai hatalommal őrízte, nem tehette meg, hogy lassanként némelly új szólás' formái ne jőnének be. Csak az a' kérdés, ha az újítás helyes e vagy helytelen? Valóban voltak a' magyar neologok közt, kik látták ugyan a' szükséget, de a' dologhoz tudomány és Ernst (komolyság) nélkül fogván, orra buktak, 's Barczafalvinak, Folnesicsnek, Pethének 's más hasonlóknak igyekezeteik minden okasabbat nevetésre vagy boszúságra indítottak. Az antiquitas' szeretői nem tesznek ezek 's az ezektől különbözők közt semmi választást, 's közülök a' vadak úgy bánnak, mint a' tulok az új kapunál — megfélemlenek, mert a' kapu új, szarvat emelnek néki, 's ollykor a' kapuban (ha az roszúl készült) ollykor (ha az mester' kezéből jött ki) magokban kárt tesznek, de mind így, mind úgy az ácsorgó csüvhecsoportot, kiknek a' kapuban sem károk sem hasznok, nagy nevetésre ragadozzák.

Ezeknek írója szükségesnek látta, hogy ezen jegyzés előrebocsáttassék. Ő, mint sokan azok közül, kik ezeket olvassák, csak távol nézője a' magyar litera-

túra' küzdéseinek, 's az illyeneknek akarta a' pontot megmutatni, melyekből a' következőket kell szemlélni.

Még 1809. körül készített egy tiszteletre sok tekintetben méltó hazafi, d. Sz. Györgyi József egy kis munkát, mellyet ő Baczafalvinak szavával *Mondolatnak* nevezett, 's abban Schulcz' új németségének formájára a' rosz neologokat elmésen kicsufolta. Ezen *Mondolat* kézirásban sokaknál megfordúlt, 's elérkezett Veszprémbe is. Az antiquitás' ott lévő pártosi híját látták az írásnak, mivel sok újítók még nem voltak bene kicsufolva, öszveállottak, *Beytragokat* adtak, 's S. B. G–t feltüzelték, hogy talentumainak vegye hasznát, csináljon ezen Beytragokból egészet, 's adja ki. A' munka elkészült, 's az iró társával együtt árkus papirost horda széllyel Veszprémben, 's pénzt gyüjtött annak kiadására, de hogy a' publikum annál váratlanabbul legyen meglepve, nem mondá el, mit fog kiadni. És így meg is jelent a' munka 1813. Veszprémben; mert a' czímlapon megnevezett Dicshalom jól talált döfés e, vagy burschi elmésség, ezeknek irója ugyan meg nem határozhatja, de meri még is állítani, hogy a' kettőnek egyike.

Az olvasó publikum különböző érzések közt vevé a' megjelent munkát. Némellyek tapsoltak és azt mondogatták, hogy az újítók derekasan le vagynak ültetve; némellyek pedig nem tapsoltak és azt vallották, hogy az újítók közt választást kellett volna tenni. A' tapsolók azt állították, hogy a' munka nagyon elmés, és satyrai lélekkel iratott; a' nem tapsolók, hogy a' munka pasquilus, személysértés, 's nem tiszta kútfőből folyt. Mellyik félnek légyen igaza, meghatározni nem könnyü: 's B. már megholt; 's ezeknek irója mint a' megboldogult–

nak historicusa, köteles a' maga itéletét igazán 's himezés nélkül előadni.

B. a' nyelvmivelés' módjával, a' külső országi literaturákkal, a' mi nálunk gyakran megtörténik, nem volt ismeretes. E' szerint ő a' magyar literatura' előmentét is csak fél oldalárel szemlélhette. Az is igaz, mint felebb mondatott, hogy ezen könyvírásra többen adtak *Beytragokat*, 's ezeknek irója csak azért nem nevezi meg őket, mivel bizonytalan hirekből hallotta neveiket, 's historicusi hivatalát nem akarja megsérteni. A' munkát megelőző réz, melly sok jó érzésüeket megbotránkoztatott, azt hagyja sejdítenünk, hogy az egész munka nem annyira literatori czélból, mint személyes boszúállásból készült, ámbár az is lehetséges, hogy B. vagy akár ki más, kinek fejében ezen gondolat legelébb megfordúlt, ollyan elmésséget látott benne, mint a' mellyet Voltaire kiván a' komoediaírótól, *ollyan elmésséget t. i., melly a' becsületes embert jó izű nevetésre indíthassa.* Azonban a' csinos francziának cultúrája 's a' Pápán neveltnek culturája közt, ha nagy a' különbség, igazságtalanság volna megnem ismérni, hogy ezen hiba nem annyira a' személynek, mint a' helynek 's időnek, hol és a' mellyben a' személy élt, tulajdoníttathatik. 'S valóban fájdalommal kell megvallanunk, hogy a' collegiumokbol kikelő ifjak ritkán ismérik a' szép világ' tonját, 's elmésségöken kitetszik, 's igen gyakran egész életökben a' burschi tonus.

Ezek szerint talán így lehetne az ellenfeleket a' *Mondolat'* megitélésében egyezésre vonni. A' könyv, mint literatori munka, jó lehetett volna, ha az író helyes pontbol látta volna a' dolgokat, 's tudta volna, miben különbözik a' jó a' rosztol; minthogy pedig ezt

tudni nem látszik, úgy azon szerencsétlen igyekezetek közé számláltathatik, mellyek czéljoktol ön gyengeségeik miatt elmaradtak. Mert hogy ezen különbözésnek nem tudása készakarva esett volna, annál fogva a' könyv személysértés, pasquilus lenne, azt ezen biográphiának írója örömest nem hiszi, 's mindent, a' mi személyes sértegetésnek tartathatnék, inkább humanissimusi tonus és ingeniositásbol eredt botlásoknak tart, mellyek a' culturával ugyan ellenkeznek, de azon tolerantiát mégis belőlünk ki nem vehetik, melylyel mások tapasztalatlanságbol jövő gyengeségeiknek tartozunk.

A' Mondolatrol elég szó volt; szükség általmenni arra, a' mit még annak írójárol tudhatunk. Ez sok évektöl fogva száraz betegségben küszködött, 's ezen nyavalya testét mind inkább inkább gyengítette, 's végre nem sokkal azután, hogy munkáját közre adta, úgy mint 1814. évben april. 1-ső napján reggeli 7 és 8 óra közt Tót-Vázsonyban anyjának 's szeretett testvéreinek karjai közt meghala. Másnap el is temettették. Halotti beszédet sógora T. Fábián József tót-vázsonyi préd. tartott felette azon leczkéből: *Gedeon! ne félj: te nem halsz* meg. Bir. Könyve VI. rész. 23. v.

B. . . nem volt házas, 's életének 32 évében, épen akkor holt meg, mikor a' test' és lélek' minden tehetségei legszebb erejökben szoktak megjelenni. Közép de jó termetű, szőke 's betegeskedése miatt halvány arczú volt; biographusa reméli, hogy ha munkája másod ízben kinyomatik, képe is meg fog, Vánzátol rajzolva és Prixnertöl metszve, jelenni. Az olvasó örömest nézi, ha az, kinek könyvét tartja, legalább képben előtte áll, 's ez által magát annak mintegy társaságába teheti.

'S ime, mind ez az, mit a' Mondolat' kiadójának életéröl mondhattunk. Ezeknek írója berekesztésűl egy kérést nyújt be a' boldogúltnak rokonaihoz és barátjaihoz: szedjenek öszve több dátumokat, mellyek által ezen biographiának üreit betölteni lehessen; ne mondja a' maradék, hogy szorgalmatlanok valánk íróink' emlékezetöket fenntartani, kik által tartatik fel nyelvünk, 's a' nyelv által nemzetünk.

Kölcsey Ferencz.

Két Levél

Bohógyi Gedeonhoz egy quietált majortól.

I.

Öcsém!

Bolond-gombát ettél e, vagy ezer sátán bújt beléd? vagy mind a' kettő megtörtént rajtad? Én legalább katonai parolámra merem állítani, hogy mind a' kettő. Csudálkozol? Mit? ki? nekem? igy? — Igen is neked így, és pedig én! Nem emlékezel reám? 's nem jut eszedbe, hogy a' minap Veszprémben nálam megfordúltál, és könyvedre praenumeráltattál? Nekem ugyan elevenen jut: mert tíz forintot adtam reá; 's tíz forint egy jó magyar könyvért ugyan nem sok, bár olly kicsiny legyen, mint az ábécze; de a' te munkád! Tüzes mennykő, a' te munkád! micsoda munka ez? Csak várom, várom egész hazafiui tüzzel; egyik hét a' másikra, egyik holnap a' másik után; és nincsen semmi is. Végre megkapom; hozza az inas, kezembe adja; felnyitom, 's olvasom; 's mit olvasok? *Mondolat; Mondolat!* Lánczos lobogós, bolondolat, igazi bolondolat! 'S én azért pénzt? a' Mondolatért? 's ezt én értsem? Az ör... engem vigyen el, ha ezt, vagy az egész könyvben csak egy szót is értek. 'S ha nem értem, minek nékem a' könyv? Midőn én a' lorgnettemet vásároltam, száz

meg száz közül választottam egyet, ollyat tudniillik, melly szemeimhez való volt, 's akkor elég eszem volt; de midőn a' te könyvedre praenumeráltam, talán beittam az eszemet. Egy szót, egy szót sem! 's én úgy járjak, mint a' ki oculárt vett, pedig olvasni soha sem tanult? Diantre malheur! Ha már egyszer beléd bújt az írói rosz lélek, nem tudtál okosabban írni? hiszen elég érthetőleg beszéltél, mikor praenumeráltattál. Vagy talán, hogy akkor szükséged volt reá, hogy megértessél; most pedig, midőn a' pénz már a' zsebedben, nem bánod, bár mi a' mennykőt tegyen az ember irásoddal.

Terengettét, én nem tudom, szánjalak e, vagy reád boszankodjam? Mi lelt? Egy pedant, egy ostoba pedant! Ugy látom, affectálod magadat megalacsonítva láttatni. Legalább a' titulus előtt álló rézkép azt mutatja. Egy szamár és rajta egy ember! Bizonyosan tehát az auctor, bizonyosan maga. Dőzsölő Silenus a' szerint! Ugy minek hát a' lant? Minek a' sonettirók' symbolja 's a' kőmíveseké? hiszen te egyik sem vagy azok közül, 's hát az az ajánlás a' húgomnak, Zafir Czenczinek?.... Sapperment! beléd száz ördög bújt, vagy az én eszem ment el? Vagy magyarul akarsz benünket tanítani, minket, magyarokat? született magyarokat tanítani? Orrod tőle foghagymás. Legyen akármi belőlem, ha az inasom jobban nem tud magyarul, mint száz illyen mázoló. — Előre, hátra, 's mind, mind egyforma. Az a' bakember ott elől, mit jelent az? Ha nékem mind ezt meg nem magyarázod, javaslom, hogy többet praenumeratióval elömbe ne kerülj: most pedig, ha pénzem' elvetted, magyarázzad is könyvedet. Válaszod' haladék nélkül elvárom. à Dieu.

II.

Öcsém!

Nem feleltél, ne is felelj többé. Nincs szükségem válaszodra, azt is szégyellem, hogy hozzád írtam és írok. De ez egyszer meg kell mosnom fejed', vagy inkább lúgoznom, mint a' durvább rongyot szokás.

Táblabiró barátom Tót-Vázsonyban megmagyarázta a' dolgot előttem. Te némelly jobb iróink ellen keltél ki. Egyiket azok közül ültetted szamárra, 's nevéből ostoba anagrammát csináltál, a' legroszabb irókkal tetted egy sorba, hogy köztök a' jó nevetséges legyen, és mit nem még egyebet?

Kereken, öcsém, az nem vala becsület; gazság volt az, öcsém! Nem vagy egy értelemben azokkal az irókkal? Van út becsülettel megmondani az igazat. Te a' rosz útat választottad; te ellenkezés helyett pasquilizálsz, ütközet helyett titokban szúrsz — pfúj öcsém, úgy a' sicarius teszen! Irtál valaha más munkát is? nem? 's ezen elsőre nem tudtál egyebet találni, hanem hogy orozva gyilkolj? Úgy van, megérdemletted, hogy életedben semmi jobb gondolat ne forduljon meg agyadban! — Lánczhordtát! Ha becsületes embernek eleget lehetne tenni azzal, hogy rágalmazóját főbe vágják, kész volnék veled megvívni. Megvívni? én te veled? katona sicariussal? Nem öcsém, tégedet csak korbácsolni kellene. Igen, igen, korbácsolni. Bámúlsz? nincs miért; szívem egyenes, szám is az, most és mindig, és erre számot is tarthatsz. Ajánlom magamat! —

Bátyád
Zafyr Gergely.

Zafyr Czenczi

a' mondolatoshoz.

Édes bátyám uram!

Haraggal, vagy nem haraggal, vegye a' mint tetszik, de én kimondom, hogy bátyám még most is a' régi hamis. Az erőltetett magyarságú írók ellen könyvet ír, 's azt nekem ajánlja. Mi okból érdemlettem ezt? Holott én is gyomrombol utálok minden újítást; bizony, bizony mondom, gyomrombol útálom. Úgy nevelt engem néhai boldog emlékezetü édes atyám uram, mint egy igaz magyar leányzónak a' mi felekezeteink közt neveltetni kell. Főzés, gazdaszszonykodás, 's holmi jobb poéták' olvasása, illyenböl állott nevelésem. Pártát viseltem én és hunczfutkát még akkor is, midőn a' többi tiszteletesek' leányaszonykáik dupét, később titushajat 's viganót, 's ki tudja még mit nem szégyellettek viselni. Az atyámat, *édes atyám uramnak*, az anyámat, *édes anyám asszonynak* hívtam mindenkor, mert azt hallottam szegény idvezült édes atyám uramtol, áldja meg az Isten még nyugvó porát is! hogy a' debreczeni grammatika ezt az új szólást: *uram atyám, asszonyanyám* rosznak tartja, 's csak hamar elidegenedtem az uj magyar szólásoktol. Szegény édes atyám uram még az orvosra is megharagudott, midőn töle ezt kérdezte: *van e széke?* Van e székem! felpattan édes atyám uram, micsoda magyar szólás az? mondja ki az úr magyarosan; mert

ha új szólással él, a' hallásától még roszabbúl leszek. A' doctor tréfábol e, vagy tudatlanságbol ismét így szólott szegényhez: *tiszteletes úr roszul néz ki,* 's még is tréfálódzik! Erre az atyám: A' manóba doctor úr! nem látja e, hogy falnak vagyok fordúlva, 's tehát be nézek, és nem ki. Most is emlékezem, micsoda disputatiók származtak ezen beszédből. Ezzel végezte szavait édes atyám uram: A' magyarnak tulajdon nemzeti öltözete, táncza, musikája és nyelve van; meg kell azt hagyni, nem pedig változtatni.

Vallja meg csak, édes bátyám uram, ha nem ezt és illyeneket hallott e mindig tőlem, 's nem maga mondta e bátyám uram, hogy az én gustusom tökéletesen megegyez a' bátyám uraméval? Az öltözetben nekem nem is öltözet, ha csak tányéros ülepre nincs vágva a' magyar nadrág, 's a' csípőt szíj nem szorítja. Azután bajusz mellé kipederve; a' nyakravaló németes, mert azt, a' mint édes atyám uram beszélé, a' régi magyarok nem viselték; az üstök, no a' perse már nem igen szokás, de legalább fésüt lehet viselni, 's az magyaros; a' czaff, az ugy e ismét nem magyaros, mert az római viselet, mert hiszen Aeneas is viselte azt, a' mint Szálkaynak versciben Dido asszony kesergi:

Isten hozzád czaffok' czaffja!

A' magyar asszonyi viselet ollyan, mint az enyém volt leánykoromban; fájdalom! hogy miolta férjhez mentem, a' megboldogult férjem' kedvéért egészen el kelle németesednem. Valjon nem azt akará e édes bátyám uram bennem kiszatirázni? Mit tehettem én arrol, hogy a' férjem ugy akarta? Az Isten látja lelkemet,

hogy én sokat el nem akartam fogadni, a' mire férjem kényszerített. Szegény édes atyám uramat édes anyám asszony mindig kendnek szólította, így akartam én is. *Legyünk per Te, Tu, mert bizodalmas barátság illik a' házas párokhoz"* mondá a' férjem, 's nekem engedelmeskedni kellett. Így történt egyebekben is. Mindjárt, a' mint szegény boldogult férjem Pestre hozott, elmentünk a' Beleznaykertbe, épen ott volt a' Bihary' bandája, még most is jut eszembe hogy ezt húzta:

Csak ollyan már a' világ,
Kinek szoros kinek tág;
Lám én nékem a' világ
Sem nem szoros sem nem tág.

Eszemadta Biharyja, mondék, csak nem felsikoltva örömemben, be angyali módra húzza. Megérdemlené, hogy a' kezét megaranyoznák. — Czinczogások! felele a' férjem, estvére más musikát fogsz hallani. Elmentünk a' hét választóhoz. Musikai akademia volt. Csak képzelje édes bátyám uram! egynehányszor kelle ásítoznom, 's egyszer bizony csak egy hajszálba múlt, hogy el nem aludtam. „A' czigány' czinczogásán gyönyörüséget leltél, 's itt szundikálsz te? néked nincs ízlésed a' szép felől" monda a' férjem. Másnap a' theatrumba vitt el. Operát játszottak. Egy karéneken kezdődött a' játék. Hogy tetszik? kérdé a' férjem. 'S én, mondék, valami olly szépet, olly felségest vártam, mint Pápán a' deákok' cántusa, azonban itt csak holmi czifra nyifra gornyikolást hallottam; még pedig musika mellett. Ez nekem ollyba

tetszik, mint nálunk a' vak koldusok vásárkor, midőn a' hegedű mellett ezt éneklik:

Felemelé Kádár szemeit az égre.

„Istenem, hogy a' cultura illy gyenge lábon áll még hazánkban. Micsoda gondolkozások ezek? A' czigány' hegedülésében áll a' magyar eredeti musika, 's a' deákok' cantizálása a' szép eredeti magyar éneklés; 's a' Mozart 's Hayden' compositiója játszva a' mesterektöl 's mesternéktöl semmi" igy sohajtott a' férjem, 's ezzel végzé szavát: Legelőször is németül kell tanulnod, szükséged vagyon a' culturára; a' szép nemnek illő ismérni a' szépet. — Igaz, hogy a' szépet mindig szerettem, 's ez a' szándéka a' férjemnek tetszett; de bezzeg meg is adtam az árát. Reggel előállott a' német Sprachmeister, 's elgyötrötte nyelvemet 's gégémet nehéz kimondásaival. Azután jött a' tánczmester; ez meg majd hogy minden csiklójából ki nem törte lábaimat. Melyet, lábokat kifelé, hasat befelé! Az ördög győzte volna biz azt mind megtanulni. Legalább annyira jutottam, hogy a' lépéseket megtanultam, hosszú rákészülés után complimentet is tudok csapni, de tánczolni nem tanulhattam meg, 's a' férjem sem erőltetett, mert azt mondá, hogy ollyan a' tánczom, mint a' sphaeráké. Azután a' klavirmester állott elő, még most is képzelem, mint köszönt be; ujságot beszélt; elővette pixisét, megkinált, széket tett 's mellém ült a' klavirhoz. Több esztendőm illyen tanulásban folyt. Isten tudja, mi lett volna még belőlem, ha szegény férjem meg nem halálozott volna. Megvallom, hogy jó ember volt, és szívesen síratom még most is halálát, ha árva özvegysorsom eszembe

jut. De még is különös ember volt szegény, 's mindig azon igyekezett, hogy előbbeni eredeti magyarságomból kivetkeztessen, és elnémetesítsen. A' ki a' napon jár, megtetszik a' színén; én is az idő alatt egy kicsinyt elváltoztam volt. Igaz, hogy szinte el voltam hitetve, hogy a' czigány' musikája, és a' verbungos katona' táncza nem valami szép, sőt nevetségre való, 's ha a' Popovics' ur idegen figurákkal kevert magyar tánczát, a' theátrumi musikát 's Lavottának magyar táncznótáit láttam 's halgattam, mindenképen akartam magamba verni, hogy ezek szebbek amazoknál. Igy kezdettem az olvasásra nézve megromlani. Már a' hajcsombókos poéta' verseit, a' búcsuztatásokat, 's egyéb a' féléket nevetve emlegettem a' férjemnek, 's ez nagyon örült rajta, ha az új szinű és mértékes magyar poétákat 's a' németeket dicsértem. De mit nem teszen az ember a' házi csendességért! aztán a' világhoz is kell magunkat alkalmaztatni, hogy mások durváknak ne mondjanak, 's nekem ez a' bajom is volt a' férjem' társaságában. Igazán megvallva, szint ollyan jól esik, hogy ezen genirozástol megszabadulhattam, ámbár a' férjem' halála miatt vigasztalhatatlan vagyok. Lássa édes bátyám uram, a' szegény özvegyet az ág is huzza, 's nem hijába mondják, hogy ha a' kapufája aranyból volna is, elkopna. Nem elég, hogy ezen árvaságom már magában is terhes; édes bátyám uram is, kitöl gyámolítást vártam volna, kikél ellenem, és a' világ' nyelvére tesz, pedig jól tudja édes bátyám uram, hogy miolta özvegységre jutottam, legkisebb némeességet sem lehet rajtam észrevenni, és hogy én tökéletesen egy értelemben vagyok bátyám urammal. Nem is láttam soha egy embert is, a' kivel minden

gondolatom ugy megegyezett volna, és még is! — Valóban nagy fájdalom, és meg kell vallanom, hogy haragszom is édes bátyám uramra, mert az illyenért ki is ne haragudna? Meg sem is békélek mind addig, mig édes bátyám uram személyes látogatásával meg nem kérlel. Egyébaránt magamat atyafiságos grácziájába ajánlván, maradok

Édes bátyám uramnak

alázatos atyafiszolgálója
árva Zafyr Czenczi.

U. I. Férjem' halála miatt történt gyengélkedéseimből (hála Istennek és az én még huszonhat esztendőt meg nem haladott ifju koromnak) szerencsésen kiépültem. És mivel, mint édes bátyám uram tudja, megboldogult férjemnek gyermeke nem maradt, a' tőle reám jött capitálisokbol elég gazdagon élhetek; maradtak szegénynek némelly nehezen fizető adósai is, kikkel nem kevés bajom van. Istenem! csak veszedelmes egy illyen ifjú özvegynek állapotja. Hogy el ne felejtsem, csakugyan igaz tehát, hogy édes bátyám uram az N. ur' leányával nem lépett jegybe? Igazán mondva, a' leány nem sokat ér és szegény. Az Isten kimutatja édes bátyám uramnak is. Ugy e hogy meg fog édes bátyám uram rövid időn látogatni? Tanácsadásra is lenne szükségem. Az özvegyi állapot valóban terhes!

A' Busongó Ámor.

Egy

hajnali édes andalmány' teremtménye Bohógyi Gedeonhoz.

Képjáték, vagy álommúlám? a' korán egy édes hajnal' pólyáit bontja, a' komor setét' felhőit szélyt űzi, és a' bonczolt humorványok közül fejti ki a' piros világosságot. — Úgy van, most születik a' nap a' terhes éj' pongyola méhéből — millyen fejérség látszi kaz alá ereszkedő felhő' csomójába hempelyegni? Ez az örömgyerek a' szépelődők' táborából választva — né! mint bontja szélyt magárol tüzes fátyolleplét! bálványteste a' ködben lebegő pirosság' közepette ingadoz, puha tetemei a' gyengeség miá reszketnek.

Teremthet e ehhez hasonlót a' legpompásabb képzelődés' istene, mellyre a' szépség' halma, szerelem' íze és a' varázsló bájolás illy rohanva siessen??? — *(pausa)* — A' hajnal' harmati eltüntenek, a' vizenyős téren nem füstölögnek, nem gőzölögnek párába olvadozva, nem haboznak duzzadó ködárban — nem; mert a' nap megszállotta a' földet, elöntötte sugárival, 's csillámokkal brillantirozik a' mező. — A' napisten, hogy örömpoharából harmatot szörcsölhessen, hogy reggelkort pillanthasson a' kedvesek' lángszin selymes ablakára, 's kiváncsi sugárit a' töröngyölt nyoszolyák' puha gyürömlésére sujthassa, 's hevének aranyvesszejét a' szépek' pongyola keblök' fedezetén hupáltathassa — felsérti a' nyugovókat.

O napisten, mennyi világokat nyitsz fel előttem, mellyeknek hólyagi még nem reszketnek egy Adriaisten alatt!

Szent Isten ! ! ! micsoda pompafestés és bámlátat! Ezredek', sőt világoknak folyta volt a' czammogó idő' tölte, és még a' tündér fántásia nem pazérolta így magvát a' puszta athmosphaerán, isteni hatalmát érlelvén tévejgtében, mig lehelli az ideát.

Ez a' Helicon, a' mosolyszáju édes bájnéknak lakhelye, hol ezer fenyők' sudarai boltot borúlnak a' sziklák felett, és göresös gyökereiket alájok fonják. Fogadjatok el ti felormodzott szirtok, adjatok egy barlangot szikláitok' bugjos fedele alatt, én nyúgotot találok tiköztetek — Mit hallgatsz, érzéketlen kőüreg ?! Elbámulsz e azon, hogy egy gyerek olly héroi lélekkel ordít belőled, mint egy serdült erejü óriás? cselekedeti alatt öszve fog omlani százados boltod! Ha! jól hallom, mint ropog a' roppant temérdekség' sudara! Itt, hol a' halálkőnek moh temette morzsái poroznak! Itt fogom én a' nyilámló repedéseket énekekkel bétölteni, mellyekben a' szerelem döbbedez és az örző kérubimok ruinák alá agyoltatnak!

Mi az ott, mint egy bús lélek' képe, mellynek szárnyai a' szabad levegőt csapkodják? O Pegazus, az üresség a' te világod, te szüntelen magadat keresed és nem találod az ürességben! mi omlik bugyva szikrázó körmeid alol? Hippocrene ez! Né, miként mammol tajtékot a' csikländ lágyságot nyaló vadoncz locsmoj. — Né, millyen roncsolva és tunyán foly el, mind válik hináros peshedt heverővé, egy százados idő viselte humorodottá, mint az ősz Saturnus' töpörödött gyereke, elodarogyva fántasiámban a' forrásfolyam' felszínén

remegnek bámálmélásaim, úszom a' tó' döllyedező öblét, 's egyszerre andalszót hallok a' berkekből a' locs' térszínén e' bugyó játék alatt, a' melly habokat csomóba fűz, majd szélytroncsol, majd lenni, majd múlni mível.

Hah! mint echózza a' hangmivelők' symfóniáját nagy enthusiasmussal a' hegy! zúg a' szélnek zivarja az ágok' sűrü szálai között, jőnek a' Helikon' nimlányi, a' musák! Az éjfityke, mintha a' komoly fenyvesek' zúzos ághegyein dideregne, ellágyúlva remegi puhító mélodiáját, 's úgy várja a' berken jöttöket a' jövőknek, kik a' kis lantos lágy tonusán biczegnek. Fejöket hetruriai viselet borítja, és azzal egyesül az ásiai gyöngyös turbán — setét hajfürtjeik repkednek isteni homlokaikon, és öszvegyürt csomókban hevernek fejér vállaikon — mezítelen karjaik görög státuák' miveit példázolják, távolról fejér márványt mutatnak, közelről maga a' puhaság holt beléjök, öltözetök idylliumi pompákkal van terhelve — ezek alatt minden lépésre a' gyengeség' pihentét nyögik. — Úgy tüzelnek szemeik, mintha a' fagyos északbol égő Afrikát akarnának gyútani — szihegő mejjöknem kölcsönözött éltetőt — nem lehellett Julepet — nem — hanem csak temetett — csendességek!!!

De im, ott egy nyomorúlt hasztalan bonczolja a' roppant gőzszikláк' hegyeit, most egy terhsohajtás gyöngyölődik mejjéből, nyöszörög, mintha körüle az éj' állati, a' szennydenevérek repedesnének, majd leguggol, mordon szunnyad és tettét piheni. Két kicsiny szarva csintalankodik töpörödött homlokán, csoportosan ülnek farkán a' haszontalanság' gyerekei, kiket ő hójaggolyókkal csalogatott az eltévesztő setét ködbe a' kezében nyekergő Pán' sipjával, kecskelábai' elébe ömlenek a' szép vadászt felülmuló vadonczok. A' hahoták

az ő fején ülnek az alattok dördülő mormolás felett, az égő gúnyolás lobog fején, és úgy repül sebes süvöltő szárnyain: különben egy halálra sententiázott gonoszélő' kisértő képe, egy tündérezésre átkoztatott bajlélek, az elroncsolt tapodmány' darabja.

E' tekintetre a' szépek öszveestenek, 's én csak egy lángszin pirosságot láttam a' zöldség' puha humorványára lapúlni, és ők így egy csomóba gyürt szivárvány formán elsemmisültek. A' természet kauklermiveit pazérolta, a' teremtés' titkaiba marczangolva, olvasott, fútt, zúgott, míg egy bokor zöld levelet nevelt, mellyek közül piros gyenge borúlások fejtődzöttek ki, 's őket az ocsmány látás' fekete gyászától elgázolták. Többé nem láthattam őket, mert mint a' dölöngő höngörcs hullám elgyüremlettek, 's a' semmi' terhes méhéből új scenák bugyantak fel.

Hah! a' harangok' kolompolása! ha! a' csengetyük' csengése! ha! — hogy cseng — hogy szomorog!!! — hogy dong búsan!!! Ha! mint dühen a' mormoló üresség' gyomrában dörgő hangkiáltás! ha! mint ropogtatja a' földbe meredező fagyökereket! ha! mint echóz az órákra hangzó üregekből ordító torka a' dühenésre! ha! mint omlanak be rendüléssel a' kongó barlangok' rémítő boltjai! — ha — ha — melly dörmögéssel — melly rohanással — ha! — (pausa).

Ott, hol az Ákhácz belévénitett árnyéka alatt egy híves csergedezőt zúgat, látom a' lármafuvallókat fellépcselni a' hölgyes ösvényeken Flórának palánkos völgyéből — a' szamárt és a' mondolatost! Ez a' nyughatatlanság' sohajtásival tolja a' leppegő holdat. — Annak ajaki szélytnyillottak, és tátva hagyta a' lankadás az elszárasztott lihegő' álkaptáit. Egybeölelkezve mint két

héroicus Minervák, úgy emelkednek a' lugason halkkal. A' szamár egy csendes andalodásban érlelődik. A' mondolatos csintalan enyelgéssel ledérkedik körüle, úgy hogy az ellihellésig öszveküzdötte magát, és lankadva hajlott a' szamár' vállaira, melly utána imádkozza a' szerencsét.

A' mondolatosnak czombjai gyúrják a' szamár' hátát, lantot és kobozt ölel, 's hajait csudáson füzi ránczos göröncsökbe, egy lágy szellőfuvás zivar a' zöldellő koszorú' nyugodt szine alatt, 's borzasztja azoknak ömlött terültét. Lábai mezitelenséggel függenek lefelé, feje felett egy szúnyog gázolja át a' híves levegőt; 's egy kürtbe szállanak a' fájdalmas sohajtásai, gyötrődő nyögései bajusza alól.

Szamár. Itt a' valóság semmi; az árnyék teremtés. — Im tágos méhében e' telhetetlen semmiségnek csak az előpillantat' hajnalit tulajdonoljuk idvezletül.

Mondolatos. Pijheszárnyakon repítél a' bőv' üregébe, és öröméletʼ özönével hijába valósítottál. Én, én egy nyughatatlan, önnön elégtelen gyerek; a' maga meg nem elégedés' gyereke és szerelem' tíltottja vagyok, egy boldogtalan, semmit-tudó teremtő, a' ki magamon kivül élek a' pára között — ott ! ! !

Szam. Gondokba merült tudós, miért pittyedtek le ajakid?

Mond. Szomorú színbe gyöngyölődve gyászolom az eltemetett tettet. — Egy szelíd szellő' érkezése csapott meg, melly nehéz rogyományba lankasztott.

Szam. Nem láttad e az édes bájné músa nimlányokat? Haj! mint üvöltözött puha testöken nyulámló sleppjök! a' holdlány sugárit a' sürü erdődzet' nyilámjain bocsátotta rájok.

Mond. Tekintetemre a' ferdő loosba ugráncsoltak, majd a' tüzes purpurral égő pálotába szaladtak, hol minden chinai drágaság' fénye luxusra játszott, 's ott egy édesdeden heveredett nyulámba döltenek 's Somnusnak áldoztak.

Szam. Az öröm' buggyó cseppje elfutotta mosolyszádat és rózsalepte szinre változott, 's bajuszod a' természetnek csalfa szint áldozott.

Mond. Vajha olylyá lehettem volna ekkor általok, mint az egy nap élő féreg, mellyet az este a' folyamat' partján tapostak el. Ez egy nagy élethalál, egy mesteri édes gyilkolmány lett volna.

Szam. Nézd ott azt a' kecskeembert a' buggyó locsmojfolyam' pezsgése felett, hol a' száraz levelek' csörgése zsibong.

Szam. Igyekszünk halkkal hölgyes ösvényöken üstökös atyáinknak, és keressük ajakainknak illő aggtörzsökét.

Mond. A' Helikon' édessége, kellemei, és az itt lakók' szívizlésbéli szép érzésök ösztönöztenek engemet, hogy nemes lelkeiknek magasoló barátja óhajtsak lenni.

Szam. 'S szépitő szerül illy kedves grácziák' képezésére színek helyett szavakat zavarunk öszve.

Satyr. Én egy önnönt szülök és emésztek, én vagyok az isten, kinek zsámolyát gyurjátok, mig felememelem humorodott lelketeket.

Mond. O! Apollo! hol szívhatom és érezhetem forró mejjed' reám párló lehelljét? hol az elragadás' nagyra pepecsélt remeke' balzsamát? — hol fogják felemelni humorodott görzsedezésemből éltető rózsamosolyaid ?

Satyr. Mammogjatok e forrásfolyam' görcsös sziklájinak martjaihoz, 's hallgassátok, mint kiált az echó! oh mint ád egy csuda mordon szót a' gyötrődőknek, a' békételen bámészkodók' keserveit mint nyögi, és a' szomoróza' bus dalljait mint kettőzi! Mint trillázza a' pásztori sip' nyeszergő hangját ez a' papagáj echó! —

Mond. O mint gyuladok téged ölelni és enyimelni! mond o magasságos, miként lohadjak át e locsmoj' pezsegő mormolásán ?

Satyr. Övig süjjedezve járjatok a' locsmoj' hinárja közt, az én termetem, az én deliségem suvallják tenéked a' bátorságot.

Szam. (a' vizben) Mintha a' bonczoló' lába marczangolna, úgy hempelygünk mint fennúszó darabok, ha! mintha látnám a' setét élet' fogait, és hallanám a' huhogató halál' szárnyas állatit, és elmerülök mint a' párás övedzett éjleány — o jaj —

Satyr. (távolról) — ha! ha! ha!

Mond. Ha! Te a' titkot, önn döbbedöző kebled' jajját bajzod — Ez a' roncsolt kép a' te veszett ötleményed' tiporványa, a' magába főtt méreg' játékpéldája. Én vagyok a' vesztő cseppek' elivott tikkadója, a' gyönyörüségeit dühödő kétségbeesés' lelke, én, én vagyok a' te rabod, a' titokteremtés' elveszettje, az éj' elragadtatott fatyja.

Satyr. Ha! ha! ha!

Szam. Nyugéjjeimet a' magánosságnak, örömmosolyaimat a' szomorúságnak, gondjaimat a' fekete gyásznak áldoztam! — már az élőholtaknak skeletonjai zörögnek fülemben, 's csak a' rothadás' seppedező pezsgését hallom a' csendességben zsizsegni. —

Mond. Én a' ferdőlocsban a' szél' tolásin ödöngök; ah, hol a' sajka, mellyen borongva hágjam az ingadozó hegyeket, hol elmerít, hol elhány a' höngörcs hullám.

Szam. O jaj!

Mond. Édes útitársam, te, a' ki olly édesen füleltcd locsogásomat, érzem — érzed fájdalmomat — azok a' sohajtások, mellyeket ajakaid szülnek, nem bűnösítnek kárhozóvá engemet! — Ne csudálja ártatlan lelked esenkedő panaszimat, sárga képtelenségemet, romlott érzékenységemet, ellankadt tüz nélkül való pillantatomat. Én alálohadok a' locsmoj' örvényébe. Látom, hogy a' csalóka örömező ugrál, és ugy futos e' szabad allékon, én elhalok — àdieu kedvesem!

Satyr. Ha! ha! ha!

Igy nyillott a' csalóka' szája örömhahotára, a' szamár pedig társa nélkül szomorúan egyedülve a' parttal egy fortúna' szárnyán öszvehozódott. A' gondosné lenyomott fővel lassadan leppegett, megnémulva a' szálas jegenyefák' tetejére pislogott, vagy letekert vérmes szemforgással andalgott híves árnyékok alatt, mint az istenektöl eltapodtatott briliant zsúzsok, és így énekelt:

Ha! ha! mint echóz a' könnyező Sappho' utolsó éneke! mint kettőzik a' sziklák gyötrelmes hangjait, megnyitja száját halálára, és megindít mindent keserve, mint egy hattyui mélos, melly a' halál előtt csak egy nappal zeng — a' természet elpuhúlva kesereg nyögtén. — Né! mint bárdolja Poliklétus statuáját, mint darabolja szélyt róla a' szükségtelen részeket, mellyen az időt őszülni, veszni kárhoztatja! Clio egy Gedeon nevet metsz reá, Flóra rózsákat nevel sirhal-

mán. Gedeon, Gedeon, hol vagy te? Az istenek' társaságában — a' szerelem' elyziumában — szamaradnak szívében —

Gedeon!!!

Édes öcsém uram!

Mint megcsalja az ember magát első tekintettel. A' midőn öcsém uram' előjáró levelét, mert ugy e hogy az az öcsém uramé? *) olvasni kezdettem, ugy vélekédtem, hogy az én személyem vétetődött satyra alá való tárgyúl. Tudja öcsém uram, hogy én minden hivatalbéli foglalatosságaim mellett is sehol sem érzem édesebben a' C. C. Sallustius' honestum otiumát, mint szenelőm mellett. Csak hogy én nem tépem bajuszomat, mint az öcsém uram' poétája vagy bölcse. Csak amúgy jó féle és jó apróra megvágott dohányom legyen, 's egy két jól égő pipám, mint p. o. a' borgaiak — a' makrákat, noha debreczeniek 's én is az vagyok, 's a' madárnak a' maga fészkébe sz — ni illetlen, nem dicsérem, kiizadnak, 's az ember' keze **) elpiszkolódik tőlök — 's jól szelelő pipaszáraim, akkor mindenem van. Szolgálóm megrakja szenelőmet, pipát töltök, rágyujtok, és nézem a' füstöt 's lángot, 's eszembe jut

---

*) *Uré.* A' genitivusi végzet nem egyéb, mint *i*, uri 's igy: *uré.* A' mutató név más, melly eredetiképen így vagyon: *z* mellyből az *izé* szó ered:

**) *Keze.* Ez innen van: ő *kéz*, az ő hátra ugrik, 's innen *kéz* ő majd *kező*, végtére *keze.*

sz. Dávid' mondása, *) mint a' füst és pára; 's időm telik, 's nem tudom, micsoda fán terem az, a' mit unalomnak neveznek, mert én ugyan magam is sokad magammal vagyok. 'S hát még akkor, ha kedvem szotytyan kedves könyvemet, *Epistolae obscurorum virorum* olvasgatni! A' munka sok tudósoké, **) tudja öcsém uram, de meg is tetszik rajta, mint a' debreczeni grammatikánkon. Nekem még most is van kedvem némellykor a' magyar nyelvben grammatikálódni, noha már kezdek felhagyni vele. Kötelességében áll a' jó hazafinak nyelvét pallérozni, igazgatni, jó útra vezérleni, mind tanácscsal, mind példával, 's még inkább az utolsóval, minthogy *Longum iter per praecepta, breve per exempla.* De mit ér minden fáradság, ha csak borsót hányunk a' falra? Tudja öcsém uram — mert hogy is ne tudná? Hiszen olvasta grammatikánkat, 's tudja tehát, hogy mi némelly új szóknak rosz voltokat eléggé megfejtettük 's a' velek való élést megtiltottuk. Valamint a' tapasztalás tanitja azon igazságot, hogy nem az okosoké ***) a' kenyér, úgy azt a' tapasztalás bizonyítja, hogy az okosoknak tanitását ritkán szokták elfogadni a' kevesebbé okosok. Igy jártunk mi is e' következendő szavakkal: *tünemény, beiktatni, előbeszéd,*

---

*) *Mondása.* Ez innen ered: *z mondás, az mondás, mondás az* és végre: *mondása.*

**) *Tudósoké.* A' genitivusi é végzet innen eredt: *én; p. o. tudós* é volt, *tudosén*, a' minek *tudós az énje*, azután elveszе az *n* 's lett *tudósé.*

***) *Okosoké;* a' genitivalis terminatio innen eredett: *nő* vagy *né.* Ez p. o. *okosé* először így volt *okosnő* majd *okosnő*, 's azt valakinek birtokába lévő asszonyt, vagy feleséget jelentő *nő* vagy *né n*-je elveszvén lett: *okosé.*

eszközleni, foglalat, használni valamit, könyvlap, nyelvmivelés, nyomtatvány, személyesen (in persona) *szótár, tökéletesíteni, uradalom, utóink, ügyész.* Uram' fia! csak képzelje öcsém uram! ezen rossz szók már lábra kezdenek kapni, már a' költők' serege, vagy seregek, és a' forditók' nyája *) vagy nyájok él ezekkel.

---

*) *Költők' seregek* vagy *serege* egyformán helyesek, mert egyformán erednek. Ez: *forditók' nyája* vagy *nyájok*, *a' költők' serege és seregek*-kel genesisre nézve analogonok, és nem analogonok. Ez: a' *költők' serege* így ered: először ezt kell gondolnunk: *költői sereg* 's ismét ezt: *költőén sereg*, 's ekkor ezt gondoljuk: *költőné sereg* 's gondolkodunk, gondolkodunk, 's az *i* és az *n*-ek elvesznek 's lészen *költőé sereg*, gondolkodunk 's az *é* a *költő* mellől a' *sereg* mellé ugrik, 's lesz *költő seregé*, gondolkodunk 's az *é* accentusát elvesztvén megvan a' *költő serege*.

Ez: *költők' seregek* így ered: először ezt kell gondolnunk: *költőki sereg*, azután *költőkén* 's majd *költőkné sereg* 's az *i* 's az *n* elveszvén *költőké sereg*. Gondolkodunk ismét, 's az *é* és *k* a' *költők* mellől a' *sereg* mellé ugrik, 's lészen.... Hohó! Mi azt nem engedjük: *költőé seregek*, hanem tovább gondolkodunk, 's a' szökevény *k* mind régi mind új helyén megmarad, 's ekkor készen van a' *költők seregek*.

Ez: *forditók' nyája* így ered: Először ezt kell gondolunk: *forditóki nyáj* vagy ezt *forditókén nyáj* vagy ezt *forditókné nyáj* 's az *i* 's *n*-nek elkallódván lészen: *forditóké nyáj*; de itt addig gondolkodunk még az *é* a' *forditóké* végén el nem enyészik, 's lészen *forditók nyáj*. Ekkor a' *z* mutató névmást veszszük fel 's lészen *forditók nyájz*, gondolkodunk, 's az alatt a' *z* mutató névmásnak *a* zsellérbetüje támad, 's lészen *forditók nyájaz*, gondolkodunk, 's ismét egy másik zsellérbetü áll elő, a' *j*, 's leszen: *forditók nyájaz*. A' sok gondolkozás után a' bitang zsellér az *a s j* — mint a' magyaroknak zsellérjeik

Csak hijában, nincs veszedelmesebb, mint az ujitás. Újítani? Ész kell ahhoz és tudomány 's nagy olvasás. Vannak a' debreczeni grammatikánkban újítások, 's azok ám bezzeg a' derék ujítások. Illyen az, hogy a' passiva forma' végzetei *ódom, ődöm*, *'s tatódóm, tetődöm*. Illyen ez *szeretendj*. Illyen ez: *hallandani*. Illyen ez: *birol, csúfolol, csudálol engemet*, mellyek *a' birlak, csufollak, csudállak tégedet* csonka igéknek második személyeik. *)

Olvassa meg csak öcsém uram a' csonka igéről szóló sorokat 's örvendezzen a' gyönyörű grammatikai felfedezésen. Illyen filozofiai dístinctiók nem minden ficzkótol szülhetnek. Tudni való, hogy illyen ujitásokat tenni nem csak nem tilalmas, de szükséges is.

Aztán épen jókor jút eszembe a' mi gramatikánkbol ezen sor: *a' magyar nyelvben a' közbeszéd külömböz az irásbéli és tudósok' nyelvétől*; már kicsoda bátorkodott volna így szólani? ki construált valaha így: *külömböz az irásbeli és tudósok' nyelvétől*. Ezt a' szót: *beszédétől*, lehet e azt ezen esetben mind *az irásbeli*, mind *tudósok* szókhoz kötni, ki ne ütközne meg ezen: *külömböz az irásbeli beszédétől*. Annyi bizonyos, hogy ezt a' köznép így construálta volna: *külömböz az irásbeli beszédtől, és a' tudósokétól*. A' mi Ornata Syntaxisunk rövidebben 's kerekebben és így szebben 's

---

szoknák — nem szenvedik meg az ősi birtokos *z* névmássat magok között 's addig kergetik, mig az egészen eltün, 's ekkor aztán megvan a' *forditók nyája*. Tudni való tehát 's a' t.

*) A' köznépnél vagyon a' tiszta magyarság, az ollyan köznépnél t. i., melly legkevesebb idegen nemzetekkel volt eleitöl fogva megelegyedve.

helyesebben ejtette ki. Egy felséges példát mutatok még elöljáró-beszédünkből arra, mint kell könnyü magyarsággal írni? Imhol egy periodus:

„*Azután pedig* COMMA *hogy állandó lakhelyül ezt a' földet magokévá tették* COMMA *keresztyénekké is lettek* COMMA *'s más nemzetekkel kereskedni 's társalkodni kezdettek* SEMICOLON *minthogy az ő nyelveken senki nem kapott* SEMICOLON *ők pedig lehetetlennek* COMMA *legalább igen bajosnak látták azt* COMMA *hogy azoknak a' nemzeteknek nyelvét megtanulják* COMMA *a' kik közöttök* COMMA *és a' kik ő közöttök forogtak* SEMICOLON *innen kénytelenek voltak* COMMA *a' deák nyelvet felvenni* SEMICOLON *mivel azon* COMMA *majd minden europai* COMMA *kivált napnyugoti nemzetekkel beszélettek* PUNCTUM.

Halljuk csak még egyszer! *Azután pedig* comma comma comma *minthogy* comma comma comma comma colon *innen kénytelenek voltak felvenni* semicolon *mivel* comma comma punctum.

Azután pedig .... Itt mindjárt tapogatódzni kezd a' lélek a' fő idea után, de melly sokáig tartóztatik fel, míg czéljához juthat. Melly sok és melly gyönyörüen elszórt mellékideákon kell néki keresztültörnie! *Azután pedig, hogy .... tették .... is lettek.* Itt a' lélek azt gyanítja: hogy a' fő idea ez: *keresztyénekké is lettek,* 's ezt az *is* miatt méltán is gyaníthatja. Illyen gondolkodások között megyen mindenütt egészen az *innen* szóig, sőt túl azon, minekutána kinyomozhatta, hogy a' fő idea ez: *Azután pedig kénytelenek voltak a' deák nyelvet felvenni.* Akkor ismét az *innen* szón akad fel. 'S nem érzi e öcsém uram, hogy az *innen* szó ezen periodusban stylusi ékesség?

Régóta váránk mi azt, hogy a' mi grammatikánk országszerte bévétetődjön az iskolákban, 's ha azt most is nem várnánk, úgy nem ismérnénk eléggé a' magunk' becsét. *) Kétség kívül tudtával esett öcsém uramnak, hogy én ezen mi gramatikánkat másodszor is kinyomtattattam a' magyar tanuló ifjuság' számára, tudni való, hogy nem egész kiterjedéssel, de az orthographia, a' paradigmák a' mi principiumaink szerint vagynak elrendelve és kidolgozva, 's remélni lehet, hogy minekutána több tiszteletes tudós barátim példánkat presso pede követik, a' mi általunk szárnyra kelt ifjak is minket és grammatikánkat veszik fel mustráúl, ha az Isten azt engedi nékik érni, hogy juhaikat beszéddel vagy irással térengethessék. Noha a' mai ifjakról nem igen mondhatunk egyebet panasznál. Nem régiben is az történt az examenben, hogy egy sereg ifjak között egy sem tudta elmondani könyv nélkűl a' Sz. Irás' könyveinek summáját.

De csak ugy van az! az ifjuság mind csak mást szeret, **) mind csak holmi veres compactioju magyar

---

*) Ezek között: *váránk, várók, várnánk, várnók*, épen ollyan a' kis különbség, mint e' között: *várunk* és *várjuk*, 's ámbár hozzá szoktunk az efféléknez: *olvasánk a' könyvet*, de ez szint ollyan hiba, mint ha így szólanánk: *olvasunk a' könyvet*.

**) Mikor valamelly cselekvő igét az egyenes forma szerint akarunk a' jelenvalóban hajtogatni, melly ez: *szeretek szeretsz szeret*: mindenek előtt arra kell figyelmezni, hogy micsodás magánhangzó áll utól annak gyökerében (gyökere pedig minden igének a' jelentő mód' jelenvalójának harmadik személye) És 1-ör. Ha *a, o. u*, áll a' gyökér' utolsó tagjaiban, p. o. *kap*, akkor a' gyökér a' segítő ige *vagyok*' végzeteit veszi fel: mind az egyes, mind a' többes számban tehát így: *kap vagyok, kap*

románokat akar olvasni. Ennek ugyan már elejét vettük. Régóta nem adunk nékik a' collegium' bibliothekájából könyveket olvasás végett. Megtörténhetnék, hogy némellyek a' mai módi magyarságra kapnának, 's megcsalatkoznának az *Exemplar vitiis imitabile* által. Azonban nem félek attól mégis. Legalább azt tudom, hogy Debreczenben holmi *csend, kegy* 's más illyetén szavakkal senki sem fog élni. Hogy el ne feledjem, én az illyen kurtitott furtított szavakat mindig ollyannak nézem még Csokonaiban is, mint a' kurta farku paripát, 's eszembe jut Horvát Ádám' gyönyörü verse:

Lovagolni kurtafarku paripa' körme' tetején,
A' kit meg nem bir a' lába, járjon a' fején.

Külföldi szokás ez is, nem magyar szokás, ollyan a' szó, mint a' pénz, p. o. a' márjás. A' bizonyos, hogy száz márjás, ha ketté vágod mindeniket 's csak a' felét tartod meg, kevesebb helyet foglal, de bezzeg a'

---

vagy, kap van, kap vagyunk, kap vagytok, kap vannak, vagy *kap - ok, kap-gy, kap-on.* Ha pedig 2-szor e, ö, *ü*, áll a' gyökérnek utolsó tagjában, az illyen gyökérhez a' segítő *leszek* végzetei járulnak. Tehát így: *szeret leszek, szeret leszesz, szeret leszen, szeret leszünk, szeret lesztek, szeret lesznek*, vagy *szeretek, szeretsz.* Ezekből világos lévén, hogy a' eselekvő igének gyökere az egyenes formában a' két segítő ige' végzeteit veszi fel a' hajtogatásban, nevezhetjük ezt a' formát. — Megtévedtem, *a' kapsz* nem ebből ered *kap - vagy*, hanem ebből *kap -lészesz.* Azonban *a' kapj, és kapandj* innen erednek: *kapvalj, és kap-valánd.* Ért engem öcsém uram? a' *vagyon* igének hajdan *volj* volt az imperativusa, a' futuruma pedig *valand.* A' nyelv' historiájában semmi documentum nincs: de ért engem öcsém uram, ugy e?

becse is kevesebb. Zsebébe dugta a' szemét, a' ki ezt által nem látja. Ez előtt kevés esztendővel egy kurtitott furtitott szóval tele tömött dramát akarának eljátszani a' debreczeni magyar komédiások. Dicsérem az eszét a' ki feltalálta, a' csonka béna szókat egészszé tette, 's igy *csendesség* lett az öszvezsugorodott *csend.* Ez történt a' *kegygyel* is. Ha ez Debreczenben így történt, így fog történni minden más okos helyen is, anynyival inkább, mivel az újítók némelly gyökereknek jelentéseit sem tudják, és nem jól élnek vele. Ő nékik ez a' szó *év* esztendőt jelent, holott ez nem teszen sem többet sem kevesebbet mint *evés*, igy a' *harmadévi bor*, vagy *harmadévi csikó*, melly harmadik esztendőre eszi a' füvet. Hát az a' *nő* vagy *né* szóval való élés mit akar? Ezen szóval sokféle jelentései miatt alig lehet élni. Ugyan is *né* minden a' mi *nő* (crescit), *né* minden a' mi NEM 's NEMZET, *né* minden a' mi NÉP, *né* minden a' mi NÉV, *né* minden a' mi NÉZ, *né* minden a' mi NEHÉZ, *né* minden a' mi NEVET. Hogy megértse öcsém uram, azok a' szavak, mellyeket előszámláltam, mind *né* vagy *nő* szavak, azaz a' *né* vagy *nő*től való sarjadzatok.

NÖ *crescit*, mert a' feleség által maga a' férfi is szaporodik, és mintegy tôbbé leszen. NÉV *nomen* mint hogy a' férfiuról hivattatik a' feleség vagy nő, erről az egyről mindenre által vitték ezt a' szót *né* vagy *név*, a' mi valamiröl mondatik, vagy a' minek hívják. NEVEL *educat* azt cselekszi, a' mit a' *né* vagy feleség, az anya. NÉZ *videt* spectat, a' *né* körül foglalatoskodik, mert a' ki feleséget akar venni, azt elébb megnézí. NEHÉZ, mert az asszony nehézkes 's terhes szokott lenni. NEVET *ridet* azt cselekszi, a' mit a' *né*,

mert az ifjú asszonyok rend szerint vigak, jó kedvüek. Azt mondják, hogy a' *nevet* szó régi irásokban igy occurrál MEVET, 's azt mondják, hogy ez természeti hangszó; de akár mit mondjon a' philologia, az abstractum szavak elsőbb eredetüek mint a' természeti hangszavak. Azért származtatjuk mi illyenképen FA: *fázik*, HALL: *hallgat*, IV: *ijjed, ijeszt, iszonyú*, LE-SZ, *lehell, léhó leheg, lehés, leveg, levegtet, lebeg*, TE-SZ: *tereh*, VIV: *vivdit* és BUKIK: *búb, bucsú, borúl, bolyong, búza;* ESZIK: *él, vivit, él acies, íz sapor, év pus, év annus, idő, esztendő, itél.*

Rám jött a' déli álom édes öcsém uram. Ajánlom magamat

X. Y.
a' debreczeni grammatikának
egyik szerzője.

Hőgyészi Högyész Máté

Bohógyi Gedeonhoz.

Már ma is, a' mikoron Aurora piros szekerében
Jött fel az ég' kapuin, hímes kertem' közepében,
Hol karikába rakott súgár jegenyéim az égig
'S fellegekig felemelt fővel strázsálva felettem
Állnak — mellyeknek derekát a' gyenge borostyán
Szép zöld karjaival sok ezerszer ölelve szorítja, —
E' jegenyék' közepén a' múzsák' tiszteletére
Oltár' képe gyanánt szentelt lugasomnak alatta,
Hol csak csendesség és ártatlanság, gyönyörűség,
Múlatoz, a' pompás kastélyt 's palotát odahagyván —
Tündér képzeletemnek mély özönébe merülve,
Olvasnám a' Homer' munkáját, melylyel örök hirt
'S tiszteletet szerzett, 's azt újra meg újra csudálván
Képzeletem szinte magamom túl volna ragadva:
Hirtelen a' fejemet tekerítem jobb fele, hát ott
Egy hószín bibor patyolatköntösbe' megállott
Asszonyi szépséget látok, 's el nem hülemedtem;
Mert más izben is láttam már Fáma kisasszonyt
Melly minapában az épistólát hozta mihozzánk.
Hozta szerencse! kiálték nékie, drága kisasszony,
Melly jó hírt 's új hírt hoz hozzánk drága kisasszony?
Mert újság nélkül soha sem jár Fáma kisasszony.
E' kérdésem után vidámon elmosolyodva
Igy felel a' szépség, és igy magyarázta magát ki:

„Máté — Szalkay, Máté Hőgyész! drága barátom
Hozzád volt ez az út intézve, Apoll maga 's a' szép
Múzsák küldöttek, nem hogy most Mercuriust és
Irist hozzam elő a' fényes olympi lakóknak,
Nem hogy Styx, Flegeton, Koczyt és a' Lethe forogjon
'S a' szomorú Cháron vén révész' csolnaka számban
Orfeus és Telemak uti társaim és követőim;
Nem, hogy Plútónak gyász országába' mi történt,
Elmondjam 's Titius' kínját, 's Sisiphus' veszedelmét,
'S a' Danaus' házát hogy bünteti vétkek örökre,
És a' rettenetes Geriont, hogy 's mint zabolázzák,
A' Styx és Phlegeton, 's a' Lethe folyóvizek eggyütt
'S Tantalus a' tele kád vízben ajakig noha fördik,
'S kapdos az almához melly hömpölyög és fut előle,
Mégis az éhséggel szomjúság gyötri szünetlen. —
Mind ezeket nem jöttem hírül hozni te néked.
Múzsák küldöttek; halljad múzsák mit izentek
Hozzád, itt e' homály sürü ködlepte zugolyba,
Mert vagy lappangó szeretőjök 's tiszta barátjok.
Általam ó Máté hozzád így szólanak ők hát:
„„Kedves Mátékám, ki vagy a' múzsák' szeretője.
Néked sallangos kostök bojtos pipaszárral
Bár becsesek legyenek, nem lettek még se barátid,
Szived' mélyéből a' sarcasmusra haragszol,
És futod a' bölcsnek sok mindenféle chaoszszát,
'S nem másként a' vad múzsát és csalfa poétát.
Néked tánczmestert sohasem volt játszani kedved
És az ügyet híves szép czifra ruhába takarni.
A' köszönés nálad nem mind egyforma, de a' szív
Ész 's tudomány becsesek ha gubában jönnek elődbe is.
Hol sok hajtogatása deréknek, igen keves a' szív,
Úgy hiszed, és ha fejed megbillent, tartod elégnek;

Tégedet a' ki szeret soha sem botozand ki, elöled
Láttál a' búzás szekeren nyitogatni Homerust,
Söt kévék' tetején láttad cziterázni Apollót;
Még ez mind nem elég, de te Szatmárt régi ködéböl
'S a' Helikon' tetején nött 's öszveszedett violákat
A' mély rejteknek fenekéröl öszvekerested.
És sok költöket, kiknek hever a' neve ködben,
És munkáikat a' moly rágja 's emészti fogával,
Vagy pedig a' rejtek' fenekén pók rávona sátort,
A' ködböl, mohbol 's póksátorbol kisegítél,
Melylyért érdemid' a' maradék énekleni fogja.
'S mink múzsák e' szép koszorút, mellyet maga hordott
A' Tisza, fürtjei közt sásbol 's nádbol kicsinálva,
Küldjük 's kivánunk maradást a' pályafutásban""
Ezt neked a' múzsák — már most újságaimat halld.

Tégedet én még egy czélbol kereséleк emitt fel,
(Futva pedig) hogy azon közelebb napfényre bocsájtott
Hires Mondolatot veled is Högyészi! közöljem.
Mellyet is a' tudományba merült dicshalmi tudákos
A' minap elmés rajzolatokkal megremekelve
Drága cusine-jának szentelt vala Czenczi Zafyrnak."

E' szavakat hallván, a' kívánság' tüze lobbant
Egy jeles írónknak nagy eszét remekébe' csudálni —
Add ide, ó kérlek, noszer add ide Fáma, remekjét
A' tudomány' mezején olajágokat és koszorút nyert
Túdós polgárnak — hadd fussak rajta keresztül —
Szíves kérésem Fámánál teljesedést nyert
Mert a' Mondolatot tüstént ide nyújtani kezdé,
Mellyet elökeresett hószin keze gyöngykebeléböl —
Általadá. Buzgó heves indúlattal öleltem

Én is ezen módon, mellyben a' Mondolatot mint
Egy különös remeket lehetett olvasni szerencsém; —
Mind a' hely, az hol költ, mind a' túdós kiadónak
Nagy neve mindjárást ígértek csak csupa szépet,
Azt kapván a' Homer' munkáját félre letettem.

A' mint vizsgálnám, hát látom Mondolat a' czim,
És Dicshalmon költ, és hogy szól Czenczi Zafyrnak,
A' ki is a' minap egy gyász özvegységre jutott el.
A' sorokon hogy odább meg odább ballagva haladnék,
Hát már kezdetiben egy olly tárgy ötle szemembe,
Mellybe megütköztem 's mindjárt is meghülemedtem:
A' szenelő mellett bajuszát tépő, vala a' tárgy;
Borzadván fejemet csóváltam 's vert ki a' hőség,
Majd de magamba jövék 's az eszemre vevém nagy örömmel,
Hogy mit akar dicshalmi tudákos illy alacsony tárgy
Felhordásával, elmét láték 's közös és nagy
Ellenséginknek megtörtét, és az örökre
Újitók' seregét néztem pad alá lenyomatni.

Újra tovább menvén csupa bölcsességre találtam,
'S a' mint sorjainak tövises mezejére kiértem,
Hát a' bokrok közt sokakat veszek észre seregben. —
Jéh mit akarnak azok, 's valjon mi okon seregelnek?
Kik legyenek? mi bajok? Fámától végire járok.
Melly kérésem után nekem illy választ ada Fáma:

„Ott a' bölcseknek van mindenféle chaoszsza
Vagynak múzsák is, vad múzsák, csalfa poéták.
Én csak bölcseket és jó múzsákat nevezek ki.
Lásd ott! a' ki röhög, amaz ott lakadalmi poéta,
És amaz ott mellette nevek-napjára köszönget

Most is hajbókol, a' kivánság zeng ajakáról.
Ennek utána pedig ki miként Heraklitus ott sir,
Könnye csorog, kesereg, búsúl a' kába világon,
Holtakat énekel az 's búcsuztat az itt maradóktol;
Látod amazt, melly nagy gonddal jár erre 's amarra?
Annak bölcs fejiben csudaszép chronosticon érik.
Hát amaz, a' ki amott a' porban ir? Anagrammát
Készit, Sokrates illy szép bölcsesség' ura nem volt,
Lúgos kantától legyen ámbár homloka nedves.
Egy más fészekben hangos leoninusi versek
És csuda szép himek készülnek 's mennyei lelkek
(O csuda) É-vel megterhelt szekerekbe lebegnek
'S Á-val az árva hazát gyakran kaczagásra fakasztják,
Hogy jót gondoljon, olly sok gonoszoktol oszoljon.
'S mind ezek a' nyelvet nem szokták másba keresni,
Messze marad mindég a' vendég' maszlaga tőlök,
Nem kell holmi kenőcs 's nincs mondásokba tekervény,
Törvényt és új szót nem készitnek, 's ha ezen szók:
Czím és lap 's kellem 's egyebek versekbe kerülnek,
Ő nékik lehet azt egyedül megtenni, ha másként
Pótlani tudhatják e' hézagot, és az' Horáczot
Jól értvén a' régi szokást tisztelve tekintik;
'S nem tesznek versszerzőből kikeresve poétát
Józsefből Pipset, leveleknek epistola czimet
'S anch io Pittorét magyaros szemetekre kihányják,
'S kedvek hogyha vagyon magyarúl versekbe' beszélni,
Nem szórnak görögöt, sem olaszt akadékul az utba.

Kedves Hőgyészim, ki vagy a' múzsák' szeretője,
Mind igaz, a' mit ezekben mondék, légy követője,
Ebbe maradj ha akarsz Helikon! tetejére felérni —
Nem magadért írsz — hát úgy irj, hogy mások is értsék —

Én ha nem értem, ugyan egye meg szerzője gyümölcsét,
És ha nem érti az egy üdejű, mint értse utánad
A' fiad és unokád — 's ha hogy érti, ki tudja becsülni ?"

Illy formán szólott 's még többeket a' gyönyörű szép
Fáma, de nem tudtam mind azt elmémbe szorítni.
Csillagokat 's holdat hoza még fel, 's búza szemekről
'S tokrol, mellyet elébb dörzsölni ki kellene, majdan
Érczekről, az arany- 's az ezüstről szóla, 's faragni
Mint lehet új szókat, 's álszókrul 's maskara nyelvről
Majd a' fűszerezett eledelt felhozta, betegség,
Sáfrány, pézma, fahéj, bors, szekfű, paprika, gyömbér,
És pomoráncs 's czitrom, majd érel, 's a' gyomor és száj
Forgottak nyelvén, de ki győz megtartani mindent?
Végre ha kérdezed azt, hogy mint lett vég' e' dolognak
Nálam hagyta el a' szép Mondolatot 's maga elment.

Én pedig ó túdós 's literátor, jó filológus,
'S nagy héró 's minden, mi akarsz még lenni, ki néked
Zengem ezen sorokat, Pegazusnak fékje kezemben
És a' lant lévén, múzsák' halmára lovaglok
Gyakran, 's látogatásimban örvendez Apolló,
Itt a' hol a' bajuszos költők és régi szakállas
Honnosi éneklők 's cziterások hosszu palástban
És saruban ülnek, fogom én hirdetni neved' majd,
'S fog méltóképen, tudom én azt, Fáma segítni.
Énekem' a' maradék könyv nélkül fogja tanulni,
'S a' te dicső neved is múzsám által maradand fel.

Epigramma a' Mondolatra.

Én a' Mondolatot, mikor a' levegőbe repülök
A' túdósok előtt a' csillagos égre viszem fel.

Éneklette a' nagyérdemü szerző
tiszteletére

Máté-Szalkay Hőgyész Máté m. p.

Bohógyi Gedeonhoz.

Túróra szarka, túróra! van egy kevés számvetésem az uracscsal. Ide szóra nagy tudós, most én az uracsot lúgba vetöm és szappan nélkül mögmosom, tudja e mivel? sulyokkal, ama' tót szappannal.

Levelem' eme' kezdetén el ne bámuljon az uracs, mint a' borju az új kapunál. Mög van mondva, a' szél ellen ne pösölj, mert magadat vizelled le. Addig is nyujtózz, még lepled ér, végtére, tanulj tinó, ökör lesz belöled. Micsoda lókörmü, karikalábu, lőcskezü, tökfejü, szamárfülü csudateremtmény, ostoba csörebogár lehet az, a' ki mint a' vak csak neki megy a' böcsületös embörnek, és beleütközik? ki tötte az uracsot bíróvá a' philologyiában? hogy mint egy iskolamester rakoncátlan szájjal, félreficamlott nyelvvel ellenünk újjétók ellen a' szür alatt pittyet hányogasson? Höss másé az udvarról! Mindjárt mögtöszöm, hogy ha ki nem röpül, fészkestül tyukmonyastul oda lösz, ebestül macskástul elvesz, le sem is cséplik ugy a' buzát, mint én lebugyázom; mög lösz mind sülve, mind pirétva, meg is akasztom töngölét, rajta ütök, és vérét is vöszöm, 's ott hagyom a' faképnél. Hiszen tudhatta az uracs, hogy számba fontba köll vönni a' gondolatokat! nem is köllene minden tálban egy kalánnak lenni, mert mások is torkába vethetik a' szovat. De csak bele kottyana a' nyelv' dolgába a' szilvalév, mintha ötet borsolnák; tele van szóval, mint a' duda széllel, a' sza-

pora dara, 's mint az üres malom, csak odaáll a' folyó' derekára; pedig nem is lát tovább az orránál, 's a' kákán is csomót keres. De kitöszünk mi is magunkért, mögmutatjuk, hogy embörök vagyunk a' talpunkon, és hogy a' csirke nem okosabb a' tyuknál. Mög is borsollyuk az öszvehabort és föleresztött litylotty kotyvasztásokat, mögadjuk bélését a' posztónak, 's megemlögettettyük az uracscsal a' Magyarok' Istenét. Meglátjuk azt is, hogy markában szakad a' vége mézes madzagának, ha annak üdejében általvettyük az ebek' harminczadgyán. A' mi kardunkat sem füzfábul faragták.

Az uracs a' nyelv' dolgában akart itéletet hozni? Nem oda, másé! terömni köll ám arra az embörnek, mint a' subagallérnak; nem pedig azután formáltatni, mint a' lapostetünek. A' nyelvmivelés nem kanászjáték, 's a' ki ahhoz fogni mer, ne lögyön gatyafönékben szűve. Nem köll uj szó? möglássuk, hogy megy hát sánta Budára. Próbáljon az uracs uj szó nélkűl a' tudákosságrul irni, tudom, majd búsul mint a' verömbe esött farkas, fohászkodik, mint a' kereketörött kocsis, kapkod imide amoda deák szóba, görög szóba, 's mikor lösz a' tudós munkának vége? malacnyirő sohanapján! Az illyen kófic embörök ugatnak az ujj ellen mint az eb a' garádján, 's a' régivel semmit sem kezdönek, semmit sem végöznek; szénnel irhatná az embör a' kürtökbe, mikor valamit ki tudnak böffenteni, abban is mi köszönet? fél pofánkra, zápfogunkra sem öleg. Löpényt körestek, hókukóra találtak, mégis nekik áll föllyebb. Ugy rátartják magokat, mint az olajos korsó az asztal' közepén. Olly kevélyen sétálgatnak föl alá, valamint a' Kunok' ebe a' csorva homokon; és mintha átugrották volna a' száz

tű' hosszát, más érdömös emböröknek is ők akarják megpödöríteni kajla bajuszokat, ők magok hajtani a' göncöl' szekerét. Ki vagyok, én vagyok, a' biró' kocsisa nem kevélyebb nálok, a' balhacsipést, a' szunyogszurást, a' légyköpést alig szönvedhetik el a' lepöndékök, pedig ha jól mögfontolnák a' dolgot, nekik is kettő az orrok' lyuka, mint a' szögény embör malaccának.

Éppön az én *csucsos szelésökrül* irtt munkámot olvasám. Hozzák az uracs' könyvét, hogy nézném mög. Letöszöm a' másikat, 's gondolám, hogy az talán valami fura kis ésszel irott könyv lönne; forgatom, hát vizre vitt, azután csörbe hagyott a' káposztás kertbe néző csalárd. Lórul szamárra szállottam; 's még akkor is mögesküttem, hogy ezt az uracs el nem viszi szárazon. Azt gondollya az uracs, magáé mind a' diófáig, csufollya az érdömös irókat; azt hiszi, hogy győzött, és hoppot mond, minekelőtte az árkot általugrotta. Csudadolog az, hogy az irkálók mög nem alkhatnak eggy gyékényen eggymással; osztán hidgye el az uracs, nem sűlt a' mind jól, a' mit kemöncébül kiszödnek; mikor valaki más jó hirében bitang módra gázol, maga alatt vágja a' fát. Másnak ás vermet, maga esik bele, 's az egész pörlekedésben annyit nyer, mint Bertók a' csikban. De az uracs ezt mind mög nem gondollya, társa ellen fonákul vöszi az ümögöt, 's hidegön is veri a' vasat, mint kakas a' szemetöt, mind megtarjasodik, mind mögtollasodik, kiönti ludmérgét, kacag előre, iszik a' medvebőrre. De jövendölöm az uracsnak, hogy föl van vágva a' dögrovásra, ott, a' hol köll, 's majd is mögitattyák vele a' cokipoharat. Akkor tudom mög-

bánnya dolgát, mint a' mölly kuvasz eggyszörre kilenceet fiadzott; megbánnya béka a' deret. Ha most az uracs mellett nevetnek, majd az uracson fognak nevetni, még pedig annyira, mint a' kurta kutya, vagy a' hidegvötte legyek ősszel. Jó szerdékre várják a' macskát, 's akkor tudom el is hallgat, mint a' tetű a' var alatt. Erre pedig ne mondgya az uracs: ebugatás nem hallik mennyországba; — mert nem ok nélkül mozog nyárfán a' levél; a' hol füstye van, ott köll lönni a' tüznek is, nem is esik forgács vágás nélkül. Majd körültapodgyák az illyen eggy étszaka nevekedett hitvány gombát, hogy kikopik mindenbül, mint valami a' hóbul, 's kéntelen lösz az iróseregbül elillantani, az illyen jegetörött, vizet ivott, lapuval takaródott irósvajas leventa, hogy még a' kapufátul sem vöszen ijettében búcsút. Jó víz lösz ez majd sok tréfás verselőnek malmára, mind addig, még úgy el nem nyúzzák ezt a' bakot, hogy szőr sem marad rajta; akkor igazán bötelik a' közmondás: kár nyittya a' bolond' szemét. Várjon csak az uracs, mög lösz emborül dögönyözve, azután mögüstökölve, végezetre törökül meg is cibálva; 's térdön állva fog könyörögni, hogy kézzel is hintenék már inkább, mint zsákkal a' magot.

Egyébaránt jelenthetöm, hogy nincsen az uracsnak szöröncséje az okos iráshoz, mint cigánynak az igazmondáshoz. De nem is való disznó' órrára az aranyperec, sem az illyen fityfirigy csöllögő böllögő irócskáknak a' szerzöi név, szamárra sem tösznek bársonnyerget, bár Tolnát Baranyát bejárta is. Én mondám. Isten lögyön az uraccsal!

A' Lepe
a'
Mondolatos' feje felett.

Lukács Miklós' sapphoi rende szerint.

Én szegény lepe, mig más lepék Psyche'
És Prometheusnak szép társaságában,
Vagy a' lantosnak feje felett festve
Vagynak, én itten

Mondolatosnak rut társaságában
Elgyöngült szárnynyal tartozom röpködni.
Ah pestist lehell rám athmosphaerája;
'S zengésem zordon.

Én itt sem édes éneket nem hallok,
Sem mosolygásra ajkot nyitó tréfát,
Vad hahotával mind Satyr kaczagnak,
'S mérgök halálos.

Érzem, hogy van szebb ezen a' világon,
Érzem, hogy van mester jobb mint az enyém.
Hogy e' zengésnél szebben zeng Apollon;
'S mi hasznom benne?

Röpülnék felebb, de szárnyaim gyöngék,
Röpülnék máshoz, 's visszaránt az örvény.
Psyche, homálybol látom fényességed',
Végy fel magadhoz.

A' Satyrus
a'
Mondolat' irójához.

Vétkeztél, 's jéh, vétkes fészekben eredtél,
Engemet kecskembert mert megfertéztettél,
Jerkék' vezérével egy helyre tétettél,
Melylyel egy szemtelen tettet cselekedtél.

Testem nem szép fejér és kecske termetem,
Réten 's rengetegben éltemet tengetem,
De kedvnek 's elmének énekét szeretem,
Mért e' rest terméssel egy rendbe tétetem?

E' jerkevezéren régenten, még éle,
Egy vén ember részeg fejjel mendegéle,
'S e' rest vén részegjét nem egyszer ejté le,
'S elvesztével nyerget jerkésnél cseréle.

Ez rest és elmétlen, én elmés 's eleven,
Mért teszed én mellém ezen egy levelen?
Eszes szerzeményed? én lehetnék jelen;
Nem eszes? jelentse e' rest és esztelen.

Térj meg 's érdemhelyre tégyed személyemet,
Elég szeret engem 's kedves énekemet,
Kecsketermetemért ne vess meg engemet,
Ember' termetében lelsz kecskét eleget.

Némellyek engemet rejtekben meglesnek,
Véled te ezeket helyes énekesnek?
Zeng: vétkes fészekben, zeng: éje Édesnek.
Mekegnek, mekegnek, de engemet nyesnek.

Mekegve, mekegve, de el nem rekedve,
Én énekelhetek gyepre heveredve,
Felkeresnek engem szépek keveredve,
'S fekete fejemre repkényeket szedve.

Repkénynyel fejemen, kehelylyel kezemben,
Szent ének nyelvemen, szép kedv énekemben,
Be csendes e' berek, be szédelg fejemben,
Édes szendergéssel fekszem rejtekemben.

A' Szamár
a'
Mondolat' irójához.

A' mese' apjának, kit egész Europa csudának
Tart vala, kit kesereg, köz, nemes úri sereg.
A' nagy Esópusnak szolgáltam, 's bár mi okosnak
Látszani fáradozék, csak nevetést okozék.
Meghala; sok száznak szolgáltam, már csupa váznak
Tettek, 's nem nyere bért szívem ezernyi sebért.

Már Áthénának, nem elég volt Roma, magának
   Vitt vala, hát ezerek, kik nevetésre szerek.
Régi nemek hulltak, 's éjszákról újra vonultak
   Nadrágot viselö más nemek egyszer elö.
Árva fejem véltem, hogy már jobb századot éltem,
   'S a' csufság! nyomorúlt, rajtad örökre szorúlt!
Már az olasz népnek nyelvén kik közre kilépnek,
   Régi becsületemet csúfra teszik nevemet.
Igy a' franczoknál, a' németek — és spanyoloknál,
   Rajtam nem könyörül, anglusi nép is örül.
Hogy ha szemem nézi, sok kínomat újra tetézi:
   Hogy vagytok magyarok rám ti is illy agyarok?
Pesti! . . . Szemem könynyel tele van, már habzik özönnel;
   Rám a' bú komorúl újra meg újra borúl.
Ám de nekem végre szép hajnal jött fel az égre,
   Jön Cervantes elö, szánakozást visel ö;
Sánchó Panzának ada, 's lábom Hispaniának
   A' Rozinante megett járt köriben eleget.
Lucius igy jára 's Apuléjus majd azonára,
   Képemet a' mikoron ök viselék magokon.
Éltem' szépében Baratária' nagy szigetében
   Nyúgodtan telelék, herczegi kosztra lelék.
Majd haza rándulván, atlaczba, selyembe borulván,
   Sánchó pompa között rám örömet kötözött.
Öt sír bézárván, siratám bal sorsomat árván,
   Hogy megszánna az ég 's újra segitene még.
'S lön kegyelemséggel 's híres lettem nyereséggel,
   Mint nem Praxiteles bár faragásra jeles.
Nyitja hazájának, a' durvúlt Vestphaliának,
   Anton Panza helyett, sok Mecenási felett
Készen szolgálván 's könyvét nékem dedicálván,
   Porból, mellybe futék, majd az egekbe juték,

Büszkén sétáltam, fejemet fel-felhajigáltam,
  Jó kedv életemet, fény emelé nevemet.
Élvén, gondoltam, hirdetnek; 's majd ha kiholtam,
  Érettem kesereg egy nagy irói sereg.
Csalfa reménységek, értek mi haszontalan égek
  Meghal Panza, velem mint örökös kegyelem.
Ismét csúfolnak búmban, nevetésre hajolnak,
  O sors! még szomoritsz, bút kebelembe boritsz.
Ám de megint végre, tisztább napom a' kegyes égre;
  Jövén kérni hozád, Mondolatos te hozád.
Illendő ranggal, cziterával 's mennyei hanggal
  Rám felülél Helicon' lyányai' karjaikon.
Ketten Tempében, ketten Pindus' kebelében,
  Ketten énekelünk, 's senki nem ér mi velünk.
A' Pegasus látja, 's szárnyát a' földre bocsátja,
  Elbuvik és nem öräl Hypokrenéje körül.
Eltün sok kényes költő a' zöld szövevényes
  Ágak alá, fülelő sorsosid állnak elő.
'S zengik: hogy egy nagy hegy hasadott meg, melly bizonyos jegy
  Tégedet a' nevezett kincskamarára vezet!
Zengik: árva madár jajgass, rabságra maradsz már!
  Zengik: mit brekekegsz, ördögi módra rekegsz?
'S köztünk békesség, nagy igazságos kötelesség,
  'S józanságosság angyali pont fele hág.
Égi kegyelmesség, törödelmesség, gyönyörüség!
  Mind ezt sorba velem itt lakozásba lelem.
Légy boldogságos jó úr hát, mint te tudákos
  Vagy, 's jóságszerető semmi gonoszkövető.
Szép kiméléssel nevemet Pindusra vivéssel

Sorsomat erre feléd túl magamon emeléd.
Jaj de mi testemben, melly duzzad minden eremben?
Melly tündéri erő 's belseimet keverő?
Kellemetes holló te vagy, érzem, Phoebus Apolló,
Zápor e vagy zivatar rám ha mi jönni akar?
Nagy dolog ez, látom, sirj oh helikóni barátom,
Téged is ah a' halál' durva kaszája talál!
Nincsen is e messze, hogy vad karját leereszsze,
Majd ki tekint rád már, jaj neked árva szamár!
Megvan! bár nagy volt, az erős Achilles is el holt.
Nem száz példa ez is a' haragos Lachesis.
Néma keservemben, majd egy köröm — ásta veremben
Téged rejtlek el én életem' árva telén.

A' magyar Pegasus

a'

M o n d o l a t' i r ó j a e l l e n.

Énekalkotó test! nagy lélekkel nemzett
Múzsák, kikkel tisztelt mindenféle nemzet,
Kik között, fényökből látszik mindenképen,
A' szépnek szerelme lángol minden képen.
Üljetek most széket tanácskozás végett,
Pegasus' bajának, hogy vessetek véget.

* * *

Múzsák, szégyent rajtam egy ember elkövet,
'S tesz lábom' elébe botránkozáskövet.
Ir verstelen könyvet, 's jő Pindusnak' fele,
'S szamáron jő, ez a' dolog' fontosb fele.

Egy Mondolatos jő szamáron, 's az égnek
Kárpitján pusztitó tüzek még sem égnek.
O szégyen! ezt méltán valljon el ki sirja?
Melly átok, melly gödör lesz Pegasus' sírja?
Egy szamár, kit eddig nyomott nyereg 's járom,
Fogja el helyemet, bezzeg én megjárom!
Ezután engemet ki vészen majd számba?
Ez örökös panaszt olt be az én számba.
Ha szamárhoztákkal a' Pindus lesz tele,
Jó Pegasus, úgy a' te idöd kitele!

*

O Muzsák, már az is nem rosz becsület e,
Hogy a' rimes versnek el ment becsülete?
Még a' cadentiás iróknak is nyelve
Mérték' örvényébe vagyon már elnyelve.
Ráday-verselés nevet hord az illyen
'S e' féle korcsosság a' mi szánkra illjen?
Sokan a' sonettnek nyitják fel kutfejét,
'S a' magyar Pegasus ne rázza meg fejét?
Sok epistolát ir, ki e' pályán kiállt
Kik ellen az igaz izlés hadat kiált,
'S ez uj nép romanzot 's balladékat becsül
'S Gyöngyösit nem tartja senki legföbb becsül.
A' rosz rimes Zriny's Orczy mellett fognak,
'S Mátyásit kiteszik a' marczangó fognak.
Pócsért szeretetet már senki nem érez,
Mondják, hogy Virággal soha fel nem ér ez,
Etédi', Péczeli', Horvát', Vitéz' 's Édes'
Éneke a' magyar fülnek már nem édes,

Helyettök a' polczra Ányos 's Himfy lépe,
'S mindenre ragad már e' rosz izlés' lépe.
Mustrákká Berzsenyi lettenek és Dayka,
Kiket nem is nevelt talán magyar dajka.
Rény, kecs, remény szókból áll nálok a' beszéd,
Pennájok idegen szólásokat beszéd.
Már kegyet mondanak kegyelmesség helyett,
Semmi szép hosszú szó nem lél nálok helyet.
Német és francz lettek az izlés' követi,
Sok elfajúlt Göthét 's Marmontelt követi.
Példát Illyés-, Káldy-'s Báróczyból lesnek.
O ki állhat ellent ez iszonyu lesnek?

*

'S o Muzsák, ennyi sok gyaláztatás után
Szamarat is látunk a' Pindusnak útán.
És igy Pindusunkra melly ez előtt fényle,
'S róla minden felé sugárzott a' fény le,
A' gyászthozó Fátum örök homályt szóra
Ah búm miatt alig találok már szóra.
Hozzátok nyögök o Múzsák! könyem fojta
Bár ajkamon csak nem minden jajt elfojta.
Hasson meg Pegasus' könye, sohajtása,
Ne legyen hijába kérte 's ohajtása.
Lám nyögök 's az igaz költőktöl jött ének
Mintha zengene már halálom' jötténék.
Azért is o Muzsák! se estve se reggel
Ne szünjetek érttem harczolni sereggel.
Kergessétek innen a' szamarat 's érttem
Ezt tévén, megvallom, hogy örömet értem.

Ne legyen közöttünk se éjjel se nappal
'S így fényünk nem soká osztozik a' nappal.
'S szent völgyeitekből harsogva ment ének
Hirdesse, hogy győztünk, Duna' lementének.

*

O Muzsák! ezen nagy jótételért sirom'
Partjáig hálámat tinéktek majd sírom.
'S meglesz, a' mit kértem, a' muzsai karok
Im segedelmemre már emelik karok'.
A' szamár' éltének fáklyái elégnek,
Ezen bosszúállást tarthatom elégnek.
Köszönöm o Muzsák! hálaadó szívvel,
Szent szerelmetek közt fogy bennem a' szív el.

A' Lant.

Minden lantokénál roszabb
Állapotban sinlek én,
Mivel nékem helyt egy rosz szab
A' Múzsáknak telekén.

Hurjaimon a' legkisebb
Nesz is elnémúla már,
'S melly hang hajdan mintegy kis ebb
Nyargalt, rest mint e' szamár.

'S ha némellykor egy két hang a'
Lógó húrokra kimász,
Csak alant guggol mint hanga,
'S gyász szinü mint kulimász.

Apollo, kit az egekbe
Ambroziás mátkatál
Mellett gráczián vesznek be,
Nézd csak, mire juttatál.

Ah láttál e illyen rútat?
Jövel, és magad nyiss tenn
Karjaiddal nékem útat
Szabadságra jó isten.

Egy bolondolva mondoló,
Nézd, mint czammog bakacsin
Szürben, nem lévén sehol ló,
A' Helikonra csacsin.

'S engem' nyakába függeszte,
'S ah csak azt bánom, csak azt,
Hogy Apollo nem vérzesz te,
Hogy ő nyakába akaszt,

Ő engemet, ki számodra
Függöttem a' rózsabolt'
Virágokbol szőtt szép fodra
Között, mig el nem rabolt.

Már Hypokrenének kristály
Forrása nékem bútó,
Olly bus nekem ez a' kis táj,
Mintha itt lakna Pluto.

Csúfol engem a' szarkaláb,
'S ha a' piros pipacs int,
Vagy a' búzavirág alább
Rám mind gúnyolva kacsint.

Ah amott miként pirúl el
Nézd még most is egy sor som,
Mert tudja, hogy szégyen bú lel,
'S szégyelli gyászos sorsom'!

Jegyzetek a' versek alá.

H ő g y é s z.

Aurora piros szekerében. Aurora a' hajnal' istenasszonya l. Pomey Panth. Myth. p. m. 107. Ezen könyv nélkül senki poéta nem lehet.

Homerust. Ez régi híres görög poéta, kit én minden alkalmatossággal említeni szoktam, noha soha sem olvastam. Ugyan ezt tanácslom másoknak is, kik tudós poéták akarnak lenni.

Fáma kisasszony. Aen. IV. *Fama malum quo etc.* Ez a' hirhordó istenasszony, 's minthogy mi itt csak hirből tudunk holmit, azért szoktam a' Fáma kisasszonyt minden alkalmatossággal felhozni. Ez szép allegoria.

Apollo maga 's a' szép múzsák. L. Pomey' eml. könyvét, valamint a' Pindusra is, és minden más mythologiai nevekre, mellyek még ezen darabomban előfordulnak.

Sok költők' neveit l. a' poétai epistolára irt választ. *Ad nova surgentem majoraque viribus ausum. Sásból, nádból.* Erre kell tudni a' mythologiát.

Veszprémben. Kerestem az atláson, de nem találtam: gondolom mégis, hogy Dunán túl vagyon. *Condit enim verum vasto natura recessu — mortalesque hebetat visus et pectora nostra.*

Satyrázni születtek. Satyra és pasquilus nálunk mindegy.

Sonettek mi legyen? vele nem szolgálhatok, gondolom mégis hogy vers, t. i. az említett választ.

Literator 's jó philologus. Ezek már ma szokásba jött nevek. Literator itt teszen *betűszedőt*, 's philologus *szógyüjtőt. Verba valent usu.*

Itt, a' hol bajuszos. Tudni való, itt az igazi magyaros Helikon forog szóban. — *A quo ceu fonte perenni etc.*

A' Satyrus.

Vétkeztél jéh vétkes. Senki se mondja, hogy ezen vers a' Varjasé, mert a' kecskemekegés sokkal régibb, mint minden vers.

Jerkék' vezérével. Azaz a' szamárral, de *a' szamár* szót nem lehet kimekegni.

Egy vén ember részeg fejjel. Boldog emlékezetü Silenus' nevét így mekegtük ki.

Jerkésnél. Az az: juhásznál, de így sem lehet mekegni.

Eszes szerzeményed — nem eszes? mellyik a' kettő közül? meghatározni nem könnyen lehet.

Zeng vétkes fészekben, zeng és éje Édesnek. Azt mondják hogy ezek mind ketten kecskévé változtanak — Ki mondja, hogy nem történ csuda a' mi időnkben is.

A' Szamár.

A' mese' apjának. Szamarunknak ezen versére van *allusio* hangos poetánknak ezen soraiban: *Nemzetek' anyjának, kit egész etc.*

A' nagy Esopus. Max. Planudes ugyan azt mondja, hogy Esopus kicsiny és törpe volt, de a' szamár, ki nála szolgált, jobban tudhatja.

Már Athénának Athéna vagyis magyarosan *Áthénás*, régi görög város. Róma pedig olaszországi, mind ezeket az ó atlasból tudhatjuk.

Kik nevetésre szerek. Szer nem teszi ezt *modus*, mint némelly újitók akarják, a' köz nép ezt így mondja: *ugyan szer a' tánczra, nevetésre 's t.*

Régi nemek hulltak. Allusio Homerusra.

Homerúst szükség olvasni a' tudományra nézve, de követni jobb Ovidiust, és ezt: *Prima rubens unda, ranarum plaga secunda.*

Anglusi nép is örül. Ad notam: tengeri víznek örül.

Pesti t. i. nem pesti Buda mellől, hanem Pesti Gábor, kire van jusa haragudni a' jámbor szamárnak.

Cervantes spanyol iró igen szép mesés historiát irt Don Quixote vitézről.

Sancho Panza. Don Quixote vitéznek fegyverhordozó ínasa, mint ezt minden tudhatja.

Hispania, az az Spanyolország.

Rozinante, hires nevezetes paripája a' bölcs vitéznek.

Lucius és Apulejus. A' boldogtalan szamár mindig örül, ha eszébe jut, hogy két nevezetes férfiak az ő formáját vették magokra. Lásd *Luciani Somosat. opp.* ismét *Apuleius de asino aureo.* Mi szép dolog a' tudomány, kivált ha cadentiás distichonba, mint arany rámába foglaltatik.

Barataria nagy szigetében. Kérdés: ki volt legnagyobb vitéz 's a' legigazságosabb törvényadó? felelet: Don Quixote és Sancho Pansa — I. Herder' Adrasteáját.

Kegyelemséggel. Mennél hosszabb a' szó annál szebb, ki irhatná így *kegygyel?*

Praxiteles bár faragásra jeles. Ha nem tudjátok ki volt Praxiteles, úgy sajnállak, hogy ezen mennyei szép sort nem érthetitek.

Durvúlt Wesztfaliának. Hogy dúrvúlt, lásd Tollius epist. Itiner. Ezek ugyan XVII. századbeli tudósítások, de én újabbakat nem tudok.

Anton Pánza a' boldog emlékezetü Sanchónak unokája — lásd az ő példabeszédeit. —

Mondolatos. Ad notam Scipio Africanus.

Helicon. Tempe, Pindus. t. i. az igazi és tiszta magyar Helicon, Tempe, és Pindus, itt nincsenek új szók, és franczia szólások — Nostri sic rure loqvuntur.

Senki nem ér mivelünk t. i. kettőjökkel — *ámbár* — — *Et cantare pares, et respondere parati.*

A' Pegasus látja. Lásd a' Pegasus' panaszát 's ez nem mese.

Sorsosid állnak elő. Így nem jó lett volna a' metrum: *sorsosink állnak elő.*

'S zengik. Oh ki nem ragadtatik el ezen édes zengéstől *ut perii, ut me malus abstulit error.*

'S Köztünk békesség 's t. O miért nem érzi minden a' hosszu szólások' szépségét egész erejében — *Silonicapeones vibrissas peromenti.* Oh: hát ezen szép sorok: —

Conturbabantur Constantinopolitani — Innumerabilibus sollicitudinibus óh! —

Jaj de mi testemben. Poscere fata. Tempus erit Deus ecce Deus? Virg.

Zápor e vagy zivatur: Különben e' szegény állat csak esőt szelet jövendöl, most érzi, hogy valami nagyobb akar történni. *Tanto magis ille fatigat — os rabidum fera corda domans fingitque premendo.*

Téged is áh az halál. Igy jövendöli Achillesnek is az ő Xanthus nevü lova következő halálát. De hijába mondotta Achilles, mint a' mi mondolatosunk is, mert a' jövendölés betölt, és mind Achilles mind a' mondolatos megholtanak, a' mint ezt az utolsóról az ujságból is tudhatjuk. Fájdalom! Hunc tantum populo.

A' LEPE.

Lepe. Mások azt mondják nem lepe, hanem lepke és pillangó, de tessék csak a' lepe' szavait olvasni, mellyek igy kezdődnek: *Én Szegény LEPE*, ő pedig legjobban tudhatja a' maga nevét.

Lukács Miklós, tisztességnek okáért van megnevezve és mert különben a' metruma régibb.

Kristus urunknak áldott születésén
Angyali verset mondjunk szent ünnepén
Melly Bethlehemnek mezejében régen
Zengett e' képen.

Nem de *vestigia graeca ausi deserere?*

A' MAGYAR PEGASUS.

Magyar Pegasus. Tudnivaló a' magyar Pegasus, melly csak magyarul és deákul tud, mért tud deákul lásd a' Debrecz. Gram. Praef. quem penes arbitrium est. —

Énekalkotó test. Ad notam: *törvényalkotó test:* 's ezeket egyformán lehet dalolni, szebben ennél magyar hangon még senki sem dalolt: *nagy lélekkel nemzett — minden féle nemzet* — óh —

Versetlen könyvet. Ha a' Mondolatot, legalább a' szótárt illy szép cadencziákba foglalták volna, mint a' millyenekben a' Pegasus szól, ugy talán Pegasus sem haragudott volna olly nagyon.

Egy mondolatos jö a' szamáron. Mi? igen igen, mit tehetünk róla, hogy mondolatos jö, és szamáron. *Ait fuisse mulio celerrimus, sed haec prius fuere, nunc recondita sedetque sede seque dedicat tibi gemelle Castor et gemelle Castoris.*

Nyereg 's járom. Csak nyereg, de a' járom szükséges a' szép rím miatt. *Necessitas, cujus cursus transversi impetum* etc.

Hogy a' rimes versnek elment becsülete. Pedig négy arany jobban cseng mint kettő, és kettő ismét jobban mint egy sem. Lásd a' Rontó Pál' praefat; a' füszerszámos étkeket is felhoznók, ha a' spatium engedné. Lásd Gyöngyösi János' versei praefat. (Pest. 1803.) *Sin autem praecepta vetant me dicere sane — non dicam sed me perdidit iste puer.*

Ráday verselés. Xenidion magyarcsa. Mi? az első szó görög, a' második magyar.

A' sonettnek; lásd a' Hőgyészi' jegyzését.

Epistola; l. ugyan ott.

Romanz és Ballade. Páris Pápaiban nem tiláltatnak. *Nec mihi constabunt aliter vestigia veri.*

Gyöngyösit. Fájdalom, ez és a' mi következik mind igaz! *Valent valent mihi ira et antiquus furor et lingva qua adsim tibi.*

O muzsák — szamarat! Már felebb is mondatott hogy szamarat. *Quod superest non est mirum. Lucret.*

Duna' lementének. Sajnáljuk hogy a' Tisza nem fért a' sorba, l. a' haza esedezését.

A' szamár' éltének fákyái elégnek. Emanavit uti fumus diffusa animae vis. *)

*) A' „mondolatra való felelet" csak részben Kölcsey' munkája; részét Szemere Pál irta. Egyes darabok közösen dolgoztattak ki általok. A' szerkesztők.

III.

Levelek Döbrentei Gáborhoz.

(Álmosd, Bihar vármegyében, sept. 25dik. 1813.)

Épen Xenophonnak memorabiliáit olvasám, midőn a' posta jött, 's leveledet kezembe nyujtá. Félre tevém a' könyvet, 's írok.

Tizenhetedik évemben hívott engem Kazinczy, ki nékem rokonom, barátjának; a' tizenkilenczet töltém, midőn először Pestre menék, 's Horvátnak és Vitkovicsnak, és a' mi kedves Palinknak karjaikban éltem legszebb óráit az életnek. Már akkor ismertelek téged; 's most, midőn legközelebb Pesten valék, 's leveledet Palinnál olvastam, siettem idvezleni azon férfiút, kiért szivem azért ver illy forrón, mert a' sötéttisztában, mint téged Szemeréhez irt leveleid mutattak, ismert vonásokat sejdítgettem képeden: jelenségeit egy vérző szivnek mint az enyím; mellyet az égtől jutalmul nyertem e? vagy büntetésül? nem tudom.

Soraimbol, mellyeket itt olvassz, fogod érteni: hogy én nem a' literátort, nem a' Muzeum' kiadóját keresem bened; hogy én lelket keresek, melly lángoljon mint az enyím, 's barátot, mint én Palimban és Kállaimban bírok; kiket én inkább szeretek mint mindent itt körülem, 's kikhez én téged hasonlóul foglak szeretni, ha nyilt kebellel fogadsz engemet, a' meren-

gőt, a' gyermeket. Mert én szeretni tudok, mint senki nem szeretett, 's szerettetni óhajtok, mint senki nem szerettetett. O férfiu, ha talán téged megtanított is a' tapasztalás, nem rohanni hévvel egy ismeretlennek karjaiba mint Tasso: nem! engem soha meg nem taníthat. Sok lángot kioltott az idő szívemből: ezen egy akar mind végig makacsul lobogni; és mi sokszor készít ez nékem kínokat!

Írtam, miolta csak érezni 's gondolkozni kezdettem: mert hogy is ne írjon az, kinek szíve olly sokszor van tele, 's olly ritkán talál keblet, hová kiömölhessen? De, nem előre feltett czélbol vegyültem literatoraink közé. Szükségem volt barátra; 's kiket gyermekkoromtol fogva úgy neveztem, az egy Kállait kivévén, megholtanak. Ezen megmaradottol el kelle válnom; 's minthogy másként nem élhettem az életet, újakat kerestem. 'S íme ifjúságunknak romlott sergében nem találhattam fel őket egyebütt, hanem literátorink köztt. 'S ez legyen literátori pályámnak egész históriája.

Tellyesítem kívánságodat; s küldök verseket. Keveset küldök, mert keves van. Öt évvel ez előtt írtam gyakran; de akkori dolgozásaimat tűznek adám: most ritkán irok. Barátim örömmel fogadják soraimat; de a' *profanum vulgus*, — tapasztalásbol tudom, hogy az én dolgozásaim az előtt nem fognak kedvesek lenni. Azonban én a' publicumnak bálványozója soha sem lennék; 's megengedte a' génius, hogy mint iró, választhassam azon horatiusi mondást symbolul:

— — mihi parva rura, et
Spiritum graiae tanuem Camoenae,
Parca non mendax dedit, et malignum
Spernere vulgus.

Én minden irók között legtöbbszer és legörömestebb azokat olvasom, kik görög és német nyelven írtanak. Magyarúl darab ideig nem olvastam semmit a' Kazinczy' dolgozásain kivül, mellyeket nekem leveleiben meg szokott küldeni. Miolta Daykának, Kisnek, Berzsenyinek verseiket ismerem, olvasom ezeket is; kivált az elsőt örömmel. Ismerem Szemerének 's Vitkovicsnak műveiket is, és a' tiéidet. Ha illyen jó művekkel rakod meg Muzeumodat, örömmel fogom aztis olvasni; de mint sem rosz darabokat végy fel, inkább magad írd tele mind a' negyvennyolcz ívet esztendőnként. Ölellek.

(Álmosd, oct. 30dik. 1813.)

Nevetnem kell, mihelyt a' Reményhez írt sonett jön eszembe. Mondád, hogy erröl hamar írjak; 's íme — de a' mit nem vártál:

a' sonett nem enyím!

Pali azt úgy közlé velem mint Helmeczi' mívét; Kazinczyval mint az enyímet. Ebböl azt hozom ki, hogy a' dal talán magától Palitol került; 's ő csak játékot űz. Én mind Palinak mind Kazinczynak azt írám, hogy e' sonettet szépnek nem lelem; 's azt írom néked is, hogy ez Palinak nyomtatott sonettjeitől annyira van, mint a' lysippusi mív a' Phídiásétol, mint Raphaeltöl Dow vagy Mieris.

Sappho' dalában az *ellankad* és *folyja*, igaz hogy nem felelnek meg a' rhythmusnak szorosan; de a' caesurán a' hexameter is adhat tribrachyst: miértne a' sapphicus is? Így az originálban:

Ὡς γαρ ειδω ϛε . . .
αυτικα χρῶ πυρ . . .

Ezen kis apológiát nem azért írom, hogy just formálj magadnak, úgy bánni velem, mint Quintilius, a' ki *si defendere delictum, quam vertere malles; nullum ultra verbum aut operam insumebat inanem: quin sine rivali teque et tua solus amares.* Csak azért írám és írom, mivel — a' mit jobban tudsz — nem hordozzuk mindig a' *mamsell la regle*-nek nehéz jármát.

Muzeumodnak híradását beküldém Debreczenbe; de praenumeránsaid nem gyültek. Egyetlen egyet tudok, hogy innen előre fizetett. — A' mi nemzeti literatúránknak nem nyujta kedvező pályát a' sors; de adott nekünk szent érzeményeket a' darabos pályán; 's ha magunkat egymásban feltaláljuk 's szeretjük, nem vígasztalhatjuk 's hevíthetjük eközttünk a' hanyatlót azzal, a' mit Apollon a' trójai hősekneк mondott: *Nem tudnátok e olly férfiak lenni, hogy a' sorsnak ellenére is győzedelmet vegyetek?*

(Álmosd, nov. 15dik. 1813.)

Nekem a' génius határtalan lángoló szívet 's határtalan hév beszédet nyujtott. Innen ez a' hyperbolákkal telyes nyelv; innen ez a' homályos, dagadó ének. Így fogok én talán örökre gyermek maradni: de, ennérzésem mondja nékem azt — tőled és tőletek örökre szeretett gyermek. Mi nekem minden egyéb? Fény és dicsőség soha sem voltak 's nem lesznek szenvedelmeim. Ha jót teszek, azért teszem, hogy szerettessem; ha szeretek, azért, mert én különben nem élhetek. . .

Hogy verseim homályosok? Azt én elhiszem; sőt talán tudom is. Természeti hiba e az? Vagy, a' munkától kerül? Nem tudom. Egy régi versemből ezen sorok jutnak eszembe:

Gyakorta szárnyain szelleteknek,
Mint Guido' bájos képei,
Chitone' fényénél lebegnek
Hűs berkek' istenségei;
És szent homályba leplezett
Csendes dal zeng halmaink felett. . .

Próbáld ebből megmagyarázni magadnak, a' mit én magam még most egészen nem értek. Az én dalaim ifjúi dalok; 's egyik különböz a' másiktol. Legrégibb verseim Hölty' és Salis' manierjában írattak, kiket még akkor nem ismértem. Későbben Matthissonnak színe látszott rajtok, kit könyv nélkül tudtam. Legujabb dalaim a' *Költő* és *Jegyváltó;* 's ezek, úgy hiszem, a' legjobbak. Kazinczy és Kis János azt mondák, hogy ezekből schilleri lélek tündöklik. Én Schillert ritkán olvasom: mindenek közt leggyakrabban Göthét és Homérost; 's íme ezekből csak szín sem jön reám. Az angolok' és olaszok' poesisát nem is merem; a' németekét egy bizonyos részben úgy nézem mint a' görögnek leányát, de a' melly az új századok' manierját öltözte fel, a' sentimentalismust. Dagályos; ugy mondod. Igen is: de ezen dagály a' sentimalismusnak, 's sokaknál igazán a' szívnek nyelve. Nem így szól e Rousseau is? nem e ez a' természetnek 's igaznak fia? Mért van az ő nyelve hyperbolákkal tele? Homér az isteneknek nyelvét szólotta, vagy is a' hérósoknak nyelvét, kikről énekel. Adja valaki nekem ezt a' nyelvet hallanom. Neki nem a' természet fogja azt adni, tanulni fogja azt nagy mesterétől: de imádni fogom őtet; mert kitette magát az emberiségnek köz sorsábol; 's sem nem érzéketlen, 's sem nem elkapatott a' passiók' veszétől; fenn áll felséggel 's nyugalommal mint az elisi Jupiter, de a' kit a'

köz néző, mint Pausániás, nem felséges tekintetéről, hanem fényéröl és drágaságárol fog csak megítélni.

(Álmosd, jan. 21dik. 1814.)

Muzéumodra literatúránk' környűlményihez képest elegen praenumeráltak: de az ország' népességéhez micsoda azon 390 személyböl álló kis csoport!

Én azok közül való vagyok, kiknek reményök, nyelvünk' virágzására nézve, nem nagy. Hijában nézek elöre: semmi szélesebb, szebb pálya nem nyílik fel; 's literatúránk' studiuma privat-studium marad mind végig. Néhány napokkal ez elött e' tárgy vala doct. Szentgyörgyinél Debreczenben beszélgetésünk. A' németeket hozta fel; 's ezeknek példájával akart nyujtani vigasztalást. Nem! A' magyar publicum Schillereket és Göthéket nem nevelhet: ezt irá egyszer superint. Kis; 's jaj nekünk, hogy Kisnek igaza van! Miért áldozzuk fel idönket, életünket...? Ha kinevettetünk a' köznéptöl, hogy inkább ezt csináltuk, mint gazdagságot gyüjtöttünk: azzal mi nem gondolunk; mert kevélyebbek vagyunk mint sem gondolhatnánk; söt igaz az, hogy sok részben boldogoknak érezzük magunkat, mert ezen studium által szívek füzetnek együvé, kik különben egymást fel nem találhatták volna. De midön elmentünkkor is éreznünk kell, hogy fáradásunk az egészre nézve füstbe ment, 's törekedéseink resultatumok nélkül maradtak — meg fog e azon gondolat majd nyugtatni: Te megtettél mindent, a' mit tenned lehetett, 's önn-érzésed legyen jutalom...? Kicsiny vigasztalás valóban, midön a' sorsot veszszük elö, 's azt mondjuk, hogy ez nem eshetett másképen. Ott, hol nincs többé helye a' reménynek, nem jöhet fel egyéb a' kétség-

beesésnél; 's ugy vagyunk mint a' ki nagy fájdalmaiban többé nem érez.

Inkább férfiu vagyok mint sem asszonyi panaszra fakadozzak; 's én a' ki megtanultam magányos kedvetlenségeimet eltürni, eltürhetem a' közönségest is. De ezen gondolatok bár nem nyomhatják is el benem a' szelíd mély érzéseket, mellyek poesisomnak charakterét teszik, még is sokszor keserü leszek temperamentumomnak ellenére; 's megvallom, gyakran teszek ollyat, millyenre csak azon gyermek vetemedik, ki haragjában legkedvesb játékait rontja széllyel.

Neked a' nagy kiterjedésü Debreczenben, mint Szentgyörgyi mondá, három előfizetőid gyültek. 'S hallottad e, hogy *Báróczitól a' Védelmeztetett magyar nyelvet* ujra nyomtatni nem hagyják?..

Igazságtalan vagyok, midőn neked, kinek épen most bíztatást kellene inkább nyujtanom, illyeket írok. A' ki akadályokkal küzd, mindig dicséretet érdemel; 's ha nem győzött: ki vetheti szemére, hogy felsőbb hatalommal fel nem ért? 's ha elsüllyedt a' terhek alatt: ki leszen eléggé igazságtalan, a' szerencsétlentől szánakozását 's könnyeit megtagadni? És nem tiszteljük e mi Rádaynak és Orczynak emlékezetöket? Nem lesznek e ezután is, milliomok között kevesen, kik Kazinczyt és Kist és Berzsenyit, 's Virágot és Kisfaludyt, kik Horvátot és Vitkovicsot és Szemerét 's tégedet forró tisztelettel fognak említeni? Emlékezetben lenni a' maradéknál, okos ember előtt nem lehet nem kivánatos dolog.

Adjon az ég egy reménytelen, egy szép jövendőt maradékainknak! Adja az ég, hogy, ha literátorink úgy halnak is meg mint Milton, elhagyatva, ismeret-

lenül, sírjokban ismertessenek meg; 's kevélykedve mondja az akkor élő: A' mi korunk jobb, mint a' régi volt!

(Álmosd, febr. 18dik. 1814.)

Ugy van, édes barátom; méltán kérded a' természetet: miért adta literatúránk' állapotját olly elevenen érzened, hogy fájdalmaid olly sürüek legyenek? Ezt kérdem én is. Ezt kérdjük mindnyájan. Én leggyöngébb vagyok mindnyájotok közt: megvallom, leghamarabb esem kétségbe, leghamarabb kezdek lankadni.

A' boldog gyermekkor! midőn írunk még gyakorlatlan kezekkel; 's küzdünk bár nem tudjuk, miért? nem tudjuk, hová? Oh, az a' tapasztalás! Ott van sírja minden álmainknak, kényeinknek: mikor eloszlik sütő heve előtt a' sötéttiszta; 's nem többé phantasiáink' bájképeit, csak azt látjuk a' mi valósággal van...

Ihr Tage, wo wir klüger werden,
Wie schwül ist euer Mittagslicht,
Wenn die Erfahrung warnend spricht:
Volkommnes weilet Nichts auf Erden,
Was blühet, währet nicht.

Jaj nékünk, hogy reánk nézve a' következő strophát *Wohl dann* . . . alkalmaztatni nem lehet. Nincs többé semmi vigasztalás: hátra semmi sem maradt. — Hagyjuk ezt. Éljünk egymásban; éljünk egymásnak. Bár milly kedvetlenek a' környülmények, bár milly hijában legyen fáradásunk: de ha literatúránk idegen maradt volna előttem, mi pótolhatta volna ki azon örömeket,

mellyek Kazinczynak, Szemerének 's másoknak barátságokban, 's most kevés idők óta a' tiedben, nékem nyiltanak? Tapasztalásból tudom: semmi barátság nem lehet lángolóbb 's tartósabb, mint a' melly együtt tanulásban, együtt küzdésben — a' köznépnek-isméretlen ideál után — veszi lételét. Mit teszen Gellertnek, ha képét márványból faragják ki halála után? De, hogy életében Rabenert és Cramert számlált barátai közt: oh, ezen érzés, hogy szavaiddal éljek, *a' mennynek előizlete* volt!

Ohajtod: bár lelkemet szárnyra indíthatnák rendeid. Megtompúltam, édes barátom; most inkább mint valaha, érzem azt. Máskor egy levél barátaimtól elverte hidegségemet; 's visszajött a' phantásia, visszajött az írói lélek: most nem tehetek többé semmit; 's szinte fél év mult el, miolta csak egy kis dal sem jött elő mellyemből. 'S mi leszen, ha majd a' jövő nyár' végével a' huszonnegyedik év is előáll? Ennyit élni; és még is illy keveset tehetni! Nem többet erről egy szót is...

Hogy Muzéumodba munkákat küldjek, most hirtelen nem tehetem. Irásaim közt nem találok a' mit küldhetnék; 's jegyzeteim némelly megholt íróinkról nagyon rövidek és csonkák. Biographiákat talán írhatnék? Híradásod férfiak' életéről beszél: de, ha Aspasiáról is valamit tudatni akarsz, jelentsd; 's ezen híres asszonynak biographiáját, mellyet németül irtam, magyarra forditom, 's sok részben ujra dolgozom.

Dalodat, a' szív' vágyását, örömmel olvastam.

Legszebb, legvigasztalóbb érzései lelkünknek azok, mellyeket ezen dalodban kifejtesz. Boldog visszaemlékezéssel töltöttek el soraid; kivált a' végsők. A' mi kedves Palinkra 's Mathissonomnak némelly dalaira em-

lékeztem, mellyekben ő Salisról illy formán emlékezik. Minő szép dala az neki, mellyet igy végez

Dein gedenk' ich, o Salis, mit der Sehnsucht
Heisser Thräne! Der Berge Pracht umfloren
Plötzlich trübende Schleier, nur dein Bildniss
Dämmert im Nebel.

A' tiéd is szép. De mennyivel lenne szebb, ha mértékes rimekben iratott volna. A' Zrínyi-vers, alexandrinerekben, 's nyolcz és hét syllabáju sorokban, numerosus lehet: igy numerosus a' Szemere' Vidához irt epistolája, a' te feleleted a' pozsonyi ujságíróhoz, 's Kisnek és Berzsenyinek sok darabjaik; de az illyen soroknak, mint ezen daléi, nehéz adni jó hangzást mérték nélkül. Vessed csak öszve a' dalodban lévő trochaicusokat a' többivel. Minő szép hangok ezekben:

Ekkor vékony aetheröltözetben...
Rám mosolyg, én is rá képzeletben...
A' lélek szép testvérlelket ohajt...

Nekem ugy tetszik, az articulus' kimaradása nagyon emeli a' beszéd szépségét; 's ez által kedvesebb hangú 's öszveolvadtabb leszen. Én a' következő megjegyzett helyeken elhagytam volna az articulust:

(A) sohajtás miért jő..
Ki az hát, (A) kinek...
Lep meg (AZ)...
(A) szép képzet...

A' pleonastica particulázásokat:

Szívét szívéBE BELÉ veti...
REÁ simulunk karjáRA...

nem tudom, ha kárhoztassam e? De a' hiatusokat, mint: *bát oszlatÓ Égi, mondjA Az* kedveseknek nem mondhatom. 'S eddig hozzád mint recensens. Azonban vegyed vigasztalásul, hogy a' Rec.nek sincs mindig igaza; 's még ezt: hogy szép sorok is találkoznak a' dalban.

(Álmosd, mart. 22dik. 1814.)

Rest vagyok; 's csaknem alkalmatlan. Ezen buta, tompító magány kedvező lehetne talán valamelly compilatornak; de a' poeta inkább sorvad itt, mint bár hol; neki fénylő társalkodás nem kedves, de egyetértő, öszvehangzó szívért esdeklik szüntelen; 's ha ezen kincs tőle megtagadtatik, lehet ugyan ő világ ön magának, mint Matthisson mondja, de ezen világ ollyan mint az árnyak' országa; sivatag és borzasztó.

A' szomorú játék!?

Hogyan jöhetsz azon gondolatra, velem valami ollyant probáltatni. Én nagyon lyricus vagyok; 's múzám nem eléggé találós: 's egy tragoediát vihetnék ki? *Sumite materiam viribus aequam,* ugymond Horátz: 's ezen okos embernek sehol sem volt inkább igaza mint mikor ezt mondá. 'S osztán — ki fogná megitélni? Gábor, Gábor! Bámulom a' tüzet, melly a' literatúráért bened ég. De nem hiszem, hogy Erdélyedben nagyobb divatban volna az aesthetikának studiuma, mint itten, minálunk. Curiositásból várom a' levelet, mellyet e' felől írsz; de ha ellened mondottam, látni fogod — hogy igazam van.

Te azt hiszed, hogy én kényemre irhatok. 'S miért? Hogy falun lakom? 's hivatalom, 's elszorító kötelességeim nincsenek? De, ki üzi el az unalmat, melylyet ezen falusi magányos élet szül? Hiszed e, hogy ritkán van erőm, csak olvasni is? Ha némellykor néhány rímeket leírok, ez csak úgy jön, mint mikor a' bandzsalgó ember bötüket ír porban, bár lelke másutt jár.

Utolsó levelemet Palihoz Lasztóczra irám; mert februárban oda visszament, 's úgy írá, hogy heteket fog ottan tölteni. Ott van e még? nem tudom. Ő, úgy látszik, nem csinál 's nem gondol egyebet, csak a' mi szerelmére tartozik. Kétségkivül kérted őt is, concurrálni? Ő az effélére különben is rest; 's nem fog e most az lenni, midőn csak hölgyében él? Íróink közt egyet sem ismerek, ki ezen pályán szerencsésen mehetne; 's nincsen is tárgy és környülmény, melly drámára hajlandóságot adjon valamellyiknek költőink közül.

Miért dolgozzunk?

A' magyar színjátszói társaságokért? Képzelhetni e nyomorultabbat, szánásra méltóbbat, mint azok? Kontárok a' játszók, 's azok az irók is; 's igy maradnak, ha nagyon nem csalódom, mig egy szerencsés, nem remélt epocha fel nem tünik. Ohajtom, hogy ne legyen magyar theatrum, ha más formán nem lehet: Pesten a' német mellett, nem egyéb nevetségnél; itt, ezen kisebb városokon pedig, azon pusztitást teszi a' publicumban, mellyet az ostobául vezetett érzelősség tenni képes. Valami másfél éve, hogy az Annalisokban ezen provincial theatrumokról, nevezetesen a' debreczeniről, vala szó — talán gróf Battyáni' Utazásainak re-

censiójában; 's valósággal, sok igaz volt az itéletben; ha bár nem a' legtisztább kútfőből folya is. Ismered azt a' lengyelt!

Ezen levél eretnektöl íratott; azt fogod hinni. De ne hidd, hogy hidegségem literatúránk eránt iratta volna velem. A' magyar Literatúra örökre kedves leend nekem, 's még akkor is, midőn reményem csak annyi sem leszen, mint most még van. Sokat, sokat köszönök én ezen szép, de elhagyatott literatúrának: barátimat, cultúrámat, 's életemnek kevés de egyedül szép óráit. Miért nem lakunk együtt? miért nem egymáshoz közel? . . Az ég nem igy akarta; 's igy nem leszen.

(Álmosd, mart. 6dik. 1815.)

Ime, lerovom esztendős adósságomat; 's küldöm Csokonainak új manieru recensíóját. Ebben a' munkák' recenseáltatásárol az iró' individualitására vitetik vissza az olvasó; a' mit a' recensensek tenni nem szoktak, és nem is szokhattak.

Csokonai megholt; Csokonai biographust vár.

Én neki biographusa nem lehetek; de recensiómban psychologiai festéseket fog valaha az ollyan biograph találni, ki őtet közelebbröl nem ismerte. Az a' mi itt Csokonairol 's munkáirol mondatik, elötted és barátaink elött nem új; de az a' mi a' köznép' nyelvéröl, 's a' régi szavakrol, 's újitásrol mondatik, szükség hogy a' publikumnak mondassék.

(Álmosd, maj. 3dik. 1815.)

Göthe, azt írod, nem tartozik egy rendbe Homérossal és Shakespearrel; 's hogy őtet, mint Horátzot

és Virgilt, a' környülmények tették nagygyá. Én örökre azt állitom: nem.

Göthe tanúlhatott; 's épen azért csinosb és kritikusabb mint az angol és hellén; 's a' ki őket igazán ismeri, lehetetlen nem látnia azon *Grundot*, melly sem Virgilben és Horátzban, sem Klopstockban nem látható. Én Klopstockot nagynak hiszem: az ő lelke szint ollyan nagy mint akármellyiké a' legnagyobbak közül; de egészen — ódáiban, dalaiban, messiadjában, drámáiban, szóval mindenütt, csak *lyrisch*, még pedig csak *sentimental-lyrisch*. Az a' szabad, makacs, örökrevíg, örökre teremtő, mély és még is könnyü, fellengő és még is játékos lélek az: mellyet én az én három választottaimban nem bámulok már, mint hajdan, de kedvelek és kedvelni fogok mindig. Osszián nagy és teremtő lélek; de nem Homér; ezen utolsóban ujabb 's ismét ujabb szépségeket lelek; amaz elsötétedik lassanként szemeim előtt mint a' felhőkbe vonúló hold, 's únalommal teszem le. A' kaledóniai és a' görög olly formán állanak előttem, mint Schiller és Göthe: nagy mindenik, de Schiller setétbe sülyeszt 's kifáraszt; Göthe felderit 's erőben tart.

Hidd nekem, hogy bizonyos értelemben minden poetát csak a' környülmény teszen.

A' Homeridák mint Shakespeare, Osszián mint Göthe másoktol vettek lángot és tudományt; de, valamint a' Homeridáknak jutott segéddel Virgil nem sokra ment volna, úgy a' Göthének jutott segéddel sem ment volna ő annyira mint Göthe ment. Vesd bár öszve Göthének Achilleisét az Aeneissel, 's nézz végig a' Werthertöl Wilhelmig 's Berlichingentöl Egmontig és Iphigeniáig, 's olvassad össze meg össze Hermann és Dorotheát; 's mondd meg, hogy ha a' kör-

nyülmények és tanúlás Göthét tehetnek, miért nem lehetett Voss is Göthévé? 's lesegesd a' különbséget Dorothea és Louise 's Hermann és Walter köztt; 's a' Voss' gyönyörü elegiáit tedd mellé a' római elegiáknak.

Gyermekkori vélekedésemnek előhozását gáncsolod. Esküszöm neked, hogy tiszta igazságot irtam ott; 's ha azt hiszed, hogy Himfyt és Homért ismervén, lehetetlen volt volna őket nem választanom, azt juttatom eszedbe először: hogy én Debreczenben iskoláskodtam, következésképen Csokonait hallottam mindig Himfy felett dicsértetni; 's a' nem bizonyos ízléssel biró gyermek elébb hiszi azt a' mit más mond, 's későbben habzik, 's csak idővel talál az igazra; másodszor: hogy én francziául igen jókor tanultam, 's sok ideig Voltaire volt az aesthetikában vezérem; csudálod e, hogy Homért ismervén, még is hittem azokat, mellyeket Fridrich, a' burkus király ír a' Henriad előtt álló beszédben? Egyébiránt ezen véleménynek előhozása csak azt akarja mondani, hogy Csokonainak igen sok bálványozói vagynak, 's az voltam én is, de már az nem vagyok, és hogy miért nem? akarom a' publikummal tudatni. Nekem egy sok érdemü úr nem régiben is azt mondá, hogy ő Csokonait minden más magyar poeták közt elsőnek tartja: az illyeneket szeretném, hogy a' recensiónak eleje érdeklené; 's hagyjad azt a' *gediegenes Golddal* együtt — 's ezt egy kis capriczből kivánom; mert kiknek vagynak több szeszeik mint az iróknak?

Én a' recensióban is azt vallom, 's barátaim' körében is szinezés nélkül mindig azt beszélem, hogy én Ebben és Abban, 's a' kitisztitott Daykában is, sok elhányni valót látok; de látok azt Matthisonban és

Klopstockban is. 'S miért kivánja azt Valaki, hogy hibáit is jóknak tartsuk? Iszonyu balgatagság az, midőn ezen Valaki vakon bámultatni kiván. Soha sem szabad tehát megmondani, hogy ez a' munka jó, de még itt vagy amott lehet jobb is..? 'S ha ki ezt megmondani mert, czibálást kezd e? Valóban nem értem, mire czélzasz azokkal a' *közönséges kritikai megjegyzésekkel*. Ha recenseáltatni nem akarunk, soha sem megyünk elébb. Nézzed, mi lön Matthissonbol, kit az első recensens Höltynél sokkal alább valónak lenni declarált. Mi nem lehetne egynémellyikünkből is; vagy, mi nem lehetett volna! A' gondatlanság is nagy hibája az irónak; de ha azon gondatlanság még kevélységre ád okot: ott ne remélj többé semmi jót. A' mit recensiómban mondottam, . . . megfontolva mondottam. Egyikből épen ugy nem lesz több mint a' mi; mint a' másikból nem lesz több mint a' mi. A' fő pont csak egy, és minden különböző nemekben is csak egy.

Kazinczyban sok a' germanismus.

Ha ezen ellenvetésedre, 's a' mellyeket még itt felhozsz, felelni akarnék, árkusokra kellene nőni e' levélnek. A' mult nyáron irtam a' neologizálásrol egy dissertatiót; 's ohajtom, hogy valaha láthatnád. A' mit Kazinczy csinál, azt nem Báróczy csinálta legelébb; hanem csinálták minden régibb iróink, mint Illyés püspök, Molnár Albert, Zrínyi, Gyöngyösi István.... Elhiszem én, hogy a' jó franczia styl az, melly jól van francziául; de a' mi nyelvünk, hála az égnek! nem franczia nyelv. Van franczia constructio: de van e német és magyar is? Én örökre azt mondom: nincs; 's épen azért tartom mind a' mi nyelvünket mind a' németet szerencsésbeknek a' többi európainál, 's magá-

nál a' régi rómainál is. Az út meg van törve; de nem Kazinczy, nem Bároczy által: hanem régtöl fogva, az egész nemzet által; 's ezen út leszen az igaz út, 's erre hajlik a' nyelv, 's ezt maga utjából elvenni épen úgy nem lehet, mint Marini az olasz nyelvet el nem vehette. Az idő mindent kimutat: azonban ellenkezők lesznek még akkor is, midőn már a' nehézség superáltatni fog.

Én Adelungot kaczagom; 's minden érdemei mellett is nem tartom egyébnek szegény grammatikusnál. Kolbe megmutatta a' franczia nyelv' rosz útját, 's Adelung hibás' véleményeit — midőn már Adelungnak szemei előtt estek meg, a' miket ő képteleneknek lenni predikált. Hidd el nekem, a' nyelv maga meghatározza magát, 's hogy ez a' szó vagy szólásforma bevétessék, vagy ne? sem grammatika sem syntaxis nem határozzák meg: hanem valami más, a' mit nevezni nem lehet.

Jusson eszedbe, hogy Révainak sok rend szerént formált szavai el vagynak felejtve; 's a' *czim* megmaradt. Mi okon? Ki tudja megmondani? Mert a' miket Garve mond is az illyenekröl, jól vagynak ugyan mondva; de minden kérdésre meg nem felelnek. Én Kolbeval tartok: mert azt kivánja a' nyelv' természete; 's hogy azt kivánja, megtetszik csak onnan is, mivel a' debreczeni Új Énekes Könyvből a' mult nyáron két ívnyi neologismust irtam öszve, pedig még félig sem olvasám vala el. 'S honnan ezen neologismusok? Honnan épen ott, hol azokat leginkább gyülölik? Felelet onnan, a' honnan Illyés, Tinódi, 's számtalanok a' magokéit vették: a' nyelv' természetéből.

Popular és *pöbelhaft*. . .

Ezek azért állanak ott, mert magyar nevök ezeknek sincs. A' *populus* és *plebs* köztt nagy a' különbség;

's a' *köznyelvi* és *kösségi* (helyesebben: *községi*) mindenik egy ideára viszen. Nem bánom, tedd oda őket, de parenthesisben vagy jegyzésben; ment a' német terminusok az aesthetikussal inkább megértetik mit akarok: a' nem-aesthetikussal pedig, tudod, igen keveset gondolok. Ha a' *Romance* nem tetszik, írj *Románcz*-ot; mert a' *Romácziát* és *Rimát* ki nem állhatom. A' *Copierozás*, mint technicus terminus csuszott be. Purista nem vagyok; 's tudod, hogy a' recensiók technicusoknak iratnak — 's a' bévett terminusok minden nyelven egyek. Tedd a' *Másolatot* parenthesisbe. Én makacs nem vagyok: de a' rettegést inkább utálom, mint sem rettegni látassam mások előtt.

Periodicus irások' kiadóira nézve nem kell a' munkáknak mind egy principiumon készülni: ő a' másokéit csak kiadja; nem pedig szerzi. Ha attol félsz, hogy az illy recensiók a' Muzéum' szereneséjét hátráltatják, úgy ne vedd fel: jobb nem lépni fel a' publikum előtt, mint sem úgy lépni fel, mint az ember nem akarna. — Philosophiai tárgyak is valának a' Muzéumban: ha akarod, én ollyakkal legbővebben szolgálhatok; mert az aesthetika, látom, nem a' mi embereinknek való. Nekem a' görög philosophusokrol igen sok jegyzeteim vannak; ifjabb koromban ez vala legkedveltebb studiumom. — — — Elfáradtam a' literátori dolgokban; szóljunk már magunkrol is.

'S Szemere neked nem ír?

Emlékezem, hogy a' mult nyáron ő panaszolt nekem így: Döbrentei nem ír. Fájdalmas, mikor feledékenység lép a' szép ismeretség elébe. Felejt az ember, de soha nem hal el bizonyos homályos érzet keblében; 's ugy tetszik, mintha lett volna még valami jó, melly

már eltünt. A' mi Palink, az én kedves Palim, sokat 's igen sokat szenved; 's ezen gondolat valahányszor feljő lelkemben, mindannyiszor elborúlok. Én nem tudom: azon érzemény e kinosb, midőn az ember maga szenved; vagy az e, midőn másokat lát maga körül segéd nélkül szenvedni? Nincs senki baj nélkül; de sok idő olta feledem a' magaméit, ha látom azokét, kiknek sorsában részt veszek. Mit tehet az ember? Mit tehetek én, ki naponként gyöngülök, többnyire vídám kivülröl de belöl emésztetve — a' mit én olly ritkán, 's Palinak most soha sem, szoktam megvallani... Elmegyünk egymás után, édes barátom; 's üresen marad a' pálya, mellyen mi olly kevés szorgalommal forgottunk — nem a' magunk hibája miatt! — — —

(Cseke, Szatmár várm., apr. 2dik 1816.)

Szemere írja, hogy neked irt; 's barátságtok ismét folyásba indult. Adja az ég, ne jöjön többé semmi kedvetlenségközitekbe; 's miért is ezt — hogy éltünknek legszebb örömeit készakarva semmivé tegyük? Fájdalom, makacsok vagyunk a' barátságban. Pedig nem egészen azé a' hiba, a' ki elébb elhallgat vagy félre vonja magát; hanem azé is, a' ki a' hallgatót vagy félre vonulót magának hagyja. Nem kellene szégyenlenünk, ha némellykor járunk is barátaink után: mert a' barát 's az idegen köztt felette nagy a' különbség. Vagy talán mingyárt azt higyük, hogy a' hallgató meghült irántunk? Ne, édes barátom! ne veszítsük el az emberekbe való bizodalmat mind addig mig lehetséges. Kinek szívébe könnyen fér a' gyanú, annak sorsa sokkal veszedelmesebb 's szánásra méltóbb, mint azé, ki a' bizodalomnak áldozatjává lett: míg bizunk a' más'

virtusaiba, jele hogy a' virtus' magvait még szíveinkben hordozzuk.

Engedd meg nékem ezen predikátziót.

Én sokszor örömest intek, örömest predikálok; de minden, a' mi szívnek tellyességéből jön, méltó az engedelemre. Én, a' ki tudom, mi voltál te egykor Szemerének 's ő neked, soha sem emlékeztem fájdalom, sok fájdalom nélkül azon panaszokra, mellyek az ő hallgatása ellen tétettek. Kinos volt nekem azt nézni, hogy két ember, mindenik kedves nekem 's mindenik hasznos literatúránknak, mint veszti egymást! Ne, barátom; soha se jöjjek én illy rettegések közé miattatok!

A' mi engemet illet, az én lelkem sympathiábol van alkotva; 's mind addig míg barátaim rényért és hazáért, a' szépért és a' jóért lángolni fognak, nem szűnöm meg őket a' leghőbb, legszenvedelmesb szeretettel körülölelni. Igy téged is, szeretett barátom; 's bár különbözzünk értelmeinkben egymástol, az szerelmemet irántad nem fogja gyengíthetni.

Idő, hely, környülmények különböző fejekben különböző ideákat származtatnak: mit ez a' barátságra, ha ez vagy amaz tárgyairol a' tudománynak nem egyiránt itélünk? Én legalább távol igyekszem lenni azon veszedelmes balgatagságtol, hogy másokat is a' magam mértéke szerént becsüljek. Mi lenne a' világbol, ha az opiniók' tartományában minden ember egy úton járna, egy úton tolongana? Én téged nemes szívű embernek hittelek; óhajtom hogy nálad hasonló hitre tegyem méltóvá magamat!

(Cseke, maj. 11dik. 1816.)

Munkács ide nincs messze; de ott még sem valék egyszer is. Makacs vagyok, 's nem lehetvén azokkal, kiket leginkább szeretek, ritkán hagyom el ezen nyomorult falut. Mig városon laktam, mindig ohajtottam a' falut, a' szép mezei természetet: most miolta falunlakó vagyok, Sokratesnek principiumait tettem sajátimmá, ki a' holt természetben nem lelt semmi kedvellésre méltót, társalkodó talentumainál fogva mindig a' városba az emberek közé vonattatván. Valami illyet mondott Berzsenyi is a' Vitkovicshoz irt epistolában; 's jól jut eszembe, hogy azon darab csak ez által lett előttem kedvessé.

Ifjaidon, kik szeretik a' nyelvet, nem kevés örömem van.

Bár ők értenék azt, mit teszen a' szép mesterségeket a' komoly tudományokkal úgy együvé kapcsolni, mint azokat Lessing és Herder és Winkelmann együvé kapcsolták. Azt óhajtanám, hogy nevekedő literatorink bírnának a' tudományok' kincseikkel; 's a' küszöbön ne állapodnának meg. Vezesd ezen óhajtás szerént ifjaidat; 's állítsd fel előttök a' követésre méltó példányokat. A' németeket azért nevezém, mert a' francziák között kevés az ember; mert Fontanelle, mert Voltaire, minden nagyságok mellett is, nem érdemelték meg soha bámulásomat.

Leveled azt érezteti velem, hogy te a' neo- és xenologismusnak nem vagy többé olly ellene mint tavaly. Tudtam én azt, hogy minden jobb fejnek elébb utóbb a' mi részünkre kell állani; annyival inkább minden poetai fejnek.

Adelung is nagy ember volt, mint Wieland 's Göthe és Voss azok voltanak: még is betellyesedtek az idők, hogy Adelung mindenek' láttokra elvesztette perét; 's Wieland 's a' sokkal kisebb Kolbe győztenek.

A' természet' rendében áll az, hogy Aeschylus és Pindar másképen írjanak, mint a' grammatika' kis doctorai.

Meg van mutatva, hogy a' Ronsard' és Malherbe' nyelve jobb úton indúlt el, mint a' Voltairekéé; 's erről többé senki nem kételkedhetik, minekutána az ujabb időkben De Lille is kénytelen volt azon szabadabb útra visszacsapongani, mellyen a' szeretetre méltó Marot erőltetés nélkül járdalla. 'S nem sokkak okosabb e a' De Lille' cselekedete a' Voltairekénál, kik szüntelen panaszoltak a' nyelv' igája ellen, a' nélkül hogy azt kivetni igyekeztek volna?

Hagyjuk el a' pórnépet; 's térjünk az igazi philológiának utjára, mellyre vizsgálat 's a' nyelvnek történetei vezetnek: 's ha nem akarjuk is épen azt tenni a' mit Voss tett, legalább keressük elő a' régiség' kincseit; 's a' legrégibb kéziratu Bibliában, Illyésben, Zrínyiben 's többekben már régen auctorizálva találjuk azt, a' mit ezek a' vízzel bővölködő Gottschédek iróinknak újabb miveikben kárhoztatnak. Kicsiny az, a' kit a' a' nagyobb sereg' lármája félelemre hoz: mert vagy nem bír illő bátorsággal, vagy járatlan a' maga mesterségében; 's principiumokat nem kapott.

IV.

Szemere Pál' sonetteiről.

(Szemere Pálhoz. Cseke, sept. 15dik. 1813.)

Helmeczinek sonettje, a' Remény? . . . Ő belőle még nagy poetánk válhatik, azt irá egyszer nékem Kazinczy; 's minden okom van azt elhinnem. De ha Helmeczi nekem úgy barátom volna mint te, fognám a' tollat, 's azzá tenném sonettóját, a' mi volt minekelőtte született volna — semmivé. Miért? Te azt úgy érted mint én; elmondom még is, 's az egészre nézve először is csak rövideden így: *Non satis est pulchra esse poemata, dulcia sunto, et quocunque volent animum auditoris agunto*. . . Helmeczinek én nem láttam több versmivét ennél és azon ódánál, mellyet Kazinczy Mark Emilnek születésekor írt. Mind a' kettőre nézve szükség neki Horátznak említett sorait mélyen érteni. Azt is mondhatnám, kogy Rafaelnek rajzolatiban az egész *Umriss* egyetlen egy vonással szokott volt megtétetni, 's illyenkor a' müvész' keze közül *kam ein leichtes, anmuthiges seelenvolles Wesen hervor*. Igy adjon nekem a' poeta művet fáradság és terhes ékek nélkül! az utolsó illik a' Helmeczi' sonettjére; az első az én dalomra, mellyet hozád írtam *(Boldog, kinek szép hont adának . . .)*, és a' te versedre Vidához. Elmon-

dom, mi nem tetszik a' Remény' soraiban. Az „*a' vad, a' kemény*" nagyon elmaradhatók, mert az első hemistichium magában többet nyom. *De most;* egészen prózai fordulat. *Messze szóra;* nagyon sziszegő. A' „*faggat, gyötör', remegtet*" sem tetszhetik nekem: ollyan rhetori figúra; a' ki egy szóval tud festeni, az fest leigazabban. „*Küzdell*"; tőled kérdem, ha nem sokkal gyengébb e ez a' frequentativum a' *küzd*-nél? Kazinczynál is, a' Göthe' istennéje forditásában (jár dall a' szeleknek fuvallatiban), lágy ez, az utolsó gyengesyllaba miatt. „*'S ha lelkem egykor . . .*" ismét nagyon prózai az egész fordulat. *Chitone' lángjai;* a' lángok szokatlan fényben hozzák elő a' szelid, halvány istennét. *Lepjék orczámat;* az istenért! Hát csak lepik e a' csókok a' poetát, és egyebet nem? És: arcz 's nem *orcza;* szólok mint aesthetikus, nem mint grammatikus; és ugy is arczaimat, 's nem *arczomat;* a' poeták előtt tudva van, hogyan kell a' singularisnak a' pluralistol méltóságot és hevet kölcsönözni.

(Ugyanahhoz. Cseke, nov. 4dik. 1813.)

Kazinczynak nem régen olvasám levelét. Nézd, mit ír az ujonnan közlött sonettről: Szemere közlé velem a' Reményhez írt sonettót; az isteni darab. — Azon kivül, hogy Kazinczynak ezen soraiban azon dal dícsértetik, mellyben én semmi jót nem láttattam magamnak találni, egy más valami is csudálkozásba hozott. Azt véltem, hogy talán a' sonett nekem tulajdoníttatik; 's ime tegnap, a' mint szüretemről megérkezem, adják kezembe Döbrenteinek levelét. — — Te gonoszkodtál, Pali. A' Reményt, melly nem vala enyím, nevem alatt küldéd meg Széphalomra. Hiszed e, hogy tette volna

ezt más, haragudnám; de reád csak úgy haragszom mint Julie St. Preuxre haragudt az Armída' mellyéröl irt, 's reá alkalmaztatott sorokért. Igy már könnyű lekapnom a' játékos maszkot képedről. A' Reményt sem Kölcsey nem irta sem Helmeczi: azt te irtad. A' rimeket *serken* és *berken* nem te magad találtad e? Jól jut eszembe még most is a' tavaszi sonett; 's nem ott állottak e ezek? Pali, Pali! . . . Te ismét azon játékot akarod űzni, mellyet a' Perecsényi-Nagy' képében irt ódával (*Nem él közöttünk Révai; a' komor halál koszorvas üstökiben...*) Horvát Istvánon elkövettél.

Mi, szegény előre elfoglalt emberkék, ritkán teszünk itéletet úgy, hogy abban más indulatainknak részök ne volna. Már tehát tudom, hogy a' Remény tőled van; a' Remény, mellyet Kazinczy isteninek neveze, 's a' melly nekem nem tetszhetett. Illy ellenkezések gyakran történnek, és nem csak két individuum köztt, hanem ugyan azon individuumban is. Én megvallom, hogy a' három első sor, vagy már az első quatraine, szép 's nagyon szép; de a' fordulat miatt a' második quatrainben, csak úgy lelem ezen sonettet legfelebb is szépnek, mint a' Kazinczyét: *Melly boldog óra tünt fel életemnek.* Nem úgy foly a' dal, mint azon három, mellyet Horvát István kiadott; hogy jobban magyarázzam magamat, nincsen benne mélység, mint azokban, mellyeket az Emlékezetröl és Boldog Párrol, valóban isteni hevülettel irál.

(Ugyanahhoz. Cseke, nov. 20dik. 1813.)

A' görög a' barna hajat a' setéten-kéklő szinhez hasonlítja, majd a' violához 's majd a' cyanéhoz; az arabs költő a' hyacinthhoz is. Igy nevezi Homér a' ten-

ger' istenét, Poseidont, *cyanehajunak;* igy mondja az Achilleus' szekerén vonattatot Hektorrol: *cyaneszin hajai a' földet érik;* igy nevezi Pindarus a' szép Evadnát *violahaju* névvel. A' barna szem hasonlóképen ezen virágokkal tétetik egybe; sokaknak adván Homér a' *cyaneszemü* nevet; 's az arabs költők a' szép leány' szemeit a' *hyacinthrol* nevezik. A' szőke epedő leány, kinek szeme napkeleten a' *nárczissal* hasonlíttatik egybe, nekem kedvesebb, mint az eleven barna; de ha a' barnaság setétenkéklőre változik a' hasonlításban, úgy lehetetlen ezt is bizonyos epedés, bizonyos lankadás nélkül gondolnom; 's illyenkor az *aranyhaju* leány inkább vígnak és derültnek tetszik phantásiám előtt. A' Reményt én mindig messze lebegni képzelem ott valahol a' horizon' szélein; távol erdő vagy hegytetőként messze setétleni látom, 's kékelleni mint a' viola, mint a' hyacinth: nálad a' Remény mosolygó szőke leány. Az *esttünemény* arra hív, hogy epedőnek lássam az angyalt; de az *aurora' kecsei* 's a' *mosolygás* közel hozzák, és felderítik. Igy Bürgernél is:

Der schönsten Morgenstunde
Gehüllt in Rosenlicht . . .

Ellenben én a' Reményt mindig messze és mindig alkonyban és mindig viola 's hyacinthszinünek képzelem; 's hogy másképen nem képzelhetem, annak oka nem vagyok. Ebben egyformán, rokon érzéssel látom a' Remény' képét Herdernél is. Azon paramythionjában, melly Liliom és Rózsa czímet visel, így ír: *Schon unter Schnee und im kalten kleinen Grase fing die bescheidne Demuth an, und webte das sich verber-*

gende Veilchen. Die Hoffnung trat hinter ihr her, und füllte mit kühlenden Düften die kleinen Kelche der erquickenden Hyacinthe. És azon szép dalában, die Dämmerung, így:

Die Hoffnung ewig schön und jung,
Ist auch ein Kind der Dämmerung;
Auch ihre Schwester Sehnsucht liebt
Den Schleier, der die Lieb' umgiebt.

Meglehet, hogy ezen különböző képzelet okozta a' nemtetszést; 's mi emberek olly igazságtalanok vagyunk, hogy egy, nem a' mi képzeletünk szerént történt, dologért vagy lépésért sok másokat is osztán jóknak lelni nem akarunk. Nem szükség neked magyaráznom, hogy ebből nem következik, mintha semmit nem lelnék szépnek azon kivül, a' mi képzeletem szerént íratott. Ez csak találgatása annak, miért nem lelhetém én Reményedet olly szépnek mint mások; olly szépnek mint Emlékezeted? Örülök mindazonáltal ezen kis pörnek. Alkalmatosságot nyertem magamat előtted egy vonással ismeretesebbnek rajzolni; 's nem öröm e látni portraitjainkat az öcset alól, mellyet különben kölcsönösen hordunk szíveinkben? nem e, édes Palim? — Nekem egy dalom van, melly illyen ideákbol származott, mellyeket itt elmondék. Félek közleni: mert, ha sonettedet gáncsoltam, te még inkább gáncsolhatod ezt; mert, megvallom: hogy önszerelmem sem tarthatja velem jónak. De mi szeretjük egymást; 's én még firkálásaidat is sok örömmel szemlélem. Itt a' dal:

JENNYHEZ.

Jősz leányka lángszemekkel,
'S barnán kéklő hajfürtökkel,
Mint árnyéklott viola.
Igy száll égi kellemében,
Messze lengő föllegében
A' Remény' szép angyala.

Áradó mély fájdalomnak
Engem lankadási nyomnak,
Keblem, ajkam enyhet kér;
Ah, hasonlítsz Reménységet,
Tőled e kin, melly így éget,
Balzamcsöppet még 'sem nyér!

(1824.)

Midőn Petrarcha a' troubadouroktol eltanúlt sonettformát az olasz nyelvnek ajándékozá, jól tudta azt, hogy eme' rimekkel gazdagon nem megáldott de elárasztott nyelvnek poezise ezen szorosan kimért forma által semmit sem fog veszteni. 'S valóban az olasz köllő a' sonettnek korlátjai köztt épen olly könnyűséggel lebeghet, mint a' görög epigrammatista a' maga pentameterjein; — 's hány improvisatornak ajkairol, 's minő sebes folyammal, nem ömlik az előre el nem gondolt sonett 's a' nekünk nem kevesbbé nehéz nyolczasrím? — Voltaire gyakran panaszkodott a' franczia nyelvnek szükrímüsége ellen, 's irígyen mondogatta, hogy az olasz költő tíz rímet alkothat öszve, mig a' párisi parnassus' lakója egyetlen egyet nagy munkával csikar fel lexikonaiból. Ugyan azért a' franczia verselok bölcsen

öszvevonták a' vitorlákat; és a' sonettköltést már régen elhagyták. A' német nyelv a' rím' szük voltában a' francziának semmit sem enged; a' rímek' durvaságára 's monotóniájára nézve pedig azt messze felül haladja. Bürgernek minden lelki erejét egy pontra szorítani, 's a' nyelv' harmoniájának minden lehetséges forrásait megnyitnia kelletett, hogy azokat a' valóban szép sonetteket alkothassa. De hányat számlálhatunk, kik vele a' pályát egyenlőleg futották? 'S ha egyedül a' rimeket nézzük, van e olly szerencsétlen olasz sonett, mellynek rímeihez az övéit csak távolrol is lehetne hasonlítanunk? Versíróink jól tudják, hogy nyelvünk is a' valóságos rímekben melly szegény! 'S ez az oka, a' miért Rec. mindig csudálkozott, ha valaki a' rímelgetés' akadályait még azzal is kivánta halmozni, hogy gondolatait a' sonett' szük rámájára feszítgette; 's a' mi nem keveseken megtörtént, ahhoz (mint valamelly prokustesi ágyhoz) vagy kínzó nyujtogatással elég hosszúnak, vagy gyilkos megcsonkítással elég rövidnek lenni kényszeritette. Csokonai volt legelső, ki egy dalának rímeit a' sonetti formához szabni jónak látta. Farkas Károly ada majd a' *Mulatságokban* nehány, alkalmasint szerencsétlen próbákat. A' legelső sonettót, melly nevét megérdemlette, Kazinczytol nyerők. A' költőnek ereje győzedelmet vőn a' nehéz kezdeten; 's minekutána Szemere is megjelent a' maga, fület és lelket érdeklő, öt dalaival: megadatott a' veszedelmes példa; 's literatúránkat sonettáradástol félthetjük. Rec. könnyen megengedi, hogy ezen (a' következéstől, fájdalom! nagyon megigazlott) félelem őtet talán a' sonett iránt sanyarúbbá teszi, mint illenék: de, minden sanyarúsága mellett, késznek vallja magát, a' költői érdemet, a' sonett' formája alatt is,

mint minden más forma alatt e' világon, megismerni. Szemerének sonettjei minden kétségen kivül a' poezis' szerencsésebb művei közzé tartoznak. Virágok ezek, mellyeknek alakja, színe és szaga egyforma kedvességgel hatnak a' lélekre. Az a' harmónia, melly mindenik sorából felénk zeng; azon szép és gyakran az olasz nyelv' lágyságáig kisimúló rímek; együttvéve azon költői tűzzel, borongással, épedéssel és csínnal: — nem lehet, hogy az olvasót örvendő bámúlásra ne ragadják. Ha a' recensensek által osztogatott pályaág és korbács már olly régen és olly sokszor gyanú alá nem mentek volna: Rec. a' kéz alatt lévő öt dal közül az *Emlékezetnek* adná a' koszorút. Szebb és jobb rímeket, annyi harmoniával, gyengédséggel és valóságos poezissel egyesítve, még senki sem adott. A' *Boldog Pár*, egy ismeretes kritikusnak méltány kifejezéseként, olasz hévvel dicsekszik; 's bene, ugyanannak észrevétele után, a' *pillantás belé* talán igazítást kivánna. A' *Himfyben* a' második négyesnek nyelve nagyon uj, szokatlan; de nagyon szép:

Nem így most, lángban értted, szép alak,
Nem így utánad könynyel e' szemekben;
Nincs nyugtom, és völgyekben és hegyekben
És mindenütt téged sohajtalak.

Ezen dalnak vége azonban a' négyesek' áradó sebes folyamához képest lassodni 's gyengülni látszik. Annyi való, hogy a' végső rend az accentuálatlan *illyen* miatt a' több sorok' harmóniájától tavol maradt; a' *lángszív illyen hív* hangok által pedig kedvetlen monotóniát vett magának. A' lebegésnek könnyüsége egyik dalban sem

érezhetőbb mint az Echoban; a'második négyes sapphói elevenséggel és érzéssel telyes:

Nem ők, nem ők, az érzéketlenek!
Hideg pillantást vetve kínaidra,
Miért vonúla köd szép napjaidra?
Mi bánt? mit vesztél? ők nem kérdenek.

A' Reménynek elsősége van mind a' Himfy mind az Echo felett. Itt a'dalnak tárgya, mint az Emlékezetben, bizonyos sötéttisztában áll. Félig homályban fekvő ismeretlen érzések szállják meg az olvasónak lelkét. A' négyeseknek mind ketteje jelenvaló időben szól, de a' poetának változó hangja minden grammatikai megkülönböztetetés nélkül is igen jól érezteti, hogy az első négyest a' visszaemlékezés' édessége, a' másodikat pedig a' jelenkor' mostohasága ömlesztette. Rec. nem tartja szükségesnek, hogy ezen daloknak szépségeik iránt bővebben kiereszkedjék. A'sonettnek egésze olly könnyen 's egy pillantattal könnyen felvehető, 's szépsége olly szorosan függ az egésznek alkotásátol, hogy annak a' lélekre hatását csak érezni, nem pedig magyarázgatni, bonczolgatni kell. Ha hibák után lesködnünk kellene, mondhatnók talán, hogy a' Boldog Pár' hetedik sorában a'*csók*nak accentuálatlannak, az Echoban pedig az *embertárs* és *együttérzés* szavakban az első tagnak accentuáltnak kellene lenni; hogy a'Reményben, a' *minden* szó kétszer (a' sonett igen fanyar törvényei ellen) fordúl elő, 's több illyeket. De az illyen apróságokon a' művész felül emeli magát; a' kezdő pedig bilincsbe vettetik általok, 's járása bátortalan és sánta leszen. Ez az oka a' miért fiatal költőinknek a' sonett-

szerzés után való dühödés nagyon veszedelmes; mert midőn a' külső formával küzdenek, igen gyakran a' belső formát, melly a' való poezis, elvesztik szemeik elől, 's midőn az olaszokhoz, midőn Bürgerhez és Schlegelhez, midőn Kazinczyhoz és Szeméréhez vágynak hasonlítani, üres dagály, értelmetlen szórakás, 's nevetségesen csengő concetti mind az a' mit adhatnak. Nem retteg azért Rec. a' köz tiszteletet érdemlett költők' neheztelésétől, ha ifjainkat, bár nem a' Voss' csufoló, de legalább a' Göthe' intő sonettjére emlékezteti. — — Voltaire azt mondá, hogy Boileau soha sem itélt igazságtalanul, csak midőn Quinaultot mocskolta. De ki merné állítani, hogy a' franczia Parnassus' korbácsvillogtatójának akkor is igaza volt, midőn a' sonettot olly szertelen hyperbolával dicsérte meg? Az ő itélete szerint egy tökéletes sonett egy egész epossal felér. A' sonett a' maga belső valóságára nézve nem egyéb: mint bizonyos epigrammai fordulattal befejezett, érzéssel vagy húmorral telyes, 's harmoniás hangokból öszvealkotott dalocska. Könnyü, vagy legalább nem lehetetlen, képzelni, hogy ezen sajátságok, a' sonetti formán kivül is, sok más dalforma alatt egyesíthetnek. E' szerint a' Boileau' hyperbolája kisebb nagyobb mérlékben akarmelly szépen alkotott dalt is illethet; vagy pedig legnagyobb részben csak a' sonett' technikáján, azaz külső elrendeltetésén fundáltatik: a' mi egy komoly kritikushoz illetlen gondolat. Annyi tagadhatatlan, hogy a' sonett a' versformák' legszebbjeik közé tartozik. De itt a' szépség annyi nehézségekkel köttetik egybe, 's a' belső szépség a' külsőtől annyira függésbe tétetett: hogy minden szükrímü nyelvben csak az erős müvész bátorkodhatik magát a' játéknak ezen

nemében megpróbálni. Rec. óhajtja, hogy az illyen próbák csak gyönyörködés', nem pedig követés' tárgyául tétessenek ki. Ollyanok ezek, mint Persiának szép leányai, kikhez a' Filep' fia nem máskint csak földre sütött szemekkel, mert közelíteni: mivel ugymond: tekintetik szemfájdalmat okoznak és főszédelgést.

V.

Uj szók.

Emlékezetet érdemel literatúránk' történeteiben az a' két jutalomkérdés, mellyeket Puky Ferencz és Balla Antal, 1810. philologusainknak feltettenek, 's mellyek itt*) Kazinczy' pályaírásával együtt közöltetnek. P. a' *spiritus*, B. az *universum'* és *universitas'* kitételére kívánt szót. Kazinczy az elsőt a' régiségre utasítá; a' másodikat pedig egy félig új szóval elégitette ki. — — Ha szócsinálás van kérdésben, nyelvtudósainkat három rendre lehet felosztani. Egyik rend az, melly bizonyos roszúl értett patriotismusbol igyekezett magával és a' nemzettel elhitetni, hogy nyelvünk elég gazdag a' leggazdagabb külföldiekkel is pályát futni; 's ezen elhitetés miatt idegen marada minden újtol, ne hogy az új' keresése által szűkölködést árúljon el; 's készebb lőn a' szóbeli fogyatkozásokat gyámoltalan körülírásokkal palástolgatni, mint a' nyelv' nyitva álló kútfejeiböl magának kincseket meríteni. Másik az, melly a' nyelvet philologi tudatlanságbol nagyon is szegénynek tekinté, 's minden vásári német románkát gomba módra termesztett új szavakkal fordítgatott; 's publikumunkat a' szükséges és helyes újaktol is rettegni kényszerítette. A' harmadik

*) A' muzárion' új folyamának' első füzetében. *A' szerk.*

rendnek vezérei az egymással ugyan sokat ellenkezett, de mind ketten sok tiszteletet érdemlő Révai és Baróti Szabó voltanak. Ezek a' régiség' omladékai felett emelték fáklyát: mind azért, hogy az omladékok alatt heverő kincsek a' nemzetnek újra visszaadassanak; mind azért, hogy a' hátra lévő szükséges építés az omladékokon még nyilván kitetsző formák szerint tétethessék meg. — — — Nincs nyelv, a' mellyben elavúlások ne történnének; de hogy a' tudományos kitételekre általában szükséges szavak avuljanak el, még pedig a' nélkül, hogy más újabbak nyomnák ki helyeikből: ez csak olly nyelvben történhetik meg, mint a' mienk; mellynek míveltetése tudniillik több ízben vétetett elő, 's mind annyiszor mingyárt első csirájában eltapostatott. Örök hálát érdemelnek azért azon tudósaink, kik a' mult kornak homályát felvilágosítani igyekeznek, 's grammatikánknak 's lexikonunknak hijányait a' régiségből pótolgatják. Valóban, így már eddig is, sok szép és szükséges szavaink fedeztettek fel. — „Speciosa vocabula rerum, quae priscis memorata Catonibus atque Cethegis, nunc situs informis premit et deserta vetustas.“ — — — Rendes az, hogy embereink közül igen sokan az újtol való idegenséget a' régitöl való vonakodással öszvekötik; 's ezek legtöbbnyire azok, kik a' Richelieu' akademiájának hasonlatosságát olly gyakran kívánták a' magyar nép' számára elöteremteni. Czéljok kétség kivül az vala, hogy nyelvünkből mind a' régi szavakat kiküszöbölvén, mind az újakat még a' méhben megfojtván, nyelvünket, mint a' párisi negyvenek a' francziákét, örök szegénységre kárhoztassák. De meg kellett volna gondolniok, miképen mingyárt akkor, midőn a' Richelieu' teremtvényei a' régi szavakat számüzni kez-

dették, a' jó érzésű Gournai hatalmasan kikelt a' törvénytelenség ellen; későbben pedig La Bruyére, Bayle, Voltaire 's több más első rendű franczia literátorok hijában ugyan, de keservesen panaszkodtanak a' szenvedett 's kipótolhatatlan kár miatt. Bayle azt óhajtá, hogy bár az akadémia' kezdetében élt minden híres szerzők egyesítették volna magokat annak munkálkodása ellen, 's ne engedték volna, hogy fonák delicatesse miatt a' nyelv elszegényüljön. Igen jól jegyzi meg ezen nagy kritikus azt is, hogy a' régi szavak iránt való idegenség, 's ez által történő nyelvszükítés, bizonyos complot, bizonyos machinatio által történik, melly nem annyira az olly olvasóktol jön, a' kik magok is szerzők, banem az ollyanoktol, kik nem szerzők. Mert, ugymond, ezek csak kritizálnak, de a' könyvszerzéssel együtt járó bajokat nem érzik. A' kik ezen bajokat érzik, kedvezőbbek szoktak a' szavak iránt lenni, — 's ezt tehetjük hozzá: nem csak a' régi, hanem az új szavak iránt is.

Rec. nem tudja, Kazinczynak pályaírása miképen ítéltetett meg bírái által; de nem lehet kételkednie a' felöl, hogy azok hálával telyes érzésekkel fogadták azt a' felfedezést, melly szerint a' P. által keresett szó, már több évekkel a' kérdés előtt Révaitol hosszú elfeledtetés után új fényre hozatott. A' ki a' szónak szükséges voltát olly elevenen érzette mit P., nem lehet, hogy a' megtaláltat azzal a' fastidiummal vetette volna vissza, mellyet Seneca a' régi szavakban finnyáskodó rómaiakban olly elevenen kárhoztat. „Mille res inciderunt — ugymond — quae nomina desiderarent nec haberent: quaedam vero cum habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in egestate fastidium." Ezen római szavak nekünk annyival is inkább intésül szolgal-

hatnak, mert nálunk is nem egyszer történik meg, a' mi a' rómaiaknál: kik gyakran csak egy parányi epigrammnak szerzése alatt is kénytelenek valának a' nyelv' szükéröl panaszkodni (Plin, 18. IV.)

A' szellet' gyökere, ugymond Kazinczy; *szél — 's ennek talán a' szelek* (scindo); *minthogy a' szél* (ventus) *az orczabőrt szeli.*

Ezen etymologiai tudomány nélkül a' pályaírás a' maga becséből bizonyosan semmit sem fogott volna veszteni. Mert ha a' *szél* a' *szelektől* származik: ez azt fogja tenni, a' mit Herder olly hibásan állított — hogy a' nyelvben elébb találtattak fel verbumok, mint nomenek; azaz, hogy az érezni 's eszmélni kezdő emberiség elébb vette észre a' tárgy' munkálkodását, mint magát a' tárgyat, 's elébb gondolt 's abstrahált neveket, mint sem a' természeti hangokat mímelni igyekezett volna. A' *szelet'* gyökere bizonyosan a' *szél.* De a' *szél* tagadhatatlanúl természeti hangszó. Ennek gyökerét meszszebb keresni nem szükség. A' *szélből* lesz *szelelni* és *szelleni*, melly utóbbinak participiuma a' *szellő;* 's mellyből valamint a' *szellő*, ugy a' *szellés* és *szellet* is minden krásis nélkül származhatnak. Egyébiránt, hogy a' *szellet* a' maga elrendeltetésének tökéletesen megfelel, az egy tekintettel általlátható; hogy az *et* végzet miatt kedvetlen hangokat származtat (mint szelletetek *spiritus vester*), az is tagadhatatlan; 's örvendeni lehet, hogy a' Kazinczy által a' *kellem'* hasonlatossagában ajánlott *szellemre* változtatás közönségesen elfogadtatott.

Az *universum* szó iránt tett kérdésre Kazinczyn kivül csak egy pályavivó jelent meg. (VIII). Ez az *öszvéd* és *öszvedelem* szavakat alkotta: mert, ugymond:

az *universum* öszvefoglalást jelent. Nem példátlan ugyan, hogy nyelvünkben is, analógia ellen képzett szavak fogadtassanak el; de minthogy a' Kazinczy által ajánlott egyetem, már az egyetemben szónak alakja alatt construált állapotban ember' emlékezetétől fogva készen vala: természetesebb, hogy az *egyetem* construálatlan állapotban is használtassék; mint sem az analógia nélkül szükölködő *öszvéd* és *öszvedelem* elfogadtassék. 'S ez annyival inkább természetes, mivel az *universum'* kitételére a' *mindennek egyetemben-létét* jelentő szó, az *öszveszedést* jelentő szónál tökéletesb. — — — Rec. nem rekesztheti be ezen czikkelyt a' nélkül, hogy az egyetem szó' feltalálásának érdemét Verseghynek ne vindicálja. A' sok szerencsétlenséget életében kiállott férfiut nem illenék pályavívásának kevés borostyánaitol megfosztani. Egyike volt ő is azoknak, kik a' hazának javát szíveiken hordozták . . . Áldás az ő hamvain is!

Kazinczy említést teszen azon fonákság felől, melly szerínt sokan érzik a' fogyatkozást nyelvünkben, 's még is attol a' mi a' fogyatkozást kipótolhatná, idegenkednek. A' köz tapasztalás tanítja, hogy az újnak legtüzesb ellenségei közt is csak ritkán találkozik olylyan, a' ki a' fogyatkozás' létét 's a' pótolék' szükséges voltát vagy tagadná, vagy tagadni merészlené. A' nehézség csak ez, ugy mondanak, mert az újat magányos individuumok ajánlják; a' mi pedig csak az egész nemzetnek, vagy az egész nemzetet repraesentáló tudományos társaságnak jogai közé tartoznék. A' boldogtalanok! Nem gondolják meg, hogy egy, több vagy kevesebb fejekből álló, 's hatalommal felruházott társaság, csalhatatlanúl és szükségesképen elviselhetetlen 's veszélythozó oligarchiává fogna változni: midőn a' magá-

nyos individuum csak ugy léphet elő, mint a' demokratiának egyetlen egy tagja; kinek szólani 's javasolni szabad ugyan, de a' ki békével tűrni tartozik, ha szózatja 's javaslásai megvettetnek.

A' míveltségnek magosabb pontjaira hágott nyelvek közűl egy sem volt, mellyben az újításoknak nagyobb akadályok vettettek volna, mint a' rómaiban és francziában. Ugyan azért egy nyelvnek írói sem zúgolódtak a' nyelv' szegénysége ellen, mint azok, kik az említett két nyelven írtanak. És még is a' nagyon szoros korlátok sem állhattak ellent, hogy sokan, érezvén a' kénytelenséget, újításokra ne vetemedjenek. Nem szükség a' Pacuvius' és Ronsard' koraikat 's törekedéseiket felhozni: ezek mind ketten a' literatúra' kezdetének hősei voltanak. De figyelmet érdemel az, a' mit Victorinus írásban hagyott: A' régiek, ugymond, egész Julius Caesárig a' *c* és *m* betűket összve nem kötötték; 's ő volt első ki Alcmenát, Tecmessát íra, miket régen Alcumaeonnak, Alcumenának, Tecumessának írtanak." — Gellius csintalan és goromba tettnek nevezi a' Cesellius Vindexét, miért hogy Furiust az általa faragott 's verseiben előforduló *lutescere, noctescere, virescere, purpurare, opulescere* új szavakért kárhoztatta: mivel az illyenek, úgy allítja ő, sem a' poetica facultastol nem látszanak idegeneknek lenni, sem kimondások nem rút és kedvetlen. Bayle azt vallja, Moliereröl beszélvén, hogy az ennek újításait gáncsoló grammatikust is a' Gellius' szavaival kellene leczáfolni; 's noha ő maga Molieret kárhoztatni látszik is, de mingyárt nyilvánságossá teszi, hogy kárhoztatása csak a' szabadsággal visszaélést illeti; mert egyébiránt M. igen gyakran és tagadhatatlanúl szerencsés szovász volt, és a' franczia

nyelvnek nagy hasznára élt, mellyet sok kellemetes szavakkal és szólásformákkal gazdagított meg. *A' szovászat' szabadságát*, így állitja Bayle, *soha sem lehet a' jó iróktol megtagadni: mert különben a' nyelv szegény, meddő és lankadt leszen.* 'S nem ezen szabadság' megtagadtatása e az ok, hogy a' római irók — Lucretius, Seneca, Plinius 's mások — olly sokszor panaszolkodtanak nyelvbeli szegénységök ellen: midőn a' hellén iróknál illy panaszokat nem találunk? Nem azért maradt e a' franczia nyelv is olly szegény, mint azt Bayle, Arnauld 's más nagyok keservesen vallják meg: midőn a' német literátor értelmét a' legszövevényesb ideák közül is bátor szabadsággal fejleszti ki?

Nem lehet tagadni, hogy a' szócsinálás az embernek természeti joga közé tartozik, mellyet tőle tyrannismus' vétke nélkül senki el nem ragadhat. Ha nem volt hiba a' nyelvalkotás' első kezdetében a' tárgyak' megnevezhetésére szavakat találgatni, bizonyosan ezen találgatás mind addig nem változhatik hibává, míg valami új, még el nem nevezett tárgy vagy idea állhat elő. 'S hogy illyen tárgyak, kivált pedig illyen ideák, még most is állhatnak 's állanak elő, arrol csak az ismérет és gondolatok nélkül plántai életet élő ember kételkedhetik.

VI.

Történetnyomozás.

I.

Az emberi nemzet' történetsora, a' kezdet' egy pár emberétöl fogva korunknak ezer milliomáig, nem egyéb: mint egymásbol szakadatlanúl folyt okoknak és következéseknek szövedéke; — egy hosszu láncz, mellynek összefüggő szemein véges tekintet keresztűl nem hathat.

Ki mérheti meg az időnek hosszúságát, melly alatt az ember beszéd nélkül élt? A' beszédfeltalálást megelőzött kor az emberi tudománynak elveszett. A' beszéd tette lehetségessé a' traditiókat, mellyekben az íráselötti embernyomok' bizonytalan történetének maradványai a' késő unokákra általszállongottanak; 's általszállongottanak ugyan, de olly alakban, hogy többé azokat megismerni, 's a' való história' tárgyaivá tenni nem lehetett. Az emberi nem' historiája tehát az írástalálmány után kezdődik.

Ha a' régiségnek emlékeit 's írásait az idő megkímélé vala, kétség kívül a' történt dolgokról véghetetlenül többet tudnánk, mint most tudunk, de bizonyost nehezen. Tekintvén a' hajdankor' maradványait, mond

Schiller; nem látjuk e a' történetek' nagyobb részét szenvedelem, értetlenség, 's az író' sajátságai által alakjábol kiforgatva, ismeretlenné tételni? Gyanúnk felébred a' históriának legrégibb emlékei mellett, 's tulajdon korunknak évkönyveinél sem enyészik el. Tanúkat hallgatunk ki olly esetröl, melly csak ma, azon emberek között, kikkel élünk, 's azon városban, mellyet lakunk, történt vala; 's ellenkező bizonyításaikbol alig tudjuk a' valót kifejleszteni: minő bizodalommal viseltethetünk hát azon korhoz, azon nemzetekhez, mellyeket erkölcsi különjeik még távolabb tartanak tőlünk, mint a' közöttünk lefolyt czredek?

Szedd öszve azon töredékeket, mellyek a' régiség' emlékeiböl hozánk jutottanak, 's az emberiség' akkori történetei ugy fognak előtted állani: mint némelly öszvetört világnak széllyelszórt maradványai. Látsz magányos vonásokat, mellyekből egész képet formálni hijában igyekszel. Öszvenézed azokat, 's keresvén hasonlatosságot, következéseket akarsz kivonni; 's íme itt két 's három, vagy egyforma vagy egymáshoz illő, vonás, világot látszik gyujtani; de a' negyedikre vetsz tekintetet, 's újabb sötétség veszen körül.

Azok, kik a' természet' titkait 's törvényeit akarták felvilágosítani, saját fejeikböl alkottanak hypothesiseket, 's azokat a' természetre alkalmaztatván, később bizonyosan principiumokká igyekeztek formálni. Hasznos e a' valónak ezen módját a' historiára is alkalmaztatni? Talán nem csak nem hasznos, sőt felette veszedelmes. A' hypothesis' alkotója lassankint hozzászokik azt, a' mit először csak gyanúnak tartott, bizonyosságnak hinni; 's nem többé a' valót, hanem magának a' hypothesisnek megállapítását keresni. Összeköttetése-

ket, hasonlatosságokat világosságot nem az emléktöredékektöl a' hypothesisnek, hanem a' hypothesistöl kölcsönöz az emléktöredékeknek; 's maga magát észrevétlen 's akaratlanúl megcsalván, mindent hamis fényben kezd tekinteni; 's vizsgálódás helyett vak hitre téved el. Nem épen ugy bánt e Newton a' chronologiával, mint a' physikával? 'S íme az a' nagy ember, ki a' természettudománynak annyi fényt kölcsönözött, a' históriára fordítván fáklyáját, annak ál világánál eltévedett.

Voltak, kik hypothesiseiket a' régiség' töredékei közt csillámló neveken, 's névmagyarázatokon fundálták, 's a' történeti homályt ezek által kivánták eloszlatni. Ezeknek írásaikban bámuljuk az olvasás' kiterjedtségét, 's azon vas szorgalmat, melly az ezerféle tudósítások' összeszedésében mutatkozik. De a' morális világ ott hol az emlékek bennünket elhagynak, épen olly hozzáférhetetlen: mint a' metaphysikának tárgyai. Inductiók és analógiák lehetségekre vihetnek, bizonyosságokra nem. 'S ott, hol nem csak e g y a' lehetséges, mi fogja a' választást csalhatatlanúl vezetni? Mennél inkább szerelmes valaki a' maga hypothesisébe, annál messzebb téveszti el magát, 's annál inkább nem veszi észre tévelygését: a' mocsárban fellobbanó lángot vezércsillagnak nézi; saját gondolatit a' valósággal összetéveszti; széles olvasásátol félre vezettetvén, fontosságot a' sokaságban keres; 's mivel következtetései közt rendet 's öszvefüggést talál, nem is gyanítja, hogy hibáz, nem is gyanítja, hogy sokszor a' következtetések közt rend és öszvefüggés lehet, ha szinte maga a' fö állítvány azok közé tartozik is, miket a' logikusok *petitio principii* névvel neveznek.

Hajlandóság az etymologizálásra nagy olvasással egybe kötve merész elcsapásokra vezethet. Bochart örökös példáját adta ezen állításnak. Sokan ezt a' nagy tudóst igazságos keménységgel ítélték meg. Nem kell e az ítélet' keménységét meglágyítani azokra nézve, kik e' merészséget hazaszeretettel párosították? Rudbecket értem, és azokat, kik másutt és minálunk az övéhez hasonló szellemben dolgoztak.

II.

A' történeti jegyzékeket öszvekeresni, 's egymás mellett felállítani; való és valótlan tudósításokat egymástol megkülönböztetni; időszámlálást megjavítani; eredetet, születést és halált nyomozni: ezek 's az illyenek a' compilátornak és kritikusnak tisztében állanak. Az ő írásaikban látjuk a' nemzeteket, 's a' magányos embereket feltűnni és munkálni; de csak ugy, mint valamelly bábszínen az ugráló bábokat: a' kéz, melly a' szemelőtti mozgásokat rejtekéből igazgatja, láthatatlan marad; 's így gyakran szemlélünk következést ok, tettet rugó, 's történeteket egybefüggés nélkül. Illy szemlélés által gyült ismeretünk emlékező tehetségünkhez szól, 's lelket nom táplál. A' philosophusi történetvizsgáló felvilágosítja az emberi szívnek titkait, 's azokban keresi fel a' történt dolgoknak kútfejeiket; embert emberrel, nemzetet nemzettel, századot századdal hasonlít öszve; következésböl nyomozza az okot, 's okbol a' következést; a' kül homályt a' belső emberböl igyekszik felderiteni; tekintetével a' múlttol a' jelenkorig, a' jelenkortol a' múltig hat; a' nemzeteket a' kifejleni kezdés' pontjaitol fogva a' tellyes virágzás' 's majd a' hervadás' koráig nyomrol nyomra követi; kilesi a' se-

gédnek 's akadálynak környülményeit, a' fontosb történeteket mellyek a' nevezetesb behatásokat okozták, azon nagy bofolyású halandókat, kiknek szenvedelmeik, kinézéseik 's gondolkozások az egésznek alkotványára munkáltak: 's szakadatlan ügyelemmel fonja ellőttünk az ariadnéi fonalat, melly a' temérdek szövevényben biztos vezetőnk lehessen. Az illy vizsgáló, nyelvművészi sajátságokkal kikészítve, teszi azt, kit nagy történetírónak hívunk; 's az illy történetírónak tolla alatt leszen a' história a' valónak fáklyája, 's az emberi életnek tanító mestere.

Akarod e tudni, hogy ezen nemzetek, mellyek most Európának kebelében fény 's csillogás közt élnek és mozognak, mik voltanak valaha? Vedd kezedbe az utazóknak írásaikat; 's tedd által magadat lélekben a' tűzföldnek, új déli Vallisnak, új Zeelandnak, Otahitinak partjaira. Olvasd egy történetíró' szavaival, minő képet rajzolnak elõnkbe az utazók az úgynevezett vad népekről: — — Sokakat ismeretlenségben találtak a' legszükségesb mesterségekkel: vas, eke, 's némellyeket épen tűz nélkül; sokan még a' vad állatokkal küzdöttek eledelök 's lakjaik miatt; 's némellyeknél a' beszéd alig kezdett az állati hangokbol értelmes jegyekké kifejleni. Itt még a' házasságnak olly egyszerű köteléke sem volt szokásban; ott a' tulajdon sem ismertetett. Sok helytt a' figyelmetlen lélek a' naponként vissza forduló tapasztalást sem tudta megkapni: a' vad gondatlanúl adá el ágyát, mellyen ma feküdött, nem jutván eszébe, hogy holnap ismét aludnia kell. De harcz találtatott mindenhol, 's a' győzedelembér nem ritkán a' levert ellenségnek teste volt. Másoknál, kik az életnek több javaival ismerkedvén meg, már a' cultúrának ma-

gasb polczán állottak, szolgaság és despotismus rettenetes alakban tűntek fel. Ott egy áfrikai despot alattvalóit egy korty égett borért vetette áruba: itt sírhalmánál konczoltattak fel azok, hogy az alvilágban szolgálatjára lehessenek. Ott az együgyüség nevetséges fétisek, itt valamelly borzasztó szörny előtt borúl le (az ember isteneiben nyomja ki saját charakterét). A' mennyirel enyomják őtet ott szolgasság, butaság és babona: annyira nyomorúlttá teszi itt a' féketlen szabadság' másik extremuma. Mindig támadásra vagy oltalomra készülve, minden zörgéstöl felrettenve kémlődik pusztájában a' vad; ellenség neki minden a' mi új, 's jaj a' vándornak, kit a' szélvész az ő partjaira vetett ki! vendégi tűzhely nem fog számára füstölni, 's egy ajtó sem nyílik meg előtte barátságosan. De még ott is, hol az ember ellenséges magánybol társaságos életre, szükségröl bővségre, 's félelemröl örömre emelkedik — mi különösnek, mi iszonyúnak látszik mielőttünk! Darabos ízlése vidámságot az elkábulásban, szépséget a' fintorgatásban, 's dicsőséget a' mértékfelettiségben keres; rénye is irtózásra hoz; 's az, a' mit ő boldogságnak nevez, benünk csak szánakozást és csömört gerjeszthet.

Melly különbség az új zeelandi kanibál között és mi közöttünk. Polgári alkotványunk' oltalmában; földmívelés, mesterségek, müvészet és tudomány által segélve, 's megszelídülve; gondolattal, ismerettel és kivánsággal földet és eget általölelve; kikapva a' jelenlétnek 's mindennapinak szük köréből; a' szükségestöl a' kedvesig, a' hasznostol a' szépig emelkedve: minő czímek, hogy korunk' férfiúságának a' még gyermekidejű emberfajok' ellentételében örvendjünk! A' kimívelt európai nem elégedett meg azzal, hogy azt, a' mit saját

földén és saját földének kebelében találť, haszonra fordította, hanem felkutatta a' földnek minden részeit; idegen plántákat 's állatokat hazájában meghonosított, a' távol zónáknak clímáját önnen kertébe varázsolta; szobája' falait, asztalát és testét termérdek távolságban szedett zsákmányokkal borította el. Mi által lettek mind ezek lehetségesekké? Kétség kivűl a' tudomány által. Felvonatott a' múlt időnek kárpitja, Hellásnak és Rómának omladékai közül szedettek fel a' bölcseségnek magvai, mellyek plántálgatás, mívelés és ápolás által olly szép virágokká 's olly szép gyümölcsökké lettenek. Tudomány nyitott útat a' tengereken keresztűl ismeretlen földekig, 's a' mérföldek' ezreivel elválasztott népeket szomszédokká tette; tudomány alkotta öszve a' státusokat; embernek ember, nemzetnek nemzet ellen oltalmat készített; 's lelkeinket az állati ösztönnek felibe emelvén, ismeretszomj és az emberiség' felébresztett érzelmei által képesekké tett benünket, nem csak egy szűkkörű háznépnek tagjává, hanem egy egész nagy kiterjedésű hazának, sőt az egész világnak polgárává lehetnünk.

Kell e kivánni, hogy az emberi természet maga magát megtagadja, 's földfeletti tökélyre hágjon fel? Rosz és jó szükséges viszonyban vannak egymással; 's physikai és morális gonoszok egyformán munkálódtak azon javaknak nagy részét előtűntetni, mellyek elébb szükségtől 's félelemtől mentettek meg benünket, később pedig gyönyörűségünknek 's felemelődésünknek eszközeivé lettenek. Bátran állíthatjátok, hogy mind azon erkölcsi roszak, mellyek az új világ' vad népeinél saját meztelenségökben mutatkoznak, kisebb vagy nagyobb mértékben, többé vagy kevesebbé hasonlító alak-

ban, 's többé vagy kevesebbé elleplezve, a' legmíveltebb nemzetben is feltaláltatnak: de feltaláltatnak olly javak is, mellyeknek magvai a' vad nép' kebelében még észrevétlen szenderegnek. 'S az illy magvak miként jöttek ez vagy amaz nemzetnél virágzatba? Mint történt az, hogy ez itt a' miveltségnek olly magas polczára hághatott, míg amaz ott a' középszerűség' lépcsőin, vagy épen a' ki nem fejlés' alsó pontján marada? Hogyan vándorlott a' pallérozottság országokrol országokra, keletröl nyugotra, délröl éjszak felé? Mi módon lett lehetségessé, hogy bizonyos helyeken a' régi nagyság' emlékei felett félig vad népek fészkelnek? Ezek, 's az illyen kérdések, természetesen tolakodnak minden gondolkozó fejnek elébe; 's feleletet reájok csak a' históriának egésze, az egyetemi történetírás, ád.

Az emberi természet' köre mind a' physikai mind a' morális világra nézve felette szük. A' memphisi pap hajdan vaknak mondotta a' hellént, mivel tekintetének a' régiség' történetei nyitva nem állottak. 'S nem tartozhatik e, bizonyos mértékben, ezen megjegyzés mireánk is? Az, a' mit história' egyetemének nevezünk, csak töredékekböl álló szövedék; 's ezen töredéken is a' földkerekségnek csak egy része tűnik fel. Históriai tudományunk csak nehány népek' történetein alapúl, de ezen nehányak között sincsen egy is, mellyet a' maga eredetétöl fogva a' késő időkig nyomrol nyomra követhetnénk. És még is — mi szép, mi tanúságos végignézni azon kevesen is, a' mi szemeink elött elterjed! Hogyan lőn itt egy nemzet kicsinyböl nagygyá, egy más ott nagybol semmivé? Mi módon lőn néhol kevés számkivetett famíliákbol város, a' városbol birodalom, az összetört birodalom' omladékaibol hatalmas országok?

Miként ébred itt világosság a' vad nép között, 's annak jóltevő fényénél mint alkotja az magát össze kisebb vagy nagyobb társaságokká, mint lépdel találmányrol találmányra, ismeretröl ismeretre, hatalomrol hatalomra mind addig, míg ragyogó pályájának legmagasb pontján áll? Miképen borúl ott homály a' fény és csillogás közt századokat töltött nagy népre; 's mint süllyed el saját nagyságának terhe alatt lassanként? Hogyan áll elő itt egy még ismeretlen nemzet, mint sebes villám vagy pusztító szélvész; 's mint dühösködik országokrol országokra mind addig, míg kül és bel okok által megszelídűlvén, vérrel szerzett hazáját virágzó tartománynyá formálja? Miként megy keresztül amott egy másik, mint valamelly comèta; hamar feltüntével milliom szemeket vonván magára, 's hamar elhúnyta után többé fel nem tűnve? Mint hullanak itt szabad népek a' despotismus' örvényébe? Mint tűnik ki amott számos egymás mellett állott monarchiának sora a' történetekböl, mellyeknek omladékaikon demokraták emelik fel magokat? Mi vonzza itt a' tengerek által elválasztott nemzeteket egymáshoz, kik haszon és könnyebbség és segéd miatt ezer mérföldeken keresztül egymást megtalálják? Mi teszi ott a' szomszédokat, sőt hazafiakat is, egymásnak elenségeikké, kik különváló kinézésök 's igen sokszor puszta véleményök miatt kölcsönösen örökös idegenséget szívnak be? . . . Nem való e, hogy illy dolgokra fordítni szemeinket, szívet emelő tekintet?

III.

Midőn a' philosoph az emberiséget körülölelő nagy természetre függeszti figyelmét, lehetetlen, hogy mind

abban, a' mit egen és földön magának kivüle lát, rendnek és öszvefüggésnek csalhatatlanúl szembetünő jeleit ne lássa, ne érezze: az ember az egyedül, ki e' tagadhatatlan, ez örök rendnek közepében örök rendetlenségben látszik élni és mozogni. És még is, ha a' magános embert egész nemzettel, 's az egész nemzeteket egymással öszvehasonlítjuk; ha az oczeán' távol partjain élő gyermeknépek' rajzolatját a' régiség' történeteire alkalmaztatjuk; ha az emberi majd magából kitörekedő, majd magába bevonúló, nyugtatlanúl rest és restűl nyughatatlan léleknek egyes vonásait a' históriának egészében nyomozzuk: tapasztalni fogjuk, hogy az emberek különösen, és az emberi nemzetek közönségesen, minden elhajlások és különzéseik mellett is, mindig és mindenütt ugyanazon körben 's ugyanazon mozgások közt forganak. A' kertész bevetett egy ágyat tulipánmagokkal; 's feltenyészik a' virágnép ezerféle színvegygyel. Ez a' napnak jóltevő sugáraiban áll, amazt hideg árnyék borítja; ez most nyilik, amaz már elvirúlt, 's felette egy újabb emeli magát: de mindegyik ugyanazon alkotmánynyal bír; egyformán tápláltatik, él és enyész; 's gyökereiken újabb tavaszszal ujabb sarjazat virúl fel.

Ha a' történeteket magányosan tekintjük, gyakran olly vonások tűnnek szemeinkbe, mellyek rendkívülieknek, képteleneknek tetszenek; az egésznek öszvefüggésében ezek rendesekké, természetesekké, hihetőkké váloznak el. Némelly vonások külön válva csekélyek 's tekintetet alig érdemlők: ezek a' magok rendében az egészre temérdek behatással bírhatnak; 's az okok és következések' nagy lánczában a' fő szemet tehetik. Melly fényben jelenik meg minden a' philosoph' kerestülható

's öszvehasonlító lelke előtt! Ő százféle nemzetek' sokaságában, 's ezerféle történetek' vegyületében fáradatlan tekintettel követi az emberi lélek' mozgásait. A' jelenkor' tüneményeiröl, szakadatlan lépcsőken, felhág a' régiség' homályába; 's nem többé az emberi történetek' külsőjét, nem többé a' nemzeteknek egy meghatározott körben egymással és egymás mellet küzdésöket nézvén: magának az emberiségnek belsőjére figyelmez. Felül emeli a' nemzeti különségeken pillantatát; 's a' népeket ugy nézi, mint egy nagy kiterjedésű, de ugyanazon egy famíliának tagjait. Ezen nagy famíliának tagjai ezerféleképen ágaztak el. Lakjaik, szokásaik, véleményeik, nyelveik, 's száz meg száz különözéseik által egymástol eltávoztanak; de mind ezen eltávozások között is az a' közönséges szellem, melly magát az egész famílián keresztül lehellette, soha sem vész el a' bölcs elől. Igyekszik ő ezen szellemet a' maga számtalan széllyelfolyásaiban követni és felfogni; a' milliomok' sokaságában, a' státusalkotványok' temérdekében az egyes embert felkeresi és megtalálja; megvizsgálja őt azon öszvefüggésben, mellyben az egész természettel 's a' maga földi lakával áll; kilesi azon bel és kül erőket, mellyek a' physikai és morális világban vagy őtet munkálkodtatják, vagy ő reá munkálnak; a' történetek' különféleségeiben nyomozza azt a' rendet, mellyhez az emberi kifejlés és munkálkodás kötve van; 's azt kérdi magától, ha mind ezen erő, rend és munkálkodás nem valamelly bizonyos czélra siet e? Illy nyomozások vezetnek benünket arra, a' mit a' história' philosophiájának nevezhetünk.

VII.

Magyar.

I.

A' föld, mellyen sátorát felütötte a' magyar, őseinek vérével szerzett föld vala.

Kedves tehát; mert drágán vásároltatott.

II.

Azon emlékezet, hogy a' magyar hódítók' gyermeke, katonai dicsőség' keresésére indította őt.

Ezen indúlat a' környülállásoktol tápláltatván, önérzést, 's ez által bizonyos népsajátságot ébresztett fel, melly a' nemzetiségnek kútfeje.

III.

Éjszaki komolyság, ázsiai fényüzés, vezérséghez szokás a' vándorlás 's azt követő vívások között, küzdés a' szabadság felé de köznek részvétele nélkül . . .

Ezek azon scénák, mellyeket történeteink szakadatlan sorban mutatnak.

IV.

A' mi hét vándor nemzetségeink sokban hasonlitának azon arabsokhoz, kik a' pusztákon háznépekként telepedvén le, egyik familia a' másikat örök gyülölséggel üldözé.

Legalább a' szünetlen pártkeresés 's pártváltozás inkább familiai különöző lelket, mint köznek szeretetét, azaz nemzetiséget éreztetnek velünk.

VIII.

Önpanaszok.

I.

Az ég bőven osztogat mindennek mindent, örömet és bánatot; de szívet, melly így gyötörje magát, mint ez az enyím, talán még senkinek nem adott.

Érzem, ez engem megemészt előbb utóbb. Hadd emészszen. Olly időket értünk, mellyekben sokáig lenni nem ohajtunk.

II.

Én csak azért boszonkodom, miért van charakteremben bizonyos grádusú könnyelmüséggel ez a' lélekvesztő érzelékenység egybeszőve. Ezen utolsó nélkül amaz elsővel olly boldog volnék: 's már régen vége szakadt volna minden képzelt és nemképzelt bajaimnak.

De miért ez értelmetlen panasz? Sietnek napjaink; 's sokakat fogunk elfelejteni, és ismét sokakra emlékezni.

III.

Isten nem teremte erősebbet mint az ember — tűrni jót és gonoszt; 's káromlom a' mai érzelgős ne-

velést, melly a' spártai szent durvaság helyett euripidesi lágyságot plántál belénk, 's azt cselekszi, hogy Göthének Wertherén épen ugy sírunk mint Müller' fityogó darabjain, hogy látunk embereket, kik Wilhelm Meisternél is szemeket törlenek.

Valyon nem fogjuk e még a' római elegiákat is sohajtozásokkal olvasni?

IV.

Ollyan vagyok mint a' görög dithyramb: egyik érzésböl a' másikba, egyik gondolatbol a' másikba merengek által.

Miért nincs, ki mind ezen léleknüanszokat dalba öntse, vagy psychologi szellemmel kifejtegesse? Én magam azt nem tehetem. Mert nem bizonyos távolságban kell e lenni a' lélek' azon állapotjától, mellyet zengeni vagy magyarázni akarunk?

V.

Csak még is szép, még is jó ez a' világ.

Ha minden becsületes ember kettőt vagy hármat talál, kiben meg nem csalatkozik, úgy nincs okunk panaszra. Az a' nagy sereg . . . Hadd azt a' maga útján. Térjünk ki elöle; 's elvonúlásunk megadja nyugalmunkat.

Élj lappangva. Ezt tanítja Epikur. 'S a' philosophiának minden tanításai között ez az a' mit legjobban megtanúltam.

VI.

Vissza emlékezem; 's a' lélek megkapott.

Ez a' gyuladékony szív áldás nekem, 's nem átok. Elébb tellyesen a' közvilágó valék; 's most egyszerre,

mint valamelly mágiás ütés által — a' legkedvesebb, a' legboldogítóbb érzés dagasztja ereimet. Érzem, van erőm ennyi 's több megrázást is eltűrni. De midőn mondom, én: csak a' lelket értem. Ah, a' halandó test roskadoz. 'S még sincs okom panaszkodni; nincs okotok szánni.

VII.

Ezen pillantatban ismét könynyel tölt meg ez a' szem, melly felette későn tanúlt meg sírni. — — — A' fiatal kor, hősi érzeményekkel büszkélkedék. Nem. Érzeményeim csak kölcsönözöttek voltanak.

Nyomorult ember! Soha sem valál te hős; csak mindig érzelgő. 'S miért szégyeneljem megvallani, hogy nekem kínos enyéimtöl távol lennem. Sehol sem éltem távolabb enmagamtol 's gyengeségeimtöl, mint ezeknél; sehol sem szenvedtem ezer apró tekintetekben annyit mint közöttök: és még is sehol sem sírtam életemben búcsúkönnyeket, csak ott!

Szív, szív! Meddig nem fogsz még megrepedni?

VIII.

Itt a' levél: homályos, és roszúl írt; de szívhez szól, de szivböl folyt. Ott engemet szeretnek. 'S ki veheti rosz neven, ha ezen emlékezetkor könnyet hullatok?

Nincs visszásabb állat mint némelly ember, mert ez a' némelly ember szüntelen a' maga nyugalma ellen dolgozik; kiragadja magát onnan, hol maradnia kellene, 's oda fut, hová belépni nem kellett volna; — soha nem.

IX.

Felhevíték fejemet, 's megigértem hogy megyek; 's indulásunk között nem több mint két 's három óra van. De sok történik az alatt, míg fájárol egy alma leesik. Nem bizonyos, ha megyek e?

X.

Mit használna nekem, ha ezen pillantatban isteni erő által óhajtásim' 's vágyaim' világába röpíttetném is? Két pillantat múlva talán keserűbb könnyeket önteném mint most itt; 's ismét tovább, ismét távolba kívánkoznám. És még is, talán nem sírnék. Talán enyhítne . . . De mi enyhítne?

Nem látom a' betűt, mellyet irok; 's nem értem a' szót, melly tollambol foly.

XI.

Mindent adhat a' sors nekem; mindent, a' mit a' leghiúbb lélek óhajthat; de ha azt nem adja, a' mit én mindig óhajtottam és mindig óhajtani fogok, 's egyedül csak azt: cynikusabb leszek Diogenesnél, ki Sándortol csak fényt kért.

Homályosok panaszaim; de ha nem lehet másképen.

IX.

Palihoz.

1832.

Édes jó Palim, be sokszor igazságtalanok vagyunk a' sors iránt! Keményen fölrovunk minden roszat, minden kedvetlent, a' mit tőle szenvedünk; 's mi gyakran feledjük az általa vett jót! E' vallástétel szolgáljon engesztelésül sokszori békétlenkedéseimért, most, midőn nálam töltött napjaidnak szép emlékezete még mindig boldogító merengésben tart. Igenis ő, a' sors, nyujtá nekem ez örömet, hogy ismét ölelhettelek; 's ez öröm mi sokáig fog még nekem sok történendő keserűt megédesíteni!

Visszautazásod olta még mindig veled foglalatoskodom. Mert forgatom nálam hagyott kézirataidat, 's minden lapnál emlékezem rólad 's Bettydröl; 's emlékek lágyítja itéleteim' keménységét azokra nézve, mik benök nem tetszenek. Mert sok van, édes jó Palim, a' mi nem tetszik; és sok van, a' mi bár tetszik is, de kiadatását jónak nem látom. Sokat szólottunk együttlétünk alatt a' kritikázásrol; 's én, mint akkor ugy most is, azt hiszem: kritikázás, mint mi magyarokul azt

gyakoroljuk, sem írót sem olvasót jóra nem vezet. Kárt hoz a' leghasznosabb is, és botránkozást a' legszentebb, mihelyt vagy ferdén, vagy epével tétetik, vagy akarva és nem akarva félreértéseket eszközöl. Ez pedig a' kritikának sorsa közöttünk mind eddig, 's még inkább az leszen a' tudós társaság' ama végzése után, hogy a' tudománytár is kritikával tömessék meg. 'S ez által a' ferdeség, epe, és félreértéshez még egy új, 's talán legveszedelmesb gonosz jön: uralkodás; legalább uralkodni akarás. Mi ha czélt ér, örök veszedelmet; ha czélt nem ér, nevetségességet 's megútáltatást szül.

Illy szempontbol indúlván ki, természetes, ha ezt és azt szekrényedben maradni óhajtom. Ezek is ollyanok, mint minden más kritikáink: oldalaslag nézik a' tárgyat. Mit ér nekem gáncs, melly nem mélység' és körülvitt tekintet' következése? 's még inkább mit ér dicséret, melly siklik; complimentként ömledez? 'S mindenek fölött mit ér mentegetés, melly a' könyv' kedvetlenül fogadott oldalait fedezgetni igyekszik? Mind ezek együtt véve sem kritikát nem tesznek, sem ismereteket nem terjesztenck, sem olvasót és irót emelő fölvilágításokat nem adnak; 's következőleg arra valók, hogy küldött levélként elolvastatva félre tétessenek.

E' félretételt óhajtom az életirásnak is (Muzáriom. Rész IX.). Nem mintha Döbrentei az által sértetnék; hanem azért: mert e' darab a' félreértések' örök szülője és táplálója lenne. Mert egy felöl a' mód, a' mi itt követve van, talán nagyon kevés, talán fölötte nagyon kevés fejébe menne; 's ez által épen ellenkező hatást fogna tenni, mint a' czél vala. Más felöl azok, kik annyira hajlandók mindenütt és mindennél rosz

szándékot tenni föl, azt fognák magyarázni, hogy te is Döbrentei ellen czimboráskodol. 'S minekutána a' czimboráskodás nálunk mindenfelé olly divatban van, illő még a' gyanútol is óvnunk magunkat. Pörlöttem én is valaha, mint és mi szinben? itélje meg más. De embert, esküszöm, soha sem volt szándékom bántani; 's te jól tudod, hogy a' conversationslexicon' ügyében . . . . . vagy ügye miatt . . . . vagy, az ég tudja, miért . . . ? indult pört helyben soha nem hagyám. Azon kegyetlenség, mivel az folyt, visszarettent minden szelíd keblet; 's azt semmi esetre nem kell tennünk, hogy akármilly távolrol is, e' kegyentlenség' pártosi vagy tódítói gyanánt nézethessünk. 'S minekutána olly időben élünk, hogy a' legszelidebb kritika is tisztátalan kutfőből, czimboraságbol származottnak nézethetik: miért hagyjuk magunkat czimborának tekintetni, kik különben azon névtől irtózunk? A' kritika' hasznai ugy is mindig csak jelenvalók: azaz a' kritikának jelen roszat javítani, jelen homályt világítani kell; 's hatásai a' jövőre csak közvetve történnek. Mit gondolsz már? Fogsz e legjobb kritikai műveddel is jelenben hasznot tehetni, ha az illy gyanúk, illy félreértések közt fog olvastatni? Vannak idők, édes Palim, midőn hallgatni nagyobb jó, mint profétai ihléssel az ó és új világ' minden bölcseségét kitrombitálni. Midőn a' generatio veszélynek indult, akkor a' legszentebb czélbol eredt buzdítás is dühödésre intő felhivásnak vétetik; 's a' legártatlanabb tett botránkozás' kövévé fog válni; 's kárhoztatód sátánt lát bened, javalód pedig ugy dicsér, mint a' köz örjöngés' egyik fáklyahordóját. Én ugyan föltettem magamban, mostantol fogva minden pört távol kerülni. Nem a' Gottsched' és Lessing' kora ez, hol a'

zavarbol szép jövendő keljen ki. Akkor homály és világosság harczolt; most harczol: ember és ember. 'S illy harczban mi lehet más nyereség mint ütleg és kék folt? Pártok sülyesztettek el sok nagy nemzetet; pártok fognak minket is, parányi íróseregет, elsülyeszteni, ha viadalmainkban nem a' literatúra' ügye, de személyes czélok által vezettetünk.

Midőn ezt írom, lehetetlen vissza nem emlékeznem azon kritikai munkádra is, mit velem a' mult hónapokban póstán közlöttél. Mire való az? Nem fogna e, ha kiadatnék, a' conversations-lexiconi pörhez hasonlót ébreszthetni? Azt Te bizonyosan nem akarod, 's nem akarhatod. Pedig bizonyosan ugy lesz; mert ki fogja czélod' ártatlan voltát érteni, vagy érteni akarni? Tónusod irónia; 's hidd el nekem, iróniát a' mi publikumunk nem ért. Nem tartották e nálunk Yorick' érzékeny utazásait figyelemre nem méltó bohóskodásnak? Pedig a' nemzetben a' szeszély charakteri vonás. De talán a' szeszély 's a' szeszélyes irónia csak erős dosisban még itt érthető; vagy talán az irónia mindíg csak szó szerint értetik, 's igy egész hatását az olvasóra nézve elveszti? Én nem tudom; de annyit tudok, hogy Rózsabimbódat (Muzárion. Rész XLIV) bizonyos szeszélyes munkacsinálásokkal foglalatos irónk sem értette meg; 's gonosz magyarázatot adván szavaidnak, már előre lángot gerjesztett.

Hagyd el, édes Palim. Az egész dolog nem érdemes, hogy miatta kedvetlen pillantatokat szerezzünk magunknak.

Kritika nekünk nem való. Kés gyermek' kezében; melylyel vagy maga vágja meg magát, vagy máson ejt gondatlanúl sebet. Osztán a' gyermek sokszor gonosz

is, 's mérgében szándékosan is árt, nem lévén elég esze a' következést előre ellátni.

*

A' mi Szalaynk' itéletét Muzárion III. és IV. kötete felöl ki fogod e adni?

Örülök, hogy ő ezen itéletét vizsgálat alá akarja venni.

Ha olly sok kedvezőt nem mondott volna felőlünk, bátor volnék kimondani, hogy alig iratott még Muzárion felöl valami, a' mi olly mély betekintést 's annyi különféle ismeretet mutatna. Hanem dicsérőt dicsérni nem akarok; mert itéletem könnyen részrehajlónak látszhatnék.

X.

Kritika és Antikritika.

A' Tudományos Gyüjteménynek tavalyi köteteiben figyelmemet a' mi derék Berzsenyinknek Kölcsey' recensiójára tett észrevételei vonták különösen magokra? 's nem érdemlenének e ezen észrevételek figyelmet, ha szinte nem olly nevezetes férfiutol származtak volna is, csak azért is, mert a' recensió után nyolcz egész évvel jelentek meg? Alig képzelhetém a' felingerlett magyar költőnek haragját illy hosszú ideig tápláltatottnak lennie. Hajlandó valék azt hinni, hogy a' *manet alta mente repostum* Berzsenyire nem tartozhatik. De igy van, és hogy ez igy van — az nekem fáj.

Ime illy következései vagynak a' recensióknak! A' helyett, hogy a' recensens urak' állitásaként fáklyát gyujtanának a' józanabb izlésnek: pört és makacs megátalkodottságot okoznak; 's ezen makacs megátalkodottság nem leghathatósb eszköz e arra, hogy az ember a' legszorosb értelemben egyoldalúvá legyen, 's hajlékonyságát elvesztvén, a' haladás' utját maga előtt bezárja? Ezt mondám akkor, midőn Kölcseynek

lármát inditott recensiói megjelentek; 's a' következés úgy hozta magával, hogy mondásomat vissza nem vonhatom.

A' Csokonairol hozott itélet megnyitotta e az őtet vakon tisztelőknek szemeiket? Bizonyosan nem! Sőt több rendbeli sikoltozók keltek fel, tollcsatára készülvén; 's meg kell adni, hogy ezen tollcsatának gyönyörű következései lettenek! Mert nem ekkor tanitotta e bizonyos kéretlen védelmező, hogy a' művészség' tárgyairol az avatatlanok is itélhetnek? Nem ekkor számláltatott e a' Bürger' részeges nadrágvarrója a' német literatúra bajnokai közé? 's több illyenek, mellyeknek tudása nélkül a' tudós világ bizvást el fogott volna lehetni.

De visszatérek Berzsenyire. Mennél inkább tisztelem őt mint poetát: annál inkább ohajtottam volna, hogy ő a' maga poetai fennségéből egy rosz aesthetikázónak alacsonyságára le ne szálljon. Mert mit használnak mind azon sophismákkal tellyes commentatiók, mellyekkel ő recensensének vádjait eloszlatni igyekszik? Leszen e ezekből okosabb vagy a' publicum, vagy a' recensens? 's segéli e a' Berzsenyi dicsőségét annak látása: miként lett ő a' recensens' gáncsai miatt annak magasztalásai ellen is igazságtalan? 'S miként keres magának mentséget legtiszteltebb barátjainak 's a' külföld' nagy fiainak rágalmazásában? Ah, ezen gyöngeségekre a' derék férfiú nem vetemedik vala, ha Kölcsey jónak találta volna hallgatni.

Tudták azt mások is szint ollyan jól, mint a' recensens: hogy Berzsenyiben találtathatik bombaszt. Mi szükség volt azt Kölcseynek kitrombitálni, 's ez által az érdemes embert elkeseriteni? Azt remélette ta-

lán, hogy a' poetát megtérítheti? Vessen egy pillantatot Berzsenyinek feleletére; 's lássa ott, hogy a jobbulás helyett mint igyekszik maga magával elhitetni: mennyire jók legyenek minden ő expressiói? Ő panaszolkodik, hogy recensense az expressiókat megcsonkitotta, azaz (a' mi a' valóság) *egyenként hozta fel azokat*. *Ez*, mond Berzsenyi, *ollyan: mint ha valaki a' szép müvet úgy itélgetné, hogy annak fülét, orrát letördelné, 's akkor bizonyitaná Beckerrel és Ciceróval, hogy a' szobor valóban nevetséges.* Íme menynyire rosz a' felingereltetés! Más azt igen jól érti, hogy Kölcsey nem a' szobrot akarta nevetségessé tenni; hanem a' müvészt kivánná figyelmeztetni: miképen még némelly tagokon kézzel tapogatható darabosságok maradtak, mellyeket a' vésővel le kell simítani. De a' kéretlen jó tanács annyi mint rosz tanács. Imhol egy dönthetetlen bizonyság Berzsenyiben, hogy a' recensiónak haszna nincs. Valóban nincs; de kára, az igen is van elég: mert nem tagadhatatlan kár e az, midőn az az ember, ki minden hibái mellett sem szűnik meg lelkes költő lenni, olly szánakozásra méltó magyarázatokra ereszkedik! 's mikor a' köz tiszteletű énekes, az *alkalom* szót az *alakalomból* magyarázgatván, magát a' fejetlen etymologusok' porába vegyíti!

'S mit kell mondanunk arra, hogy Berzsenyi, ki ez előtt saját vallásaként azt hivé, hogy nékie tanulni nem szükség, most egyszerre tudós arczot vett magának; 's citál, aesthetikáz, philologizál? Minő varázs ereje van a' recensiónak, melly az embereket tanulni kényszeríti! De valóban jobb lett volna mind a' recensiónak, mind a' Berzsenyi' tudóskodásának elmaradni. Egész tudatlanság, úgy vélem, jobb mint fél tudomány. Mit

használ az, hogy Berzsenyi romantikáról, hellenikáról, szépségről, hellén nyelvről beszél, ha mind az, a' mit beszélt, alaptalan? Ő azt nyilatkoztatja ki, hogy ifjaknak ir, 's van e az ifjaknak hamis tudományra szükségök? Ő a' szépet csak a' vegyületben találja, 's az egyesnek szépségét meg nem ismeri: a' mit ismerni, ha már csak ugyan tanulni kezdett, Engel által megtanulhatott volna. Ő azon tévelygésben él, mintha a' görögöknél a' poetának és prozaistának nyelve ugy lett volna két egymástol különböző nyelv: mint a' magyar és szláv. Mert kétség kivül illy nevetséges gondolatra vezetnek azon szavai: *a' hellen eknek volt különös poetai nyelvök; mi ellenben csak úgy választhatjuk el a' poetai nyelvet a' prozaitol, ha azt kihímezzük, azaz, költői képletekkel érzékiebbé, új szavak és szólások által pedig újabbá és szebbé formáljuk.* Való, hogy Berzsenyi előtt a' görög nyelv ismeretlen föld: de a' legrövidebb reflexiócska éreztethette volna vele, mikép a' poetai nyelv a' prozaitol minden nemzetnél a' világon csak úgy különbözhetik, mint ő mirólunk a' görögnek ellentételében állitotta.

Mindig megvolt a' literatori csatákban az a' hiba, hogy a' csatázók soha sem a' valót, hanem mindig csak azon eszközöket keresték, mellyek által mind jó mind rosz oldalaikat megerősithessék, 's magokat csalhatatlanoknak, hibátlanoknak mutathassák. Innen van az, hogy a' pörirásokban annyi képtelen állitásokat, sophismákat 's kárhozatra méltó gyengelelküséget találunk. Fájdalom, hogy ezek a' dolog' megváltozhatatlan rendében állanak!

Miért állitja azt Berzsenyi, hogy az erő és fenség szülhet ugyan durvaságot és dagályt, ha izlés nincs

mellette, *de a' hol az nincs, ott poeta sincs?* Nem tudhatta e ő, hogy izlés nélkül ugyan nem, *de egészen ki nem fejlett izléssel* igen is lehet poeta? 'S hogy lehet, arra ő maga magának bizonyságul szolgálhat. Mert egészen kifejlett izléssel hagyott volna e dagályt verseiben? Nem látta volna e némelly dalainak menthetetlen gyengeségét? 'S fogott volna e a'provincialismusoknak pártjára kelni? De ő még a'külső formának a'belsőre folyását sem akarja látni. Az ő tanitása szerént horátzi ódát tibulli mértékre és tibulli elegiát horátzi mértékre bátran irhatunk. Nem következik e az illy értelemből az is, hogy Ovidius' általváltozásait benseradi rondeaukba forditani bölcs gondolat vala? Meg kell vallani, jó tudomány ifjainknak!

Berzsenyi recensensének vádja alol ki akarván bujni, *Remetejét* regének lenni tagadja; 's azt Isten tudja! mivé varázsolja. Stesichorra utasitja vádolóját, kinek müvei elvesztenek: miért nem inkább Pindárra, kinek győzeleménekei korunkig jutottak? Vagynak igenis Pindarusnál epósi tárgyak lyrai formába öntve; de lehet e ezen hasonlatosságot a' *Remetére* alkalmaztatni? A' különbséget itt nem látni, épen úgy hiba: mint azt állitani, hogy a' görögöknek nem volt egyéb lyricumok az ódán kivül. Az óda nem vala bizonyos fajhoz kötött név; de az, a' mi Berzsenyinek szavaibol kitetszik, hogy a' régieknek csak egynemű lyricumok volt, ez valóban nem nagy régiség-tudomány. Ha ő valaha csak Pindarusnak töredékein is végig tekinthetett vala, nem mondotta volna ezt.

Semmiért sem haragudtam úgy, mint Kölcseynek azon tettéért, hogy Berzsenyinek poetai charakterét lerajzolta. Mi szükség vala a' kritikának ezen alkal-

maztatására, élő poetáról lévén szó? Nem kellett vala e Kölcseynek előre látni, hogy az, a' mi a' művről mondatik, a' művészre, 's a' mi a' művészről, az emberre fog hibásan értetni? Kölcsey itt azt a' hibát is tevé, hogy magasztalásaiban határt nem ismervén, imádott poetáját Raphaellé csinálja; Horátznak 's Matthissonnak ellenébe állítja . . . 's több e' féle. Csuda e, ha a' tömjén által elkényeztetett költő mindjárt eleinte hibátlanul nagynak elhivén magát, annál nehezebben szenvedte a' későbbi gáncsokat? O recensensek, recensek!

Nem pirul e az ember, midőn olvassa, mint igyekszik Berzsenyi a' világgal elhitetni, hogy ő nem szűkkörű poeta, 's hogy ő hozzá nem fér semmi gáncs? De nem tudom azon érzést kimagyarázni, melly bennem felébredett, midőn Kazinczyt és Kist látám ő általa sértegettetni. A' recensens tehát meg leszen czáfolva, ha Berzsenyi a' maga legtiszteltebb barátjait terheli vádjaival? Mert hogy az ő allitásaként Göthét a' németek poetának sem ismerik; hogy ő Wielandnak, Schillernek, Vossnak semmi érdemet nem tulajdonít: az által nem nagy vélekedést gerjeszt ugyan itélőtehetségéről, de a' sziv itten kérdésbe nem jöhet. Csak barátjait ne bántotta volna.

Megvallom, haragban vagyok mind a' kritikus, mind az antikritikus ellen. Ohajtanám pedig, hogy az egész dolgot hideg vérrel tekinthetném. Milly tanuságot vehet a' szemlélő magának, midőn a' felingerlett emberiséget látja munkálkodni! A' felingerlett fej előtt minden dolog elváltoztatja saját természetét, szinét, relatioját; 's idegen állapotban jelen meg. Az ember, úgy tekintve mint művész, szoros függésben áll a' maga művé-

vel, 's lehet e, hogy a' művről ne a' művészre 's a' művészetről ne a' műre folyjon el és vissza a' gondolat, a' vizsgálódás? De az ember mint ember, 's az ember mint művész két egészen különböző helyhezetben áll. Nem képtelen kivánság e az Berzsenyitől, hogy a' művről lévén szó, a' művész ne jöjön tekintetbe? 'S nem képtelen gondolat e az, hogy a' mi a' művészről a' művnek relatiojában mondatik, az a' nemművészi helyhezetben álló emberre magyaráztassék? Az illy öszvezavarások nevetséges sophismákra adnak alkalmat; de hijában kiáltozod a' megsértett versirónak: *distingve!* Sok poeta magát sem érti, nem hogy a' gáncsolót értené.

Nem tudta e a' publicum Kölcsey nélkül is, hogy a' genienek több és többféle kiterjedései vagynak? Az a' festő, a' ki olly szép virágokat teremt vásznára, mint Huysum, igen is hogy tiszteletet érdemlő művész; de az a' festő, a' ki olly emberi alakokat hoz elő, mint Raphael, kétségkivül még több tiszteletet fog aratni. Raphaeltől fogva Huysumig sok a' művészségnek lépcsője, 's mennél több lépcsőt tölt be valaki, annál nagyobb kiterjedésű genie lakik keblében. A' művész tehát nem csak a' művnek tökéletességéből, hanem a' tökéletes műveknek sokféleségéből is itéltetik meg. 'S ez az, a' mit Berzsenyi teljességgel nem akar megérteni, 's a' mit ő talán előbb utóbb meg fogott vala érteni, ha a' recensenstől nem ingereltetett volna.

Most is jut eszembe, mennyire boszankodtam, midőn Kölcsey Berzsenyinek poetasága előtt kimérte a' határt, azt állitván, hogy ő a' poetai pályán a' praedestinált messzeséget már elérte? Szükség e az illyeneket kikiáltozni? Nem látta e azt minden az Episto-

lákbol 's később a' Kultsár' Leveleiben 's a' Hébében, és Aurorában megjelent darabokbol, hogy a' költő lefelé száll, *a summo discedens vergit ad imum?* De kimélni kellett volna a' tiszteletre méltó embert, 's ha mindent hangos szavakkal harsogtatunk ki, mi marad úgy fülbe sugni való? Valóban a' recensens urak nagyon gyakorolják a' demorkatiai szabadságot! 'S mit nyertél, jó recensens, szabadságoddal? Ime Berzsenyiddel még azt sem tudád elhitetni, hogy az általad gáncsolt rosz rímek az ő hibájából eredtenek. A' makacs költő hibáit a' nyelvre háritja, 's azt akarja megmutatni, hogy a' szebb rémek csak a' mesterkélésnek, nem pedig a' müvészetnek tárgyai. Nem érzi e ő azt, hogy a' mi Zrinyink milly sokat fogott volna nyerni a' szebb külső által? Nem érzi e, hogy a' poeta a' csupa versisificatortol különbözik ugyan; de a' kettőnek egybeolvadása az, a' mi a' tökéletes szépnek előteremtésére megkivántatik?

Ki ne mosolygna, látván, mint él Berzsenyi a' maga recensense ellen repressaliákkal, midőn annak *Jegyváltóját* a' poesis köréből számkivetni igyekszik? Fog e Kölcsey is az eltiport dalocska mellett Berzsenyinek példájaként antikritikázni? Ők lássák, mit csinálnak egymással!

IX.

Müvészi Vetélkedés

Gessner' Forditójával.

I.

Nem vérrel-ázott bátor höst, nem sivatag harczmezőt zeng a' vig muza; szelíden 's remegve futja ő a' zajt: könnyű sippal jobbjában.

Hives patak' csörgedése 's szent erdők' homályos ernyőik által édesgetve, sásos part mellett bolyong, vagy virágokon jár, 's magas fák' zölden boltozott folyosóiban, és nyugszik a' lágy pázsiton, 's dalokon elmél érted, csak érted szép Daphne! Mert lelked, tele rénynyel, 's tele ártatlansággal, vidám mint a' legszebb tavaszi reg. Úgy röpdez szüntelen ébredt tréfa 's vig mosoly körülök e' kis ajkaknak, körülök e' pirúló arczoknak, 's szelid öröm szólt szüntelen szemeidből Ugy van, miolta engem barátodnak hívsz, kedvelt Daphne, azolta tisztának, ragyogónak látom a' jövendőt; 's öröm és gyönyör kiséri minden napom'.

O ha e' vig dalok neked tetszenének, mellyeket muzám pásztoroktol tanúl el gyakorta. Gyakran meg-

lesi ő sürü berkeikben a' fák' nympháit is, 's a' kecskelábu erdei istent, és sáskoszorúzta nymphákat a' grottokban, gyakran megkeresi a' mohos kunyhókat, melylyek körül a' szántó csendes árnyakat plántál, 's történeteket hoz elő a' nagy sziv, rény 's örökké vig ártatlanság felöl. Gyakran meglopja a' szerelem' istenét is, sürüen egymásba szött gallyak' zöld hajlékaikban,'s gyakran a' füzbokorban a' kis csermelyeknél. — — — —

II.

O te, ki kedvesb vagy mint a' harmatozó reg, te nagy fekete szemeddel! szépen lebeg el sötét hajad a' virágkoszorú alatt, játszik a' szelekkel. Kedves az, ha piros ajkaid mosolyra nyilnak meg, kedvesb még, ha énekre nyilnak meg. Kihallgattalak Chloe, téged hallgattalak ki, midőn ama reggel a' kutfőnél énekléI, mellyet két tölgy árnyékoz be; haraggal, hogy a' madarak el nem némulának, haraggal, hogy a' forrás csörge, hallgattalak ki. Már tizenkilencz aratást' láttam, és szép vagyok, és barna ábrázatban. Gyakran vettem észre, hogy pásztoraink megszüntek énekelni, 's figyelmeztek, midőn énekem keresztül csengett a' völgyen, 's a' te énekedet nem fogná követni jobban sip, mint enyim. O szép Chloe, szeress engem. Lásd, milly kedves az: e' halmon az én sziklámban lakni. Lásd, mint szöv a' csuszó repkény zöld hálót kellemesen a' szikla körül, 's bérczét mint árnyékozza be a' tövisbokor. Barlangom alkalmas, 's falai puha bőrökkel vannak bevonva, 's szája elébe tököt plántáltam; magasan csuszik fel az, 's alkonyló födellé vál. Lásd, milly kedvesen tajtékzik a' forrás sziklámbol 's tisztán csörgedez el a' dércze felett, magas füven 's virágokon keresztül. Alatta a'

halomnak kicsiny tóvá gyül öszve, körülkoszorúzva kákával és füzzel, hol a' nymphák a' csendes holdvilágnál gyakorta tánczolnak sipomon, midőn a' lejtő faunok crotaljokat utánam verik. Lásd, mint boltozódik a' halmon zöld grottá a' mogyoró, 's mint csuszkál a' szeder fekete gyümölcscsel körülem, 's mint emeli fel a' galagonyabokor piros epreit, 's mint állanak gyümölcscsel tele az almafák szőlővesszőkkel körülölelve. O Chloe, ez mind enyím. Ki ohajt többet magának? De ah, ha te nem szeretsz engem, akkor vastag köd burkolja be az egész vidéket. O Chloe, szeress engem. Itt fogunk majd a' puha füvön feküdni, ha kecskéink a' sziklás oldalon mászkálnak, 's a' juhok és tulkok körülünk gázolnak a' magas fűben; akkor elnézzük a' kiterjedt völgyet, a' ragyogó tengert, hol a' tritonok szökdelnek, 's hol Phőbus szekeréről leszáll, 's éneklünk, hogy messze körös körül visszazengjen a' sziklákban, hogy a' nymphák megálljanak 's hallgassák, és a' kecskelábu erdei istenek.

Igy énekle Milon pásztor a' sziklán, midőn őtet a' bokorban Chloe kihallgatá; mosolyogva jöve elő, 's megfogá kezét a' pásztornak. Milon, te pásztor a' sziklán, igy szóla; szeretlek tégedet, inkább mint juhok a' zanótot, inkább mint madarak az éneket. Vezess engem barlangodba. Édesb nekem csókod mint méz, olly kedvesen nem csörg nekem a' folyam.

XII.

Könyvkivonatok. *)

I.

1831. Budán, a' m. k. egyetem' betüivel. Kisfaludy Károly minden munkái. Öszveszedte Toldy Ferencz. 1. kötet. VIII. 232 l. VII. kötet. 268 l. VIII. kötet. 260 l. 8.

Az első kötetben Kisfaludy Károl' versei, a' hetedikben és nyolczadikban pedig beszéletei és vegyes kötetlen iratai foglaltatnak; olly művek, mellyek az Aurora' éveiben egyről egyig megjelentek, 's az olvasó közönség' kezén már régen forognak, azaz más szókkal, mindenek előtt, kik a' magyar literaturát kedvelik, 's a' magyarúl irt könyveket olvasásra méltatlanoknak nem tartják, tökéletes ismeretben vagynak. Bátran állithatjuk, hogy az, ki Aurorát nem forgatta,

*) A' magyar tudós társaság' levéltárában egykét könyvkivonat 's néhány vélemény találtatik Kölcseytől, amazok az akademiai folyóirás' számára, mint az a' társaság' első évében megindítandó vala; emezek pályairatok vagy nyomtatás végett beküldött dolgozatok iránt. A' szerkesztők itt csak a' könyvkivonatokat adják: miután a' vélemények, mint az akademia' tulajdonai, ez úttal ki nem bocsáttathatók.

's bene Kisfaludy Károl' dolgozásaival idöt nem töltött, az ujabb literatura' szüleményei közül bizonyosan semmit nem látott. E' körülményt említenünk szükség vala; mert ez határozza meg: millyennek kell e' kivonatnak lennie, mit a' tudománytár' számára az elöttünk álló kötetekböl készitendök vagyunk. Böv és környülállásos kivonatot adni olly irásokbol, miket az olvasók' legnagyobb része könyvnélkül tud, közönséget sértö untatás lenne. Nem nyujtunk azért egyebet egy sebes tekintetnél a' kötetek' foglalatjára, a' mi rövid emlékeztetés gyanánt szolgáljon.

Az elsö kötet' tartalmát teszik

a) Dalok két könyvben; az elsö könyvben a' fentebb nemü, másodikban az 1828—30 évek alatt készült pórdalok foglaltatván.

b) Elegiák.

c) Balládák és románczok.

d) Elte.

e) A' két Hajós.

f) Vegyes költemények.

g) Epigrammák, gnómák.

A' hetedik kötetben adatnak Kisfaludynak beszéletei; 's e' hetedik kötet egyszersmind a' beszéletek' elsö kötete. 'S foglalatja:

Tihamér; novella nagy Lajos' korábol, komoly nemben. Kisfaludynak illy nemü müvei köztt legkiterjedettebb. A' beszéleti tárgy a' nápolyi háboruval 's a' Zács nemzetség történeteivel lévén öszvekapcsolva, historiai románná válik.

Barátság és szerelem; szeszélyes beszélet. Rajzolatja az emberi élet egyik legfontosabb szakának; midön a' férfikor küszöbén álló ifju' feje és szive elég fogla-

latosságot nem lél, 's e' miatt a' képzelő tehetség megromlik.

Sok baj semmiért.

A' fejér köpenyeg.

Sulyosdi Simon, mindhárom derült előadásban.

A' nyolczadik kötetben a' beszéletek' második kötete, 's vegyes prózai iratok foglaltatnak. A' beszéletek igy következnek:

A' vérpohár, komoly beszélet.

Bajjal ment, vígan jött.

Tollagi Jónás' viszontagságai.

Mit csinál a' gólya? mindhárom szeszélyes beszélet; 's közttök Tollagi Jónás Kisfaludynak e' nemben legnagyobb munkája. Bene mint az épen előtte állóban pedántság, világismeretlenséggel és jószivűséggel párosulva rajzoltatik.

Viszontlátás, komoly nemben.

A' vegyes kötetlen iratok az Élet és halál, 's Pálma és cziprus czimü két allegorián kivül az Andor és Juczi 's Hős Fercsi czimek alatt ismeretes parodiákat, keleti közmondásokat, 's még holmi kevés számú apróságot foglalnak magokban. Az allegoriák moralis tárgyuak; a' parodiák pedig az Ossianisták' üres puffaszkodásaikat teszik nevetségessé. —

II.

Kassán, nyomt. Werfer Károly cs. k. pr. akad. typogr. Nemzeti Játékszini Tudósitás. 16. számban. Irta Keresztszegi és Adorjáni Gróf Csáky Theodor. 183⁰/₁ l. 66. 8.

Ezen tudósítások' első száma 1830. évi december' 11-dikén, utolsója pedig 1831-diki martius' 26-dikán jelent meg; 's a' kassai magyar szinjátszók által 1830. november' 25-dikétöl kezdve 1831. martius' 24-dikéig tett elöadásokat veszi itélet alá. Czélja nem annyira az elöadott müvekröl, mint magokrol az elöadó színészekröl itélni, 's annálfogva benök müvizsgálat sehol sem találtatik; csak némellykor, 's csak közönséges kifejezésekben szólván a' játékszinre hozott darabrol. Igy például: l. 6.

„A' pultavai ütközet. Ezen historiai darab, melylyet valóban szépen lehetett volna kidolgozni, eredetében a' szerző által elhibáztatott; nagyon körülállásos volna az olvasót annak meghallgatásába untatni, a' mit ezen darab, és annak forditása ellen mondanunk lehetne; nem igen helyes volt annyi sok idegen szavakat meghagyni, mellyeket többnyire könnyü lett volna magyarra forditani, úgymint: provintziák, armádia, triumphus; meg kell vallanunk: hogy a' mai játékkal teljességgel nem voltunk megelégedve 'sat." vesd öszve l. 14. A' diadema. l. 23. Az alpesi rózsa. l. 29. A' természet' gyermeke. l. 31. Eliza és Claudio. 'sat.

Fő szempontja a' szerzőnek a' szinészi elöadás' megitélése, 's ezt miként vitte véghez, mutatja a' következő hely, mit kiirván, egyszersmind mindent megtettünk, a' mit illy kicsiny, de a' mellett sokféle tárgyu könyvek' kivonata körül tenni kell.

l. 2. „Dériné asszony, kinek munkás szorgalma és jeles tehetsége kiváltképen az öltözetmesterségben eléggé ismeretes, mind a' daljáték' kiválasztásában, mind öltözetében egészen bebizonyította a' megkülönböztetett tiszteletet és figyelmet, melylyel ő a' közönség iránt mindenkor viseltetik. Kubayné asszony szinte kellemesen és jól énekelt. — Pály urnak azon választásával, hogy kötött nadrághoz topánkát vett 'sat. — Sajnáljuk, hogy Szerdahelyi úr, kinek éneklése és öltözetbeli tisztasága a' közönség előtt mindig kellemes, ezen daljátékban keveset énekelt. Klára leányasszony pedig ezen estvén felette szerencsétlenül választotta öltözetét. 'stb. — Pályné asszony ugyan jobban volt öltözve; de még sem tetszőleg nézett ki. Az utolsó jelenésben a' tanács' ülése, valamint a' capitolium' égése is helyesen volt előadva.“ 'sat. —

III.

Árpád. Irta Pázmándi Horvát Endre. Pesten, Beimel József' könyvnyomtató intézetében. 1821. 8. XII. könyv, és szókalauz. 487. l.

I. Könyv. Nyolcz ága volt a' nemzetségnek, melly nyolcznak egyikét a' magyarok tevék India' szélein. Visszavonás miatt elváltak; kazarok Volgánál, Denep és Tanais közt, kunok Pannoniában. Kunavarok, besnyők, szabirok, bolgárok, jászok és úzok később hagyák el Ázsiát 's bujdostak. Magyarok utoljára, kétfelé. Egy fél Kumában, más fél a' Balambér utján. Ez a' fél Ural hegynél és Etres (Irtis) folyamnál

Hol Csabakulcsának — —
— — — — — és Örsnek városa Örshon.

Itt laktak a' döntő magyarok, várván gyarapodásokat, hogy Atila' örökségét erővel megvíhassák. Négy emberkoron át készültenek;

Bölcs Tatur a' főpap, kire a' nép hallgata, szinte
Mintha az Istennek szájával szólana, minden
Évnek fordulatán Etelét hirdette — — —
— — — Ekölcs, joslója Csabának
Irva hagyá. —

Csaba rakatá Csabakulcsát a' Pannoniábani kipusztulás után

Detrét és Aladárt átkozza Sikambria' népe
Mig a' déli sugár köveit melegiti tüzével
— — —
Átok az elhajlott, az irigy magyarokra; hazájok'
Vesztettek legyenek; boruló szolgái azoknak,
A' kiken ekkédig fitogatták nyalka hatalmok',
Fussanak a' gaz vértagadók, mindenha csatában
Győzzön az ellenség 's őket tiprassa lovával.

Láthegyen szokott lenni év' újúltán a' nemzeti ünnep és áldozat, midőn a' pap a' Csaba jóslója' könyvét olvasni, 's a' nemzetet az Atila' örökségének visszavételére tüzelni szokta.

Oltár, nemzeti zászló, kelevész, nagy táborkürt.

Tavaszszal vala az ünnep,

Itt mikor a' nyájas zephirek? — — —
— az erős Etelének bírni hazáját.

Főpap' beszéde.

— —
— —

Mind ki tehát magyar, esküdjék e' mennyei kardra:
(Jobbja reá mutatott) bátor meghalnia kell is
A' nyilzápor alatt, harczolva keresni hazáját.

Magyar nemzet hét ágra osztva, hét vezér alatt. Álmos' fia Árpád (Turul maradéka), szomszéd Huba, Szemere' apja; keletre Lebed (Előd); tul Abán Und, mellette Taks; mögöttök Kont. Kávakörig Tuhutum terjedt északra közepén Vérhát és Aba közt. — Főpap beszéde után heten esküsznek vont karddal, kengyelből

Esküszik a' nemzet
— — — — —
— — — — — nem nyujtja hatalmát.

Áldozat — tavaszszal, és egyébkor rendkivüli esetekben.

II. Könyv. Áldozati pompa — áldozat' kedves volta Isten előtt — jövendölés Pannoniába menetelről — bucsú a' mostani laktol — tanács egy vezér választására: Válaszszatok eggyet, 's azt Etelének igaz magvából. — Álmos fogadja a' beszédet helybenhagyólag. Lebed forgat szándékot fővezérség felöl. Szövetkezik a' kazarok' fejével Bogorral. Bogor lyányát kéri fijának Szabolcsnak. Szabolcs és Illi szeretik egymást. Szabolcs

viszi Illi' képmását; Lebed a'képbe szerelmes lesz. Magának kéri a' lyányt, Bodót küldvén Illamkőre Bogorhoz. A' kazar leányát oda adja. Bodó megérkezik a' láthegyi pompakor. Bodó hirt visz Szabolcsnak, ki fájdalmában tűzbe jön, 's bajjal csendesedik le. Lebed most még inkább remél fejdelemséget. Megtámadja a' papot, hogy egy fejedelmi vezért kiván — még pedig Etelének izéből — 's lóra ül, menni akar, a' több vezérek gátolják. Huba szól a' pap' principiuma mellett — Lebed dühhel felel, 's kiragadja magát seregéhez. Taks veszen szót Lebed ellen. Az áldozat elosztatik a' vezérek 's nép közt. Lebed a' neki ajánlott részt visszaveti. Főpap inti a' magyarokat főválasztásra, 's Hubát, hogy Lebedtöl födje a' tábort. Az áldozat elköltetik. Huba megy.

III. Könyv. Tavasz — éjjel, álom, Huba őrt állat vitézeivel — Lebed Karcsot, apródját küldi kémkedni 's Böngört megnyeri. Maga viraszt. Karcs észrevétetik. Bongör' szolgájának mondja magát, Huba nem hiszi, 's letartoztatja. Ünnep reggel; a' főpap indul táltosival — —

legelőbb a' hadnagyok — : Álmos,
Apja ez Árpádnak; Tuhutum, Zont, Taks, Huba, és Und,
És fiaik. Horkat Tuhutumnak hozta világra
Hütvöse Csörsz; Kónté, 's Kusid és Koppán, jeles ifjak
A' harczok' mezején; Takstúl ki ered vala, Lélnek
Hivták volt; Szemerét nemzé Huba; kedves Etéjét
Und.

Ezek valának a' főpap körül. Főpap szól. Lebedhez kiván küldetni békitő követet. Huba ellentmond,

's elmondja a' Karcscsal történtet 's Böngört elökivánja. Böngör és Karcs szembe állittatnak. Ez felfedezi Lebedtöl jöttét, Böngört megnyerni, hogy hadait Lebedhez kapcsolja. Tuhutum haragszik 's először is kér főválasztást, azután Lebed' rontását. Zaj hallik; gondolják, Lebed jön; de Szabolcs érkezik; felfedi, mint vette el mátkáját az apa. A' hat vezér megdöbben, Tatur szól; 's Szabolcs apja helyett hetedik vezérnek vétetik. Tuhutum ujra kér főválasztást. Tatur szól 's ajánlja Álmost

— — Tural — —

— unokája Csabának,

Kit nemzett Etelénk, tudjátok, helleni lyánytol,

Őse Tural Sárdnak, Sárdtul származta Elődnek;

Ettül Ügyek; 's nincs más, Etelét ki közelbre megérné. 'sat.

Tuhutum szól, Álmost elfogadja, feltétel alatt,

— — legyen ő fejedelmi vezérünk

— — — —

Ezt ha tevők vagytok, nem esik kárunkra tanácsom.

Álmos szól; öregségével mentekezik — Tatur ajánlja Árpádot.

Szögszinü volt Árpád arczára

— — — —

Igy ült a' paripán Árpád Álmosnak utána

Tisztességet adó az öregnek, gyermek apának I. 94—96

Hat vezér külön tanakodik; és Árpádot elválasztják. Huba megviszi a' választást Árpádnak 's feltételeket tész. Árpád elfogadja — a' több vezérek pajzsaikon felemelik.

Ezzel szálla Tatur nyergéből 'sat.

— — — — ragyogó fényébe merülve.

Tatur annunciálja a' választást a' népnek.

IV. Könyv.

Habzik ezen közben méregtől szája Lebednek,

's várja Karcsot. Csökön jő; 's hirt hoz Szabolcs' általmentéről. Lebed dühödik. Tompor vigasztalja megmaradt népe' hűségével. Csendesedik, 's tovább vonúl, hogy Szabolcs' példája többeket ne csaljon. — Virad, ismét ünnep. Tatur javall frigyet fővezér és nép közt. Elfogadják. Tatur mondja a' frigyet,

Hallja meg ég és föld.

— — — —

Ez legyen a' törvény — 'sat.

Szertartás — borba vércsöppek — Árpád iszik, a' hat utána. Főpap adja a' kardot — Berendnek a' nemzeti zászlót, Lélnek a' tábori kürtöt. Áldás —

Áldásom rajtad fejedelm 'sat. p. 110

Árpád szól most legelőszer. Igéri magát; Etele' hazáját fölkeresni óhajtja — Álmot beszél (Etelét látta álmában) —

Mennünk kell magyarok! rólunk ez az isteni végzés.

— — —

Mennünk, egy szivvel felelék 'sat. p. 112.

Árpád az oltárrol leszáll. Megtekinti a' sereget; játékokat parancsol. 1. játék: futás. 2. nyilazás 3. kettős baj. 4. lovagviadal kelevészszel és karddal.

Gelemér és Szabolcs közt — Gelemér ajánlja magát népeivel a' magyarok közé: Árpád elfogadja fejedelemi felsősége alá. —

Árpád bevégzi a' játékot; inti a' nemzetet a' menetelre Pannonia felé; meghatározza az öszvesereglés' pontját harminczadnapra az Uralon túl; 's meghívja Gelemért is. Főpapnak rendeli, az oltárt elrontatni, hogy ide többé senki ne tartson

Igy szólott Árpád 'sat. p. 137.

V. Ének. Indúlás. Első indúl Szabolcs. — Szakmáron Huba gyülést tart 's inti népét készülni. Fiát küldi a' távolabb vidéket bejárni, 's az indúlásra szükségeseket elintézni

Repül ez mint gyöngy ver az égnek,
Fellegiben szárnyát mikoron kiereszti, csapongván.

Czink, Újbér, Szapoly és Kétalap bolgár feleségeik miatt az indulásnak ellentmondanak. Szemere tűzzel szól. Czikador büszkén felel. Gerend csendesiteni akarja őket. Eloszlanak. Szemere apjához követet küld.

Huba indul Szakmárrol. Érvölgyön megáll, várván Szemerét, népét vigadni inti. Követ érkezik Szemerétől, mondja, hogy Czikador Szemerének veszélyt készit. Huba Tormát és Rédét küldi sereggel Szeméréhez, hogy Czikadort élve halva hozzák. Mennek. Huba

mint egy sas az ifjakat őrzi
Nem pillantva szemét, ha gyanit veszedelmet: azonkint
A' fő sátor alól hadait megjárni kiindúlt.

'S rendeléseket tesz a' bolgárok felé. Az alatt Czikador Szemerére készül. Gerend ennek intést ád, másnap jön Czikador, Szemere kivezeti seregét a' derencsi sikra. Ütközet. Szemere sebet vesz. Gerend érkezik. Czikador visszavonúl, Gerend' népe szaporodik. Másnapi ütközet; a' sebesült Szemere a' csatában, Gerend magához veszi. Torna jő; Czikador ijed, Szemerével találkozik. Czikador elesik. Győzelem. Szemere Szapolyon Czikador nőjének szól

— — el nem veszem élted'
Sem jegymarhádat — — — uradnak
— — — porrá teszem advát.

Az asszony esdeklik; Szemere közel van a' lágyuláshoz, de sebe felbomlik

'S ismét fölzúdul lobogó forralma dühének
— — —
— — ha fölolvadsz is sirtodban, az engem
Meg nem hajt 'sat. p. 165.

Elveszi a' fiút

A' szűfogta gyerek 'sat. p. 166—167.

Rablás; visszaindulás, osztály. Derencs elhagyatik 's lángoknak adatik.

— — a' tábori kürt szól harmadik izben,
Száz zászló lobogott 'sat. p. 172.

Érkezés Hubához. Szemere előlép győzelmi önérzéssel. Huba Gerendet dicséri fia' megtartásáért. Fiát

feddi, hogy Czikador' nőjétől fiát elvevé, 's az elvett gyermeket fiává fogadja. A' sereget elrendeli. Hajnalra kelve megindúl; Örshonnál megtelepednek, Szabolcs szomszédában. —

VI. Könyv. Tuhutum és Horka Berényben hasonlólag készülnek. Tuhutum küldi Dobokát és Horkát, bejárni a' megyét, hogy mindenkit inditsanak, 's gyüljenek Bérczaljára. Maga Berényben gyülést tart, 's keményen szól, hogy a' láthegyi végzésnek senki magát ellenszegezni ne merje.

Melly lator ármánynak munkája, hogy a' magyar eggyet
Nem tud akarni, ha csak vas vessző nincsen utána?
Most, hamikor, kiki óvja magát, 's szakadékot okozni
Rettegjen 'sat. I. 180.

Tuhutum sátorok alá költözik. Jön Und' fia Sárkutrol, Ete, megkérdezni apja' nevében, merre indúl Tuhutum; 's igéri, hogy Und kisérni fogja, hogy az ellenséges népektöl bátrabbak legyenek. E' beszédén jelen van Kuldina, Tuhutum' lánya. Lány és legény egymásba szeretnek. Kuldina megzavarodik, anyja ölébe fut 's kimegy. Tutum elfogadja Und' ajánlását 's kijeleli az útat. Ete megy; de Kuldina iránt szerelmet táplál 's tépelődik, kimentét a' lyánynak hidegségre magyarázván.

Főbe nyomá süvegét, kaczagányát röpteti a' szél,
'S mint kit az ellenség kiszalaszt, elvágtata sebtest,
'S édesen öldöklő sérelmét vitte magával.

Jön Doboka és Horka, nem találván a' nép' részéről semmi ellenzést. Harmadnapig senki sem jön Undtol; akkor

Látni, miként Ete dül Tuhutumnak sátora ellen
Csak maga a' zabolát harapó tüzes állatot üzvén.

Hirt hagy Und, hogy Iszkánál lesz 's várja tanácstartás végett Tuhutumot. Kuldinát nem láthatja; hánykolódik, vélvén, hogy a' lyány nem szereti.

Tuhutum mozdúl Iszka felé, 's ott Unddal találkozik. Ez késtének okát magyarázza, Lebed' gonosz forralásai miatt. Elrendelik a' menetelt a' Vérháti sziklán keresztül. Had' elejét vezeti Und; utána Horka — Nőkre gondot Ete visel, utól Tuhutum s. a' t. Ete pörel, hogy a' nőkhez rendelték; mondván, hogy talán gyávának tartatik. Und haragszik 's fiát halállal ijeszti. Tuhutum lesz közbevető. — Keresztülmenetel a' sziklán. Ete uj hánykolódási a' szerelem miatt. — Telepedés szabad réten.

Pihenés — Vadászat. Érkend (kazarfi) medvét talál, 's veszélyben van, jön Tugor 's megmenti. Lakához viszi 's nőjének ajánlja a' sebeset. Szerelem Érkend és Tugor nő közt. Tugor mutogatja javait 's ebeit. Esznek. Hajnalban Tugor vadászni megy. Érkend 's a' nő együtt szöknek. Tugor panaszt tesz Tuhutumnak. Kartok, Tugor öcscse megismeri a' szökevény asszonyt. Érkend megöli 's ruháit a' nőre adja.

Kéja,
Kéja nem irtódzék a' vérfestette ruhával
Födni magát.

Tugor keresi nőjét. Rájok talál. Az asszony megismervén férjét leesik a' lóról 's hal, Érkend megöli Tugort. Tuhutum Érkendet halállal bünteti.

VII. Könyv. Csabakulcsi készület. Csabakulcs. Barmok, ménesek. Árpád Csepelre bizza a' paripákat; és az utat kiszabja. Huba' követei jőnek; jelentvén a' Czikadorral történteket, 's Lebed' szándékát Taks és Kont ellen, Árpád felel 's ajánl vigyázatot 's igér segédet. Álmoshoz megy 's mondja, mit hallott; kéri őt maradásra, és ha kell, Hubának segédküldésre. Követet küld Konthoz és Takshoz, 's maga megy sereggel. Kéme hirt hoz, hogy Lebed nem messze. Árpád rendelést tesz, megy,

'S tőn gyors fordulatot 's a' t. l. 217.
Mért Árpád nem ütöd meg most a' hétfejü sárkányt 's t. l. 217.

Lebed hiszi, hogy társai jőnek, a' besenyőiek. De megtudja egy őrtől, hogy Árpád. Méregbe jön 's szitkot önt, csatát keres. Árpád feddi, 's akarja szelíditeni, 's

Adj kezet, állj mellénk 's a' t. l. 220.

Lebed nem enged, 's harczot készit. Csata. Vivás Lebed és Árpád közt. Ez ketté vágja annak fékszárát, a' ló szalad, Lebed' népe fut, öldöklés

— — magyar kéz onta magyar vért,
És csonkíta magyart — — l. 224.

Árpád szünést parancsol

Légyen elég, feleim, hogy győztünk 's a' t. l. 224.

Árpád kötözteti a' sebeseket (Lebed részérül). Jön Taks és Kont, kik Lebedet más felé nyomozták. — Árpád a' foglyokat szabadokká teszi 's a' t. l. 227.

Rendelés az indulás felöl. Árpád Csabakulcson Álmosnak hirt mond Lebed' elszakadta felöl. Álmos felel egy történettel a' besenyőiekkel való harczrol, midőn még Árpád csecsemő vala. Rendelkezés a' további indulásrol, a' szent szer. Taturt szólitja Árpád, hogy táltosait gyüjtse; 's mellé kiséretet rendel. Rendelés az érkező seregek' számára kivánt eledelekröl. — Taks és Kont érkeznek — mulató beszélgetés útközben. Taks beszéli, miket mondott nagyapja az ősi földröl — Kont Zsomborrol beszél, ki Pannoniábol bujdosott — Csörsz Árpád' határába ér 's látja a' vendégségi készületeket — Árpád jön Csabakulcsábol, Találkoznak a' vezérek — Csörsz dicséri Árpád' határait 's gazdagságát; 's nem javallja illy gazdag földböl a' kivándorlást. Kont haragra gyúl az ifjú ellen. Ez elmés fordulattal menti magát. Árpád pártját fogja 's magához veszi. Árpád a' többeket öszvegyüjti. Az urali érczbányákat betemettetni rendeli, Csörsz' vezérlése alatt. Végkiindulás — Csabakulcsa lángnak adatik — Pihenés

— — alúl Szerepen Malomér és Gombateleknél.

VIII. Könyv. Huba másnap Árpádnak jelenti gyanúját Lebed felöl, ki Bogorral együtt fenekezik, 's Gelemér miatt nyugtalanságát jelenti, kit amazoktol félt. Árpád parancsol Szabolcsnak índulást Gelemér' mentségére, — Szállás a' Káma 's Etel közt. Palóczok örömmel fogadják a' magyart; oroszok hódolnak. Árpád kegyet igér. Tábort jár; nyolczad nap érkezik Tuhutum' táborához, épen lárma támadván, hogy orosz had jön. Tuhutum küldi ellenök Etét és Horkát. Oroszok jönek Dobrov' vezérsége alatt. Horka közbe szorúl. Ete jő segédre. Do-

brov fut. Zsákmány a' magyaroknak. A' megszabadult Horka Etét testvérül fogadja. Haza térnek. Horka bemutatja Etét mint szabaditóját Kuldinának. Érzelmi küzdés Kuldinában és Etelében. Árpád dicséri az ifjakat, a' testvéri frigyet megszenteli. Igy Tuhutum is. Kuldina Árpád' parancsábol két koszorút készit, 's a' tábor előtt az ifjú hőseket megkoszoruzza. Zaj. Csörsz jön, foglyúl hozván Dobrovot. Elmondja, mint temette be az Uralhegyi érczbányákat, 's mint fogá el Dobrovot. Ezt Árpád föloldatja 's száz felszabaditott fogolylyal haza ereszti,

A' magyar adni szeret harczban, nem venni kegyelmet.

Dobrov elragadtatva, igéri magát Árpádot kisérni. Ez elfogadja, 's 20,000 orosz jő Dobrovval. Árpád megtér Őrshonban. — Gelemér érkezik Szabolcscsal. Amaz elmondja, mint harczolt egy bolgár csapattal, 's mint kerülte ki Bogor és Lebed' cselcit Bodó tanácsából, ki Lebed' nejétől levelet hoz Szabolcsnak. Ez a' Kámánál hiddal várja Gelemért, 's egyesülnek, Szabolcs e' nőtöl vett levél miatt eped; Árpád Gelemérnek Szabolcscsal leendő öszvekapcsolását rendeli. Gelemér vigasztalja Szabolcsot. Ez felfödi Illi' Levelét. Gelemér rossz értelmet ád Illi' levelének, kit ravasznak és gonosznak állit, és

jóra terelte Szabolcsot

— — —

— Nem ma leszen Gelemér komoron hogy látta Szabolcsot 's a' t.

— — — I. 285.

Őrshoni követ a' palóczoktól Árpádhoz, kérvén, hogy hadába fogadtassanak. Árpád elfogadja. Szabolcs és

Gelemér öszvekapcsoltatnak. Árpád elszerkezteti a' tábort 's halad Etelhez.

IX. Könyv. Lebed és Bogor Horgánnal a' Bolgár fejedelemmel szövetkeznek. Árpád kémeket küld, Ogmándot Horgán földére, Sárdot és Tarczalt az oroszokhoz. A' sereg Etelhez ér. Csörsz tömlőket parancsol 's maga elöl általúszik. Vitézei követik. Estve érik Volgát Ete, Horka, Szabolcs, Gelemér, 's innen tanyáznak. Hajnalban áltúsznak. Árpád innen fog tábort. Fákat vágat hidnak. Az erdőrül meséket beszélnek; Tatur exorcisálja. Dorog megcsináltatja a' hidat.

(Versek az erdőrül p. 294. 's a' t.)

Árpád elrendeli a' népet. Maga tömlőn általúszik. Utána vitézei. Elmarad Ázsia. De sokan nem mervén általmenni, elváltak;

— — söpredék és suttomos alja p. 299.

Hétnapi nyugalom. Vadászat, madarászat, fegyverjáték. — Medvevadászat — Ete az erdőben panaszolja szerelmét — Jávorvadászat. Árpád. — Álmos' panasza.

— — mikor én serdültem gyermeki korra l. 311.

Gyermekek' mulatságai — Tarczal megjön Sárddal, hirt hoznak, hogy oroszok gyülekeznek a' magyarok ellen Susdalban — másnap halászat — Árpád az orosz felöl tanácskozik. — Ogmánd jön, a' bolgár tábort négy napi távolban mondja lenni, 's hogy a' bolgárok várják Lebedet 's a' besenyöieket. Készület, áldozat, estve Árpád' engedelméböl tárogató:

tárogató' szava szivrehatólag itt megered l. 320.

X. Könyv. Bolgár készület, Horgán' vezére Kuvrat siettet harczot Lebed nélkül. Drongó ellenmond. Kuvrat tanácsa győz. Árpád népét négy osztályba rendeli. Csörsz az előseregge1 egy bolgárt elfog 's Árpádhoz küld, az hirt mond a' bolgár hadrol. Árpád a' szerint intézi a' hadat. Uszubu Kuvratra akad. Kuvrat Veleket megnyomja, de később elesik. Horgán jön. Huba megöli. Győzelem. Árpád Horgánnak halotti tiszteséget ad — nyugvás — Murom (a' bolgár fejedelemnek laka) megvétetik. Zsákmány. Drongó másfelöl Csörszre, Horkára Etére akad. Ete halni akar; dühödve viv Drongóval. Sebbe esik, Horka Drongót megöli, öldököl; Etét a' holtak közül kivonja; Anyjátol és Kuldinátol kér segédet. Ete eped a' forrásnál sebeiben

Hány, ki haláltol fél 's a' t. l. 335.

Feltépi sebeit, Kuldina és Horka kihallgatták; szerelme világos; és megvigasztaltatik a' lány anyjátol. — Susdaltul tova hét magyar öszvesereglik. Árpád szól helybenhagyást a' tettekért; inti őket Pannonia felé menni. Lél kürtöt fuv.

Igy szólván ada jelt Lélnek p. 338.

Susdali ostrom, a' város megadja magát kegyelemre. Árpád enged. Áldomás Susdalban. Árpád tiz nap mulva megy. Lebed jön, de Horgán' estét hallván, megáll, 's Lebed országot fundálja. Bogor, Lebed, Metigán (besnyő fejedelem) tanácsot forralnak 's ingerlik a' kunokat is. Árpád megy Boriszton balpartán. Oleg, Kijó' fejedelme, 's a' kunok haddal várják. Csata. Berend a' nemzeti zászlót elveszti, Bogor visszanyeri.

Bulcsú apja Bogor 's a' t. l. 346.

Árpád győz. Békekövetek Olegtől 's a' kunoktol. Oleg békét nyer. Kunok magyarral egyesülnek. Gyülés. Berend itélet alá vonatván, gyalázattal számüzetik. Bogor veszi a' zászlót. Berend szökevény magyarokat szedvén fel, kis országot alkot. Oleg igyekezik Árpádot szép szinnel tovább küldeni. Ez érti a' ravaszt. Kalauzokat 's napszámosokat kiván, 's Ladomért szállja meg. A' ladoméri vezér hódol; Árpád kegygyel fogadja. Menetel Halicsba; hasonló hódolás. Árpád katonákat 's napszámasokat parancsol. Indulni akar, midőn egy szerencsétlen öreg magyar, Poszadnik orosz főúr' embere elő áll — Torda Erdélből — panaszolja, hogy hazájából Geló blakh fejedelemtől számüzetett, Halicsban pedig Poszadniktol nyomorgattatik. Árpád igazat tesz — Tatur meghal. Temetés — Főpap lesz Divék. — Lebed 's társai forrnak; 's a' görög császár' segédével akarnak Árpádra rontani.

XI. Könyv. Átjövetel a' beszkédi tetőkön. Árpád szól.

— — magyarok, föltárva előttünk. I. 365.

Áldomás Beszkéden. Krobatok hódolnak. Árpád őket népével egyesíti. Indulás délre Ungban. Munkács, — Ung ostromoltatik. Laborcz Zalán' várnagya szökik. Uszubu elfogatván fölakasztatja. Ung megnyilik; Árpádtol kegyelem. Ete gondban van, mert Tuhutum vőjének Gelemért jelelte ki. Horka kikél Ete mellett. Tuhuhutum tétováz — Kuldina' bánatja — Indulás Zalán ellen, ki a' magyarokat elébb büszkén fenyegeti; majd Sajóig odaengedi a' földet. Árpád terjed tovább tovább. Zalán harczot izen. Ütközet. Zalán fut Nándorba. Nándori vezér Simon ellen harcz — győzelem — Simon által

szalad Iszteren. Zsákmányosztás. Árpád semmit sem vesz, Körtvélytón gyülés. Törvény:

— — — Árpád' fejedelmi személye az első. l. 378.

Ete megtudja, mint szándékozik Tuhutum Kuldinával. Gelemérrel bajt viv 's győz. Szabolcs elválasztja őket. Gelemér Szabolcsra megharagudvan, Uszubuhoz adá seregét,

'S vítt véle vitézül,
Mig beszprémi gerely holtakhoz nem teszi őket.

Tuhutum Eténck igéri a' leányt. — Indulás. Uszubu Biharba és Velek Marót' országát felkérni. Ez büszkén felel, de megijesztetvén Bihart beveszi — Marót túszúl adja leányát, ki Csepelbe küldetik, 's Árpád Zsoltnak szánja hölgyül; 's Marótot holtig birtokában hagyja. — Erdél — székely követek Tuhutumhoz — ez Árpádhoz küldi Zagyva mellé. Árpád izen Tuhutumnak,

Irtsa ki a' blákhot, 's birodalmát tartsa sajátúl.

Tuhutum kémlelteti Erdélyt — Horka elöl Etével. Gelóval ütköznek. Ete megöli. Blákhok hódolnak esküvéssel Esklőn — Tuhutum Etét fogadja vőjének. Tarczal várakat épit Bodrogtünél — Bors épiti Borsodot — Tuhutum, Taks, Szabolcs táboroznak az orosz nép ellen. Álmos meghal a' zagyvai sikon. Tor. Huba küldetik Garamon túl a' csehek ellen; nyitrai vezér Czobor ellenáll, meggyőzetik. Árpád seregét Etelvár felé vezeti — sziget a' Dunán, épités (Csepel). — Galád ellen (Maros elve) sereg. Győzelem — Rácz ellen — Hódolás. Zárd Cziglát elvenni akarja. Kadosával pör. Lebed 's Metigán Moldva szélén. Bogor a' tengeren, de hajós serege szélvészben elvesz. Gyanítja a' veszélyt Metigán 's Lebedet visszatérésre

inti, 's Lebed nem engedvén, töle elvál, és bolgár Simon részét választja. Metigán és Simon Lebedet megütik, a' harczban vesznek. Metigán, Lebed és Leventa. Erdélyben Ete' menyegzője.

Éjjel ott terem Simon — Tuhutum lóra kap — Etére és Kuldinára üt az ellenség. Kuldinát rabolnák. Horka előrohan; véres csata. Ete a' lyánragadót megöli; győzelem. Reggel látszik a' nagy veszteség. Duna mellett Százhalomnál Árpád egybegyüjti a' kunokat, küld hadat Dráva felé. Bonnachio ellen harcz. Baranya elfoglaltatik. Bonnachio hódol — Zágrábi fejedelem Zwonimir késön az olasz segédére, 's kelepczébe csalatván meggyőzetik 's hal. Ete és Bojta közt Árpád elosztja Baranyát — Árpád küldi Uszubut Széchennel 's többekkel Beszprémre. Harcz, Gelemér elhúll. Beszprém, Vasvár bevétetnek. — Menetel Balaton felé. Tihany bevétetik fegyverrel. Uszubu nyeri Beszprémet.

XII. Könyv. Svetopulk, a' marahami fejedelem, aggódik. Győrt erősiti, fiait harczra tüzeli, kémet küld, kit Uszubu elfog 's felköttet. Árpád' kémei Kusid és Ogmand mindent megvisznek Árpádnak. Rákoson ez táborba száll 's népének mutatja Etelvárt, izen Uszubunak, hogy a' Bakonyt vágja keresztül, 's várjon parancsot. Vadászat. Árpád e' közben kergetvén egy szarvast, romra talál, 's a' romban remetére, ki az avarok közül maradt keresztyén vala, 's Árpádnak a' keresztyénségről homályos intést ád.

Canicula — szárakság — a' sereg panaszkodik, Árpád biztatja. Indulás Svetopulk hada ellen. Ütközet. Eső, enyhülés, másnap Árpád biztatja népét. Ütközet változó szerencsével. Uszubu Megyernél egyik szemét elveszti. Árpád Svetopulkot megveri; ez elszalad. Bregetionnál

győz Mojimir, Verbölcs sebet kapván — Bregetion alatt ostrom — Svetopulk elfut 's többé nem láttatik (czoborhegyi remete). Starodub, bregetioni várnagy elesik, Bregetion megvétetik. Mojimir Árpád' kezétöl elesik 's a' vert had hódol. — Győr áll, Dobrov 's Uszubu ostromolják. Szvendibal erősen áll, de népei, Bregetion' estét hallván, futnak. Fut ő is. Uszubu berohan; ellent nem lél, csak elcsigázott magyar rabokat. Dobrov Szvendibal elébe kerül. Csata; a' szláv győz, de Uszubu hátulrol megrohanja; Szvendibalt levágja; győzelem. Árpád Bregetionbol Győr felé.

Várat épittetni rendel a' Vág' és Duna' öszvefolyásánál. Uszubu Árpád' elébe, 's beszéli a' csatát. A' rab magyarok felöl gondoskodás, Szécsenre bizatnak, ki kapja Győrt. Dobrov épiti Oroszvárt, mellé Védeny rendeltetik. Hubátol követ Szemere. Indulás Pannonhalmára — Rajmund a' remete egyik oldalban, másikban Szemargla, bálvány' papnéja. Árpád megtelepedik, beszéd, készület Etelvárhoz. Rajmund meglátogattatik. Uszubu ölni akarja, Árpád pártfogolja. Szemargla meglátogattatik, Uszubu megöli. — Indulás Fejérvárhoz, mellyet Árpád magának lakúl szán. Rákoson gyülés (Tuhutumon kivül) Etelvár romaibol tisztíttatik (a' római futó had elszórá) Oltár — áldozat. Árpád' beszéde. Zsolt örökösének a' fejedelemségben elválasztatik. Bemenetel Etelvárba.

